

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ. : ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ : ΓΕΝΙΚΟ ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2022-2023

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Βασιλικής Γεωργίου Τόλια

A.M.: 7340112201024

*Η επίπτωση της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης στην
καταρτισμένη σύμβαση*

Επιβλέποντες:

α) Λαδογιάννης Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

β) Λύτρας Θεόδωρος, Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

γ) Ρήγας Κωνσταντίνος, Πρωτοδίκης, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής ΕΚΠΑ

Copyright © [Βασιλική Τόλια/Vassiliki Tolia, 12.01.2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Allrightsreserved. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

στη μνήμη της γιαγιάς μου Βασιλικής

Ευχαριστίες

Από τη θέση αυτή θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον επιβλέποντα Καθηγητή μου κύριο Γεώργιο Λαδογιάννη που διέβλεψε την αγάπη μου για τα δογματικά και δύσβατα μονοπάτια του Αστικού Δικαίου και μου εμπιστεύτηκε την εκπόνηση της παρούσας μελέτης, δίνοντάς μου τη δυνατότητα να παιδευτώ και να βελτιωθώ. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στη συνάδελφο και φίλη Κατερίνα Ζωγράφου για την ηθική της στήριξη στο δύσκολο έργο εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες.....σελ. 6-7
I. Εισαγωγή.....σελ. 8-12
I.A. Η συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτηρας της καλής πίστewος – ειδικότερα η υποχρέωση διαφώτισης και αλήθειας κατά τα στάδια των διαπραγματεύσεων.....σελ. 12-20
II.A. Συνέπειες της παραβίασης της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης, ενημέρωσης και αλήθειας - Κατάρτιση «ανεπιθύμητης» συμβάσεως ή συμβάσεως με «ανεπιθύμητους» όρους.....σελ. 20-21
II.B. Η φύση της ζημίας σε περίπτωση πλημμελούς πληροφόρησης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων.....σελ. 21-23
II.Γ. Αναζήτηση αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημιούχου συμπεριφοράς και ζημιούχου αποτελέσματος - δυσχέρειες θεμελίωσης αυτού.....σελ. 23-32
II.Δ. 1 ^ο δικαίωμα του πλημμελώς πληροφορηθέντος κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων: αξίωση χρηματικής αποζημίωσης.....σελ. 33-56
II.Δ.2. Το διαφέρον (θετικό ή αρνητικό) που αποκαθιστά η χρηματική αποζημίωση.....σελ. 33-39
II.Δ.3. Τα κονδύλια που αποκαθιστά η χρηματική αποζημίωση.....σελ. 39-42
II.Δ.4επ. Οι νομικές βάσεις δυνάμει των οποίων μπορεί να αξιωθεί χρηματική αποζημίωση, ως και το είδος της συρροής αυτών.....σελ. 42-56
II.E. 2 ^ο δικαίωμα του πλημμελώς πληροφορηθέντος κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων: ανατροπή/ τροποποίηση της σύμβασης.....σελ. 56-61
Βιβλιογραφία- Νομολογία.....σελ. 62-66

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ά.	άρθρο
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρμ	Αρμενόπουλος
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
Βλ.	Βλέπε
ΔΕφΑΘ	Διοικητικό Εφετείο Αθηνών
εδ.	εδάφιο
ΕΕΝ	Εφημερίς Ελλήνων Νομικών
Ειρ.	Ειρηνοδικείο
ΕΛΛΑΚ	Ελληνικός Αστικός Κώδικας
ΕΛΛΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
επ.	επόμενα
ΕΠΕΥ	Εταιρείες Παροχής Επενδυτικών Υπηρεσιών
επιμ.	επιμέλεια
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕρμΑΚ	Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
ΕφΑΘ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΑΔΠολΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου – Πολιτικής Δικονομίας
ΕφΛαρ	Εφετείο Λάρισας
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
κ.α.	και άλλα
Καν	Κανονισμός
κτλ	και τα λοιπά
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
λ.χ.	λόγου χάρη
MiFID	Markets in Financial Instruments Directive
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ό.π.	όπως παραπάνω
παρ.	παράγραφος
παραπ.	παραπάνω
ΠΠρΑΘ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠΠρΘεσ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΠΠρΚαρδ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Καρδίτσας
ΠΠρΛαρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Λάρισας
ΠΠρΠατρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Πάτρας
πρβλ.	παράβαλε
π.χ.	παραδείγματος χάρη
Ρ.Δ.	Ρωμαϊκό Δίκαιο
σ.	σημείωση
Σ.Ε.ΑΚ.	Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
σελ.	Σελίδα
Τ.	Τόμος

ΤΝΠ
ΤιμΤ
Υ.Α.
υποσημ.
Χ.Α.
ΧρΙΔ
C.C.
c.i.c.
c.s.q.n.

Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Τιμητικός Τόμος
Υπουργική Απόφαση
υποσημείωση
Χρηματιστήριο Αξιών
Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου
Code Civil
culpa in contrahendo
condicio sine qua non

I. Εισαγωγή

1. «*Το αμφίβολον της υπάρξεως παρόμοιας αρχής εν τω ισχύοντι δικαίω...αναγκάζει τους συναλλασσόμενους να κατέρχωνται εις τα πεδία της ψευδολογίας και παγιδεύσεως, να εξαιρώνται δε εις το ύψος της καλής πίστεως μόνον από της συντελέσεως της συμβάσεως. Ως εάν η καλή πίστις να μην είναι απόλυτος και ενιαία, η δε προσυμβατική επαφή και σχέσις των συναλλασσόμενων να αποτελεί κατάστασιν ασύλληπτον υπό του δικαίου και της ηθικής. Ο νομοθέτης αντιμετωπίζων το ζήτημα δεν πρέπει να διστάση, όπως αναγράψει θετικήν διάταξιν υποχρεούσαν εις αποζημίωσιν εκείνον, όστις κατά τας διαπραγματεύσεις φέρεται κατά τρόπον αντικείμενον εις την καλήν πίστιν και τα συναλλακτικά ήθη. Η διάταξις αυτή και ως διδακτική εισέτι αρχή θα αποβή ωφέλιμος. Και τα συναλλακτικά ήθη θα εξυγιάνη και θα συντελέση προσέτι εις την εξαφάνισιν της αντιλήψεως της ταυτιζούσης την πονηρίαν με την ευφυΐαν...»¹.*

Τα ανωτέρω αποτελούν την αιτιολόγησι του *Μαριδάκη* γύρω από την ανάγκη ρητής θεσπίσεως στον ΑΚ ευθύνης από τις διαπραγματεύσεις (*culpa in contrahendo*, άλλως προσυμβατική ευθύνη, ευθύνη που τοποθετείται σε στάδιο πριν από τη σύναψη της σύμβασης), σκιαγραφώντας παράλληλα την αβεβαιότητα που επικρατούσε εκείνη την εποχή στις ευρωπαϊκές εθνικές έννομες τάξεις ως προς την ανάγκη ρητής θεσπίσεως σχετικής ευθύνης. Αναφέρει ο εισηγητής πως καθομολογούμενη ήταν η ύπαρξη ευθύνης, ελλείψει όμως ειδικής νομοθετικής πρόβλεψης, ήταν αμήχανη η θεμελίωσι αυτής². Ενδεικτικά, στη Γερμανία –όπου

¹ Απόσπασμα εκ της Αιτιολογικής Εκθέσεως του Εισηγητού των Γενικών Αρχών του Αστικού Κώδικα *Γ. Μαριδάκη* σε Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Γενικά Αρχαί, 1936, σελ. 217-218.

² Έτσι και ο *Σημαντήρας Κ.*, σε Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοσι, 1988, σελ. 471 κατά τον οποίον: «...Με τις διατάξεις για το προσυμβατικό πταίσμα καλύφθηκε από τον ΑΚ ένα σημαντικό κενό. Χωρίς τι διατάξεις αυτές θα ήταν προβληματική η αποκατάστασι της ζημίας την οποία υφίσταται κανείς κατά τις διαπραγματεύσεις. Και αυτό γιατί αν δεν συναφθεί η σύμβασι κανένας δεν μπορεί να γίνει λόγος για ευθύνη συμβατική. Αλλά και η εξωσυμβατική ευθύνη από το αδίκημα δεν θα ήταν δυνατό να στηριχθεί γιατί δεν θα ήταν πάντοτε δυνατό να στοιχειοθετηθούν οι νόμιμες προϋποθέσεις της...». Ωστόσο, με μία εκτενή επιχειρηματολογία, ο *Καράσης Μ.* σε Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου II, 2002, σελ. 853 επ. αμφισβητεί έντονα την αναγκαιότητα της ΑΚ 198 παρ. 1. Δε θεωρεί το εν λόγω άρθρο χρήσιμο το πρώτον για τη θέσπισι του αρνητικού διαφέροντος –τούτο λέγει συνάγεται ήδη από τις γενικές περί αποζημίωσεως αρχές-. Άλλωστε, σύμφωνα με τον ίδιον, το ά. 198 παρ. 1 ΑΚ δε θεσπίζει ούτε το θετικό ούτε το αρνητικό διαφέρον, παρά παρέχει απλώς και μόνο διαφέρον. Περαιτέρω, κρίνει πως δικαιολογημένη θα ήταν η διάταξι αν περιόριζε το αρνητικό διαφέρον στο ύψος του θετικού (βλ. και κατωτέρω υπό υποσημ. 105), όπως για παράδειγμα η ΑΚ 145 παρ. 1. Τούτο όμως δε φαίνεται να συμβαίνει. Επιπλέον, η ΑΚ 198 παρ. 1 θα ήταν δικαιολογημένη, αν καταργούσε την αρχή της αιτιότητας ανάμεσα σε ζημιόγONO συμπεριφορά και σε ζημία, όπως η ΑΚ 362, η οποία αποκαθιστά θετικό διαφέρον, καίτοι στην πραγματικότητα πρόκειται για αρνητικό (για το ζήτημα βλ. κατωτέρω υπό II.Δ.4στ). Ομοίως, όμως, δε συμβαίνει αυτό στην περίπτωση της ΑΚ 198 παρ. 1. Περαιτέρω, κατά τον ίδιον πάντοτε, το «νέο» στοιχείο που εισάγει η εν λόγω διάταξι, ήτοι το στοιχείο του πταίσματος περιπεύει. Η ΑΚ 197 ιδρύοντας «ενοχή» επιβάλλει ως κανόνα ευθύνης την γενικά –βάσει του ακολουθούμενου επί ενοχών συστήματος (άρθρο 330 ΑΚ)- ισχύουσα αρχή της υποκειμενικής ευθύνης. Τέλος, κρίνει περιττή και τη διατύπωσι του άρθρου πως *c.i.c.* γεννάται «...και αν ακόμη η σύμβασι δεν καταρτίστηκε...». Ήδη το άρθρο 197 ΑΚ, μη διακρίνοντας την περίπτωση κατά την οποία οι διαπραγματεύσεις οδήγησαν σε έγκυρη σύμβασι από την περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις δεν οδήγησαν τελικά σε κατάρτισι συμβάσεως (ή έστω έγκυρης συμβάσεως), επιβάλλει την έννομη

μόλις πρόσφατα³ θέσπισαν σχετική διάταξη, ήτοι το ά. 311 εδ. α' και β' BGB-δεχόντουσαν σχετική ευθύνη και υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης (αρνητικού διαφέροντος⁴) είτε γενικεύοντας διατάξεις της έννομης τάξης τους⁵ είτε θεωρώντας πως η δια της έναρξης των διαπραγματεύσεων προσυμβατική κατάσταση συνιστούσε σχέση οιονεί συμβάσεως «δυνάμει της οποίας εκάτερος δικαιούται να έχει την πεποίθησιν και εμπιστοσύνην εις τον έτερον ότι θα τηρήση την εκ των συναλλακτικών ηθών επιβαλλόμενην επιμέλειαν προς παροχήν όλων των πληροφοριών και επεξηγήσεων, αι οποίαι είναι αναγκαίαι δια την λήψιν αποφάσεως προς σύναψιν ή μη της συμβάσεως»⁶.

2. Ο ΕλλαΚ ήταν ο πρώτος⁷ από τους ευρωπαϊκούς ΑΚ που ρητώς στα άρθρα 197 και 198 ΑΚ ρύθμισε την ευθύνη από διαπραγματεύσεις.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ΑΚ 197: «Κατά τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης τα μέρη οφείλουν αμοιβαία να συμπεριφέρονται σύμφωνα με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη», ενώ σύμφωνα με την ΑΚ 198: «Όποιος κατά

συνέπεια αδιάκριτα, ανεξάρτητα δηλαδή από το αίσιο ή μη πέρας των διαπραγματεύσεων. Βλ. όμως τον αντίλογο σε Τσολακίδη Ζ., Η αποζημίωση στην προσυμβατική ευθύνη, 2020, σελ. 67, υποσημ. 114, κατά το οποίον: «...ακόμα και αν παραληφθεί η –εξαιρετικά σημαντική ωστόσο- προϋπόθεση του πταίσματος, την οποία καθιερώνει το πρώτον η διάταξη του άρθρου 198 ΑΚ, ο χαρακτηρισμός της διατάξεως αυτής ως περιττής προϋποθέτει ως δεδομένο ότι κάθε αθέτηση υποχρέωσης επιφέρει ευθύνη του υποχρέου. Η συνέπεια αυτή δεν είναι αυτονόητη, αλλά πρέπει να θεμελιωθεί σε κάποιον κανόνα...». Κατά τον ίδιο, αν έλειπε το ά. 198 ΑΚ τούτη η θεμελίωση θα μπορούσε να στηριχθεί είτε στο συνδυασμό των άρθρων 197, 287 και 330 ΑΚ είτε στο συνδυασμό των άρθρων 197 και 914 ΑΚ. Κατά τον Τσολακίδη, ό.π., σελ. 68, ο νόμιμος λόγος ευθύνης στην περίπτωση της c.i.c. προκύπτει από το συνδυασμό των άρθρων 197 ΑΚ, από όπου συνάγεται η αντικειμενικώς αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά, και 198 ΑΚ, όπου προβλέπονται οι λοιπές προϋποθέσεις της εν λόγω ευθύνης.

³ Καράσης, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Γενικές Αρχές, Τ.ΙΒ, 2η έκδοση, 2016, σελ. 799, υποσημ.1. Ομοίως και στον γαλλικό Code Civile σχετική ρύθμιση εισήχθη με τη θεμελιώδη μεταρρύθμισή του μόλις το 2016. Πρόκειται για τις αναλυτικές διατάξεις 1112, 1112-1 και 1112-2 C.C. Με την πρώτη προβλέπεται η υποχρέωση τήρησης καλόπιστης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, όπως και ότι η αποζημίωση από ευθύνη από διαπραγματεύσεις καλύπτει το αρνητικό διαφέρον («...En cas de faute commise dans les négociations, la réparation du préjudice qui en résulte ne peut avoir pour objet de compenser ni la perte des avantages attendus du contrat non conclu, ni la perte de chance d'obtenir ces avantages»), Με τη δεύτερη ως άνω διάταξη εξειδικεύεται η έννοια της καλής πίστης κατά τις διαπραγματεύσεις με την πρόβλεψη υποχρέωσης διαφώτισης και πληροφόρησης, ως και τότε οφείλεται η εν λόγω πληροφόρηση (για εκείνες τις πληροφορίες που έχουν άμεση και αναγκαία σχέση με το περιεχόμενο της σύμβασης =...Ont une importance déterminante les informations qui ont un lien direct et nécessaire avec le contenu du contrat ou la qualité des parties...). Τέλος, η τρίτη ως άνω διάταξη, εξειδικεύοντας έτι περαιτέρω την υποχρέωση καλόπιστης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, προβλέπει την υποχρέωση τήρησης εχεμύθειας αναφορικά με εμπιστευτικές πληροφορίες που αποκτήθηκαν κατά το στάδιο αυτό. Και πριν τη θέσπιση ειδικών διατάξεων οι διάφορες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις αναγνώριζαν την ευθύνη από διαπραγματεύσεις και δεχόντουσαν την υποχρέωση αποζημίωσης μέσω διαφόρων νομικών κατασκευών, των οποίων βέβαια η παρουσίαση υπερβαίνει τους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

⁴ Η προβληματική για τη μορφή της αποζημίωσης εκ της ευθύνης από διαπραγματεύσεις και αν πρόκειται για θετικό ή αρνητικό διαφέρον αναπτύσσεται κατωτέρω.

⁵ Περί ποίων διατάξεων επρόκειτο βλ. Μαριδάκη, ό.π., σελ. 217.

⁶ Μαριδάκης, ό.π., σελ. 217.

⁷ Καράσης, ό.π., σε ΕρμΑΚ, σελ. 799. Ο ίδιος, ό.π., σε Μελέτες, σελ. 849.

τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης προξενήσει υπαίτια στον άλλο ζημία είναι υποχρεωμένος να την ανορθώσει και αν ακόμη η σύμβαση δεν καταρτίστηκε. Για την παραγραφή της αξίωσης αυτής εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη για την παραγραφή των απαιτήσεων από αδικοπραξία».

Η ΑΚ 197 προβλέπει την υποχρέωση, ήτοι την υποχρέωση συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων όπως επιτάσσουν οι γενικές αρχές της καλής πίστεως και των συναλλακτικών ηθών. Εν συνεχεία, η ΑΚ 198 προβλέπει το πρώτον την έννομη συνέπεια σε περίπτωση παραβίασης των ως άνω αρχών κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων (οφειλή αποζημίωσης –για τη φύση της αποζημίωσης και τις νομικές βάσεις αυτής θα γίνει λόγος κατωτέρω-), κατά δεύτερον εισάγει το στοιχείο της υπαιτιότητας (παραβίαση των ως άνω υποχρεώσεων υπαίτια, ήτοι με δόλο ή αμέλεια⁸) και τέλος ρυθμίζει το ζήτημα της παραγραφής της αξίωσης από ευθύνη από διαπραγματεύσεις (αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 937, ήτοι παραγραφή στην πενταετία αφότου ο παθών έμαθε τη ζημία και τον υπόχρεο σε αποζημίωση, σε κάθε, δε, περίπτωση παραγραφή στην εικοσαετία από την τέλεση της άδικης πράξης).

3. Πιο συγκεκριμένα, η ΑΚ 197 προεκτείνει τις υποχρεώσεις που ισχύουν στο συμβατικό στάδιο (εκ της ΑΚ 288) και στο στάδιο πριν από αυτό, ήτοι κατά τις διαπραγματεύσεις. Επιβάλλει ως υποχρεωτική (νομική υποχρέωση) κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων την τήρηση συμπεριφοράς σύμφωνης με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη. Μπορεί μεταξύ των διαπραγματευόμενων να μην εντοπίζεται ακόμα συμβατικός δεσμός (που μπορεί να μην εντοπιστεί και ποτέ μιας και δεν είναι υποχρεωτικό οι διαπραγματεύσεις να καταλήξουν σε κατάρτιση συμβάσεως), εντούτοις μεταξύ των μερών, ένεκα του ότι μετέρχονται σε διαπραγματευτικό στάδιο, αναπτύσσεται ένας ιδιαίτερος προσυμβατικός δεσμός. Πρόκειται για μία σχέση συνεργασίας και εμπιστοσύνης⁹ ότι ο έτερος διαπραγματευόμενος δε θα υπονομεύσει τις διαπραγματεύσεις, θα συμπεριφερθεί καλόπιστα και όπως επιτάσσουν τα συναλλακτικά ήθη, με πρόθεση διευκόλυνσης και προαγωγής της διαδικασίας. Με άλλα λόγια «...Από της ενάρξεως των διαπραγματεύσεων εκάτερον των μερών έναντι του έτερου δεν υπέχει απλώς τα εις πάντα κοινωνικόν άνθρωπον επιβαλλόμενα καθήκοντα, αλλ' εισέρχεται έναντι του ετέρου εις ιδιαιτέραν...σχέσιν αμοιβαίας εμπιστοσύνης, παρομοίαν προς τη συμβατικήν, δεδομένου ότι αμφότερα έχουσι προ οφθαλμών ότι είναι δυνατόν να καταλήξωσιν εις συμβατικόν δεσμόν. Οίον μέτρον καλής πίστεως και συναλλακτικής

⁸ Δεδομένου ότι, όπως αναφέρεται κατωτέρω υπό υποσημ. 10, οι διαπραγματεύσεις θεωρούνται «οιονεί συμβατική σχέση» θα ισχύσει για το στάδιο αυτό το ίδιο μέτρο ευθύνης που ισχύει για την ενδοσυμβατική ευθύνη. Κατ' αρχήν θα αρκεί οποιοσδήποτε βαθμός πταισματος κατ' άρθρον 330 ΑΚ. Ωστόσο, αν στην υπό σύναψη σύμβαση ισχύει περιορισμός της ευθύνης (π.χ. ευθύνη μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια, όπως στη σύμβαση δωρεάς κατ' άρθρο 499 ΑΚ), το ίδιο θα ισχύσει και στην ευθύνη από διαπραγματεύσεις. Βλ. σχετικά τον Καράση, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 801.

⁹ Σημαντήρας, ό.π., σελ. 470, ΕφΑθ 1536/1966, ΝοΒ 14, σελ. 884.

ευθύτητος επιβάλλεται υπό την σύμβασιν (330), το αυτό πρέπει να τηρηθεί και κατά το προπαρασκευαστικόν στάδιον...»¹⁰.

Η επαύξηση των υποχρεώσεων ένεκα της συναλλακτικής –και μόνο- επαφής δεν είναι αυτονόητη. Με τη θέσπιση της ΑΚ 197 ο νομοθέτης στάθμισε τη συμβατική ελευθερία –ιδίως υπό την αποθετική της έκφανση και τη δυνατότητα του διαπραγματευόμενου να συνάψει ή να μη συνάψει τη σύμβαση- με την αρχή προστασίας της εμπιστοσύνης του έτερου διαπραγματευόμενου ότι το άλλο μέρος της διαπραγμάτευσης θα συμπεριφερθεί καλόπιστα σε όλα τα στάδια της συναλλακτικής επαφής -τόσο πριν την κατάρτιση της σύμβασης όσο και κατόπιν-, οριοθετώντας την πρώτη με τη θέσπιση υποχρέωσης καλόπιστης συμπεριφοράς και κατά το προσυμβατικό στάδιο¹¹.

Προεκτείνει λοιπόν η ΑΚ 197 την εφαρμογή της διάταξης 288 ΑΚ και στις διαπραγματεύσεις, επιβάλλοντας κατά το εν λόγω στάδιο συμπεριφορά σύμφωνη με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη. Παρατηρείται ωστόσο μία συντακτική διαφορά ανάμεσα στις δύο διατάξεις. Η ΑΚ 197 αναφέρεται σε καλή πίστη σε παρατακτική σύνδεση με τα συναλλακτικά ήθη, ενώ η ΑΚ 288 επιβάλλει συμπεριφορά κατά το συμβατικό στάδιο «...όπως απαιτεί η καλή πίστη, αφού

¹⁰ Μπαλής Γ., Ενοχικόν Δίκαιον, 1969, παρ. 87, σελ. 235. Όπως προκύπτει από το ως άνω χωρίο, κατά την κρατούσα άποψη η προσυμβατική σχέση είναι μία οιονεί συμβατική σχέση. Τούτο διότι η εμπιστοσύνη που αναπτύσσονται μεταξύ δύο μερών στα πλαίσια της διαπραγματευτικής επαφής τους και με τη συνείδηση ότι αυτή η επαφή μπορεί να οδηγήσει σε κατάρτιση συμβάσεως αντιστοιχεί με την εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται στα πλαίσια μίας συμβατικής σχέσης. Έτσι και ο Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 800. Υποστηρίζεται βέβαια και η άποψη ότι η προσυμβατική σχέση αντιστοιχεί σε οιονεί αδικαιοπραξία, βλ. για παράδειγμα Καμπίση Α., Περί της προσυμβατικής ευθύνης (Η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων), 1960, σελ. 89. Τέλος, ως τρίτη άποψη αναφορικά με τη φύση της προσυμβατικής σχέσης υποστηρίζεται ότι πρόκειται για ένα τρίτο είδος ευθύνης, ούτε συμβατικό, ούτε αδικοπρακτικό, αλλά ιδιότυπο εκ του νόμου, οπότε κάθε φορά επιλέγεται για το νομικό ζήτημα που ανακύπτει η διάταξη που αρμόζει, είτε εκ της συμβατικής ευθύνης είτε εκ της αδικοπρακτικής. Έτσι ο Σημαντήρας, ό.π., σελ. 471, ομοίως οι: Καμπίση, ό.π., σελ. 67-68, Παπαντωνίου Ν., Γενικές Αρχές του αστικού δικαίου, 3^η έκδοση, 1983, σελ. 340.

¹¹ Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω υπό υποσημ. 2, χωρίς την ΑΚ 197 θα ήταν προβληματική η αποκατάσταση της ζημίας εκείνης που υφίσταται κανείς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Έτσι και ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 61, ο οποίος παρατηρεί υπό υποσημ. 102 πως ήταν τέτοια η ανάγκη να καταστεί σαφής η νομοθετική επιλογή να επιβληθούν υποχρεώσεις συμπεριφοράς κατά το προσυμβατικό στάδιο που προβλέφθηκε ρητώς πρωτεύων σχετικός κανόνας, όπερ δεν αποτελεί συνήθη νομοθετική επιλογή. Ομοίως και ο Λαδογιάννης Γ., Η θεμελίωση του αδικού, Δικαιοθεωρητικές βάσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης και ερμηνευτικές προεκτάσεις στο θετικό δίκαιο, 2016, σελ. 338-340, κατά τον οποίον, καίτοι συνήθως η έννοια της καλής πίστης δεν μπορεί να δημιουργήσει το πρώτον μία δικαιοκρίσιμη έννομη σχέση, παρά έχει την τάση να λειτουργεί κατά τρόπο αναφορικό, αναπτύσσοντας την ενέργειά της σε σχέση με μία ορισμένη έννομη σχέση, την οποία πλαισιώνει, εντούτοις τούτο δεν μπορεί να αποκλεισθεί. Η καλή πίστη έχει το δογματικό εύρος και το αξιολογικό βάρος που της επιτρέπουν ακόμη και να καταστήσει αυτή το πρώτον δικαιοκρίσιμη ορισμένη έννομη σχέση και τούτο συμβαίνει και στην περίπτωση της ΑΚ 197. Είναι λάθος να νομισθεί κατά τον Λαδογιάννη ότι στην περίπτωση της ΑΚ 197 η καλή πίστη λειτουργεί σε σχέση με κάτι, το στάδιο των διαπραγματεύσεων, το οποίο νοητώς έχει ήδη αναγνωρισθεί ως δικαιοκρίσιμο πριν από την ανάπτυξη της ενέργειας της καλής πίστεως σε σχέση με αυτό. Είναι η θέσπιση υποχρέωσης τήρησης καλόπιστης συμπεριφοράς που το πρώτον καθιστά κρίσιμο το στάδιο των διαπραγματεύσεων.

ληφθούν υπ' όψιν και τα συναλλακτικά ήθη»¹². Ωστόσο, αυτή η διαφοροποίηση θα πρέπει να αποδοθεί σε αβλεψία του νομοθέτη¹³. Τα συναλλακτικά ήθη δε συνιστούν εννοιολογικά ούτε κανόνα δικαίου ούτε κανόνα ηθικής, καθίστανται ωστόσο έννοια δικαιοηθική δι' αναφοράς τους στην καλή πίστη¹⁴. Τα συναλλακτικά ήθη αποτελούν προσδιοριστικό στοιχείο της καλής πίστης, ήτοι κάθε φορά αξιοποιούνται προκειμένου να εξευρεθεί τι επιβάλλει η καλή πίστη. Ως εκ τούτου -και παρά την ως άνω διαφορετική διατύπωση των δύο διατάξεων- δε θα πρέπει να νομισθεί πως ο νομοθέτης σε επίπεδο προσυμβατικού σταδίου θέλησε να διαφοροποιήσει τη σχέση καλής πίστεως και συναλλακτικών ηθών.

1Α. Η συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτρας της καλής πίστεως – ειδικότερα η υποχρέωση διαφώτισης και αλήθειας κατά τα στάδια των διαπραγματεύσεων

1. Όπως αναδείχθηκε ανωτέρω, κεντρική θέση στο στάδιο των διαπραγματεύσεων κατέχει η τήρηση μίας καλόπιστης συμπεριφοράς. Η συμπερίληψη όμως μίας γενικής ρήτρας στο πραγματικό («*Tadbstand*») ενός νόμιμου λόγου ευθύνης φέρει αντιμέτωπο τον εφαρμοστή του δικαίου με την ανάγκη ειδικότερου προσδιορισμού της αποδοκιμαζόμενης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα ποιες είναι εκείνες οι συμπεριφορές κατά το προσυμβατικό στάδιο που αντίκεινται σε ό,τι επιτάσσει η καλή πίστη (κακόπιστες συμπεριφορές), ώστε να ενεργοποιείται ο νόμιμος λόγος ευθύνης¹⁵ των ΑΚ 197 – 198.

2. Σε επίπεδο μεθοδολογίας του δικαίου, οι γενικές ρήτρες, όπως και οι αόριστες νομικές έννοιες, δεν προσφέρονται για απευθείας υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών σε αυτές. Προκειμένου να είναι δυνατή η υπαγωγή – εν προκειμένω να κριθεί αν μία συγκεκριμένη συμπεριφορά κατά το διαπραγματευτικό στάδιο είναι καλόπιστη ή κακόπιστη- απαιτείται το πρώτον οι έννοιες αυτές να συγκεκριμενοποιηθούν. Στη συγκεκριμενοποίηση προβαίνει ο εφαρμοστής του δικαίου βάσει ενδιάμεσων αξιολογικών κριτηρίων (κατώτερης δηλαδή βαθμίδας αφαιρέσεως), τα οποία και ανευρίσκει από επιτυχή νομολογιακά προηγούμενα, προτάσεις της δογματικής του δικαίου, καθώς και από δεδομένα δικαιοσυγκριτικής θεωρήσεως¹⁶. Μέσω των εν λόγω ενδιάμεσων κανόνων που είναι

¹² Ίδια διατύπωση απαντάται και στην ΑΚ 200 για την ερμηνεία των συμβάσεων.

¹³ Βλ. ενδεικτικά και μεταξύ άλλων: *Καράσης*, ό.π., Μελέτες, σελ. 840 επ., *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 66επ., ΑΠ 211/2011, ΑΠ 1431/2022 σε ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴ *Καράσης*, ό.π., Μελέτες, σελ. 843. Έτσι και ο *Παναγιωτόπουλος Β.*, σε *Αγωγές Γενικών Αρχών Αστικού Δικαίου* (επιμ. Καράκωστα), 2016, σελ. 712.

¹⁵ Νόμιμος λόγος ευθύνης είναι ο κανόνας δικαίου που αναγάγει μία ζημιογόνο συμπεριφορά σε λόγο ευθύνης προς αποζημίωση. Κατά τη διάκριση του *Γεωργιάδη Α.*, *Ενοχικό Δίκαιο*, Γενικό μέρος, σελ. 137-138, το πταίσμα κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων (προσυμβατικό πταίσμα) συνιστά διακριτό νόμιμο λόγο ευθύνης.

¹⁶ Έτσι ο *Παπανικολάου Π.*, *Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών*, 2000, σελ. 104επ. Δεδομένου ότι δεν μπορεί να λάβει χώρα απευθείας υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στις γενικές ρήτρες, ο εφαρμοστής του δικαίου ακολουθεί μία διαλεκτική μέθοδο ανάμεσα στο «δέον» (κανόνα δικαίου/μείζονα πρόταση/γενική ρήτρα) και στο «είναι» (ελάσσονα πρόταση/κρινόμενη ατομική περίπτωση), ώστε να κατορθώσει να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ τους

δεκτικοί υπαγωγής και εφαρμογής¹⁷ -εν προκειμένω θα υπαγορεύουν τι συνιστά καλόπιστη και τι κακόπιστη συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων- θα επιτευχθεί η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στον κανόνα δικαίου που περιέχει τη γενική ρήτρα ή την αόριστη νομική έννοια. Βεβαίως, οι εν λόγω ενδιάμεσοι κανόνες δεν είναι εξαντλητικοί¹⁸ αναφορικά με το περιεχόμενο της γενικής ρήτρας. Από τα εκάστοτε πραγματικά περιστατικά και νέα βιοτικά δεδομένα δεν αποκλείεται να ανακύψει ένας νέος ενδιάμεσος κανόνας -εν προκειμένω ως προς το τι συνιστά κακόπιστη συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων-. Εντούτοις, εν πολλοίς πλέον, θεωρία και νομολογία έχουν αποκρυσταλλώσει σε μεγάλο βαθμό τόσο εν γένει την έννοια της καλής πίστης όσο και την ειδικότερη έκφασή της κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων.

3. Μεταξύ των άλλων¹⁹ υποχρεώσεων των μερών κατά το διαπραγματευτικό στάδιο που έχουν διατυπωθεί σε θεωρία και νομολογία, οι πρακτικά σημαντικότερες και απαντώμενες συχνότερα στην πράξη είναι η υποχρέωση διαφώτισης (ή παροχής πληροφοριών²⁰) και η υποχρέωση αλήθειας.

4. Η πρώτη υποχρέωση έχει ως περιεχόμενο την παροχή στον αντισυμβαλλόμενο πληροφοριών αναφορικά με τις προθέσεις, τις συνθήκες της συναλλαγής, το περιεχόμενο και το «υλικό» αντικείμενο της υπό κατάρτιση συμβάσεως (π.χ. το πωλούμενο, το δωριζόμενο, το μίσθιο, το επενδυτικό προϊόν που αποτελεί αντικείμενο της υπό κατάρτιση επενδυτικής συμβάσεως, το δάνειο

και εν τέλει να προβεί σε υπαγωγή – Παπανικολάου, ό.π., σελ. 52 - 53. Από το ακατέργαστο πραγματικό υλικό που έχει υπ' όψιν του ο εφαρμοστής του δικαίου σχηματίζει μία πρώτη, προσωρινή παράσταση αναφορικά με τον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου και το νοηματικό του περιεχόμενο. Από τη σκοπιά εν συνεχεία αυτού του κανόνα, προσεγγίζει εκ νέου το κρινόμενο βιοτικό πραγματικό, προκειμένου να επιλέξει από αυτό εκείνα τα στοιχεία που απαιτούνται από το πραγματικό («*Tatbestand*») του κανόνος δικαίου και συγχρόνως να ελέγξει μήπως το πραγματικό του εν λόγω κανόνα απαιτεί τη συνδρομή και άλλων στοιχείων που δε συντρέχουν εν προκειμένω. Εν συνεχεία, ο εφαρμοστής επανέρχεται στο πραγματικό υλικό από τη σκοπιά της νέας κατανόησής του και μπορεί εν τέλει ακόμα και να εγκαταλείψει τον αρχικώς επιλεγέντα κανόνα δικαίου. Αυτή τη νοητική διεργασία για τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών και των αόριστων νομικών εννοιών και εν τέλει την υπαγωγή των βιοτικών περιστατικών στο πραγματικό ενός κανόνα δικαίου που περιέχει γενική ρήτρα ή αόριστη νομική έννοια ο *Engisch K.*-βλ. *Engisch K.*, Εισαγωγή στη νομική σκέψη, Μετάφραση: Σπινέλλη Δ., εκδόσεις: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Δ' ανατύπωση, 2017, σελ. 252, σημ. 4- την αποτύπωσε με την έκφραση «*παλινδρομική κίνηση του βλέμματος ανάμεσα στη μείζονα πρόταση και στο πραγματικό υλικό από τη ζωή*» («*Hin- und Herwandern des Blicks*»).

¹⁷ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 73.

¹⁸ Τσολακίδης, *Ibidem*, Παναγιωτόπουλος, ό.π., σελ. 712.

¹⁹ Τέτοιες υποχρεώσεις που υπαγορεύονται εκ της καλής πίστωσης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων είναι μεταξύ άλλων: α) η υποχρέωση για ταχεία και σοβαρή προώθηση των διαπραγματεύσεων ή η άμεση αναγγελία της πρόθεσης για διακοπή των διαπραγματεύσεων (ΑΠ 1721/2014, 1231/2008 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 693/1977, Αρμ. 1978, 28, ΑΠ 1458/2001, ΝοΒ 2002, 1470, ΑΠ 1232/2000, ΕλλΔνη 2002, 112), β) η κατ' εξαίρεση –και με φειδώ- υποχρέωση για σύναψη της σύμβασης, όταν οι διαπραγματεύσεις έχουν προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να υπολείπεται μόνο η τυπική υπογραφή της συμβάσεως (ΑΠ 12/2006, ΕλλΔνη 2006, 778, ΕφΑθ 6197/1982, ΝοΒ 30, 1291, ΑΠ 1100/2020, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 309/1996, ΕλλΔνη 1997, 83, ΑΠ 920/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ), γ) η παροχή διαβεβαιώσεων ότι η κατάρτιση της συμβάσεως πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη (ΑΠ 756/1981, ΕΕΝ 49, 491, ΠΠρΘεσσ 36927/2005, Αρμ. 2006, 871, ΟΛΑΠ 37/2005, ΕλλΔνη 2005, 1040) κ.α.

²⁰ Έτσι ο Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 804, σ. 13.

που πρόκειται να ληφθεί κ.α.). Η υποχρέωση, δε, αυτή συνδέεται με εκείνες τις πληροφορίες που μπορούν να επηρεάσουν τη δικαιοπρακτική απόφαση του άλλου μέρους, καθότι σκοπός της (ratio) είναι ο ουσιαστικός δικαιοπρακτικός αυτοπροσδιορισμός των συναλλασσόμενων²¹, ήτοι να εξασφαλιστεί για τον διαπραγματευόμενο ο ελεύθερος και ανεπηρέαστος σχηματισμός της δικαιοπρακτικής του βούλησης²².

Το δυσχερές ωστόσο είναι να προσδιοριστεί σε ποιες περιπτώσεις, υπό ποιες συνθήκες και σε ποια έκταση γεννάται κατ' επιταγή της καλής πίστεως υποχρέωση διαφώτισης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Τούτο, διότι, καθ' ομολογία γενική υποχρέωση διαφώτισης δεν υπάρχει²³ και ως υποχρέωση είναι σχετική και απαιτείται μόνο κατ' εξαίρεση²⁴. Τα μέρη της διαπραγμάτευσης, καίτοι αποβλέπουν στη σύναψη μιας αμοιβαίως επωφελούς συμβάσεως, κατ' αρχήν έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα και ενδιαφέρονται το πρώτον για το πώς θα εξυπηρετήσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις ατομικές τους προσδοκίες. Τούτο είναι θεμιτό από την έννομη τάξη, η οποία προάγει την ιδιωτική αυτονομία και δικαιοπρακτική ελευθερία²⁵. Το ζήτημα λοιπόν είναι να τεθούν τα όρια ανάμεσα «...στην επιβαλλόμενη ενημέρωση και στην επιτρεπόμενη σιωπή...»²⁶. Κατ' αρχήν λοιπόν ουδείς υποχρεούται να παρέχει πληροφορίες σε βάρος του δικού του συμφέροντος (vigilantibus iura scripta sunt). Ο κάθε συναλλασσόμενος επιτρέπεται να αξιοποιεί τις πληροφορίες που κατέχει χωρίς να τις μοιράζεται με τον αντισυμβαλλόμενο του, φέροντας ωστόσο τον κίνδυνο των δικών του εσφαλμένων εκτιμήσεων²⁷. Επιπλέον, μόνη η πληροφοριακή ασυμμετρία δεν αρκεί για να γεννηθεί υποχρέωση διαφώτισης.

Κεντρικό αξιολογικό κριτήριο για τη θεμελίωση υποχρέωσης πληροφόρησης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων είναι η ανισότητα στην πρόσβαση της

²¹ Βαλτούδης Α., Η προσυμβατική ευθύνη στην πώληση επιχείρησης, Ομιλία σε εκδήλωση της Μακεδονικής Ένωσης Εμπορικού Δικαίου, ΕπισκεΔ 1/2003, σελ. 58 επ., πηγή: sakkoulas.online. Ο ίδιος σε Πώληση Επιχείρησης, Προσυμβατική, συμβατική και από αδικαιολόγητο πλουτισμό ευθύνη, 2005, σελ. 82. Ομοίως και ο Παναγιωτόπουλος, ό.π., σελ. 715.

²² Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 804, σ. 13. Κατά τον Κορνηλάκη Α., Η κακόπιστη συμπεριφορά ως προϋπόθεση της ευθύνης από διαπραγματεύσεις, Αρμ. 4/2003, πηγή: sakkoulas.online, σελ. 477, «...ελλείψεις ή ανακριθείς πληροφορίες νοθεύουν τη διαδικασία συμμετοχής του ατόμου στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή και οδηγούν σε μη αποδοτική κατανομή των οικονομικών πόρων μέσω του σχηματισμού ελαττωματικής βούλησης...».

²³ Ενδεικτικά: Βαλτούδης, ό.π., ΕπισκεΔ, Παναγιωτόπουλος, ό.π., σελ. 714, Τσολακίδης, ό.π., σελ. 76 επ. με εκτενή επιχειρηματολογία.

²⁴ Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 804, σ. 13, Βαλτούδης, ό.π., ΕπισκεΔ.

²⁵ Βάση τόσο του BGB όσο και του ΑΚ απετέλεσε το οικονομικό μοντέλο του φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα υπό την επίδραση της καντιανής ιδεαλιστικής φιλοσοφίας. Έτσι Βαλτούδης, ό.π., ΕπισκεΔ.

²⁶ Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 78. Έτσι και ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 76-77, για το οποίο ζητούμενο είναι η ανεύρεση του ορίου της θυσίας, το οποίο πρέπει να επιβληθεί στο ένα μέρος χάριν προστασίας του άλλου μέρους, χωρίς να μετατρέπεται ανεπίτρεπτα ο ισχυρότερος της διαπραγμάτευσης σε «εγγυητή» των συμφερόντων του αδυνάτου.

²⁷ Κατά τον Βαλτούδη, -ό.π., Πώληση, σελ. 79 με περαιτέρω παραπομπές στη γερμανική θεωρία- πρόκειται για την «...ατομικιστική και ηθικά αποχρωματισμένη αρχή της πληροφοριακής αυτοϋπευθυνότητας...» («informationelle Selbstverantwortung»).

πληροφορίας και όχι καθ' εαυτή η άνιση πληροφόρηση²⁸. Τότε και μόνο τότε γεννάται υποχρέωση πληροφόρησης, όταν το έτερο μέρος της διαπραγμάτευσης αδυνατεί με κάποιο τρόπο να έχει πρόσβαση στην πληροφορία²⁹. Τούτο διότι στην περίπτωση αυτή χωρίς πληροφόρηση δεν πραγματώνεται η ως άνω ratio, ο ουσιαστικός δηλαδή δικαιοπρακτικός αυτοπροσδιορισμός των συναλλασσόμενων. Για πληροφορίες, όμως, τις οποίες μπορεί κανείς να λάβει με δική του έρευνα, δε θεμελιώνεται υποχρέωση πληροφόρησης και ως εκ τούτου η μη διαφώτιση για τις εν λόγω πληροφορίες δε συνιστά κακόπιστη συμπεριφορά³⁰. Επιπλέον, για γενικώς προσιτά περιστατικά (συνθήκες της αγοράς, προσφορά και ζήτηση, διαμόρφωση τιμών³¹) και για τυπικούς κινδύνους της υπό κατάρτιση συμβάσεως³² ομοίως δεν υφίσταται υποχρέωση διαφώτισης, αφού για τις πληροφορίες αυτές και τα δύο μέρη των διαπραγματεύσεων έχουν πρόσβαση στις ίδιες πηγές πληροφόρησης.

Υποχρέωση διαφώτισης, σύμφωνα και με το ως άνω κεντρικό αξιολογικό κριτήριο³³, γεννάται σε βάρος του πωλητή για τα πραγματικά και νομικά ελαττώματα³⁴ του πωλούμενου, την ύπαρξη των οποίων γνωρίζει ήδη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων³⁵ και τα οποία θα συνεκτιμούσε για την κατάρτιση ή μη της σύμβασης ο κάθε καλόπιστα σκεπτόμενος συναλλασσόμενος. Περαιτέρω, υποχρέωση πληροφόρησης συντρέχει και στην περίπτωση που ο ένας διαπραγματευόμενος είναι σε θέση να γνωρίζει πραγματικά περιστατικά που ματαιώνουν τον οικονομικό σκοπό της σύμβασης και το έτερο μέρος τα αγνοεί. Η εν λόγω υποχρέωση αφορά σε νομικά ή πραγματικά εμπόδια³⁶ εκπλήρωσης της

²⁸ Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 85.

²⁹ Βλ. και ΑΠ 339/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, για το ότι η υποχρέωση πληροφόρησης δεν εκτίνεται σε όσα θέματα το άλλο μέρος θα όφειλε και θα μπορούσε να πληροφορηθεί με δική του επιμελή έρευνα. Ομοίως και ΠΠρθεσ. 32772/2007, Αρμ 2008, 552.

³⁰ ΑΠ 1435/2015, ΧρΙΔ 2016, 106, ΑΠ 1302/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ειρθάσου 14/2022, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕΦΑΘ 8566/2007, ΕΛΛΔνη 2008, 841 κ.α. Βλ. μεταξύ άλλων και Καλλιμόπουλο Γ., Καραγιάννη Κ. και Τσολακίδη Ζ. σε Δίκαιο τραπεζικών συναλλαγών, Τ. Ι, Γενικό μέρος, Παθητικές Τραπεζικές Εργασίες, 2019, σελ. 109, σ. 220.

³¹ Λαδάς Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Τ. ΙΙ, 2009, σελ. 229.

³² Λαδάς, *Ibidem*. Ομοίως ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 93 και σελ. 95, όπου ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μνημονεύει τους κινδύνους που ενυπάρχουν στην ούτως ή άλλως ριψοκίνδυνη αγορά μιας επιχείρησης.

³³ Κατά τον Βαλτούδη, ό.π., ΕπισκεΔ, η ένταξη του συμβατικού αντικειμένου στη σφαίρα συμφερόντων και εξουσίας του πωλητή τεκμαίρει την ανισότητα μεταξύ πωλητή και αγοραστή στην πρόσβαση της πληροφορίας.

³⁴ Μάλιστα, κατά τον Βαλτούδη, ό.π., Πώληση, σελ. 87-88, δεν είναι απαραίτητο οι βλαπτικές ιδιότητες του πωλούμενου να συνιστούν πραγματικό ελάττωμα.

³⁵ Βλ. κατωτέρω υπό ΙΙ.Δ.4^ε αναλυτικά το ζήτημα της συρροής ανάμεσα στην προσυμβατική ευθύνη των ΑΚ 197-198 και στη συμβατική ευθύνη των ΑΚ 513επ.

³⁶ Την ελληνική θεωρία απασχολεί αν στην εν λόγω υποχρέωση διαφώτισης εμπίπτει και η περίπτωση της αρχικής αδυναμίας παροχής (ΑΚ 362-363). Ερωτάται, δηλαδή, αν ο καταρτίζων σύμβαση, ενώ ήδη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων γνωρίζει ή ασύγγνωστα αγνοεί ότι η παροχή είναι αδύνατη, συμπεριφέρεται κακόπιστα. Ως εκ τούτου, τίθεται το ζήτημα της σχέσεως (τυχόν συρροή κανόνων δικαίου) των διατάξεων για την αρχική αδυναμία παροχής με τις διατάξεις για την c.i.c. Για το ζήτημα βλ. κατωτέρω υπό ΙΙ.Δ.4στ.

παροχής που βεβαίως ήδη υφίστανται και είναι γνωστά στον έναν διαπραγματευόμενο κατά το διαπραγματευτικό στάδιο³⁷.

Αντιθέτως, στην περίπτωση που η απόκτηση πληροφοριών σε σχέση με την υπό κατάρτιση σύμβαση είναι πολυδάπανη και χρονοβόρα, υποχρέωση διαφώτισης του έτερου μέρους δεν υφίσταται³⁸. Σε διαφορετική περίπτωση, κατά πρώτον το άλλο μέρος χωρίς δαπάνες θα ιδιοποιούνταν τις εν λόγω πληροφορίες και κατά δεύτερον ο συγκεντρώσας τις πληροφορίες δεν θα είχε κίνητρο να τις περισυλλέξει³⁹, ενώ παράλληλα θα διέτρεχε τον κίνδυνο διαρροής των εν λόγω πληροφοριών σε ανταγωνιστές του⁴⁰.

Περαιτέρω, η υποχρέωση πληροφόρησης ή μη σχετίζεται τόσο με τις συνθήκες έκαστης περίπτωσης (κρίνεται *in concreto* δηλαδή) όσο και με τις προσωπικές ικανότητες του αντισυμβαλλόμενου (επίπεδο γνώσης και εμπειρίας, ηλικία, επάγγελμα κ.α.)^{41,42}. Όταν είναι συναλλακτικά άπειρος ή είναι περιορισμένης

³⁷ Βλ. *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 88-89. Μεταξύ των παραδειγμάτων ο *Βαλτούδης* αναφέρει τον οφειλέτη που δεν γνωστοποιεί τη βέβαιη οικονομική του αδυναμία να εκπληρώσει την παροχή, λόγω του ότι, για παράδειγμα, ήδη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων έχει κηρυχθεί σε πτώχευση. Κατά τον *ίδιον*, ό.π., ΕπισκεΔ, η μη γνωστοποίηση των εν λόγω περιστατικών θεμελιώνει κατάχρηση του θεσμού της συμβάσεως ως προς την ειδικότερη έκφανση σύναψής της. Περαιτέρω, ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 245, ως παράδειγμα αναφέρει την περίπτωση που ο ένας διαπραγματευόμενος γνωρίζει ήδη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων την ανάγκη να διενεργηθούν από το άλλο μέρος δαπάνες που υπερβαίνουν την αξία του συμβατικού αντικειμένου.

³⁸ Τούτο στην πράξη ανακύπτει κυρίως στην περίπτωση πώλησης επιχειρήσεων, όπου ο ενδιαφερόμενος αγοραστής για τη συγκέντρωση πληροφοριών προσλαμβάνει συνήθως ειδικούς εμπειρογνώμονες. Βλ. έτσι *Βαλτούδη*, ό.π., ΕπισκεΔ. Ομοίως και ο *Κορνηλάκης*, ό.π., σελ. 478 - 479.

³⁹ *Βαλτούδης*, ό.π., ΕπισκεΔ. Βλ. όμως *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 92, παραπ. 158 με περαιτέρω παραπομπή σε *Flume*, ο οποίος στην περίπτωση αυτή εντοπίζει ζήτημα πλουτισμού του αγοραστή σε βάρος του πωλητή.

⁴⁰ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 87.

⁴¹ Έτσι ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 77 και 244. Η υποχρέωση διαφώτισης σε συνάρτηση με την *in concreto* περίπτωση και τις προσωπικές ικανότητες του αντισυμβαλλόμενου έχει απασχολήσει την ελληνική νομολογία κυρίως στην περίπτωση διαπραγματεύσεων μεταξύ τραπεζικών ιδρυμάτων και πελατών τους για τη σύναψη είτε πιστωτικών συμβάσεων είτε συμβάσεων παροχής επενδυτικών υπηρεσιών. Κατ' αρχήν, η αναπόφευκτη γνωστική ασυμμετρία μεταξύ της τράπεζας και των πελατών της –όπως άλλωστε ελέχθη ανωτέρω– δεν αρκεί για τη θεμελίωση υποχρέωσης διαφώτισης απορρέουσας εκ της καλής πίστεως. Κρίσιμες και στην περίπτωση αυτή αποβαίνουν οι προσωπικές ικανότητες του πελάτη της τράπεζας. Όταν για παράδειγμα ο αντισυμβαλλόμενος με τη συμπεριφορά του υποδηλώνει πως δε χρήζει πληροφόρησης και ειδικεύεται στις εν λόγω συναλλαγές, η τράπεζα δεν υποχρεούται σε κάποια ιδιαίτερη διαφώτιση του αντισυμβαλλόμενου της. Περαιτέρω, κρίσιμες είναι και οι εκάστοτε συνθήκες. Όταν η υπό διαπραγμάτευση συναλλαγή εγκυμονεί ιδιαίτερα αυξημένο κίνδυνο για τον πελάτη της τράπεζας (π.χ. όταν αντικείμενο της σύμβασης είναι σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα, *perpetual bonds*, δηλαδή μη προθεσμιακές καταθέσεις, ούτε ασφαλή επενδυτικά προϊόντα, αλλά αμιγή επενδυτικά προϊόντα, πολύπλοκα, με τη μορφή ασώματων κινητών αξιών και δη άυλων ομολογιών εκδόσεως της τράπεζας, αόριστης διάρκειας, μειωμένης εξασφάλισης, μετατρέψιμα σε μετοχές και διαπραγματευόμενα στο Χ.Α. χωρίς εγγυημένη επιστροφή του κεφαλαίου, η οποία εν τέλει εξαρτάται από την οικονομική κατάσταση της τράπεζας και τις επικρατούσες στην ελληνική και διεθνή οικονομία συνθήκες) οι υποχρεώσεις πληροφόρησης θα είναι αυξημένες. Επιπλέον, ενίοτε συντρέχει σύγκρουση συμφερόντων της τράπεζας μεταξύ της υποχρέωσής της για ενημέρωση ενός πελάτη της και της υποχρέωσής της για τήρηση εχεμύθειας προς έτερο πελάτη της. Στην περίπτωση αυτή και πάλι η υποχρέωση διαφώτισης κρίνεται *in concreto* και γίνεται στάθμιση. Βλ. σχετικά *Καλλιμόπουλο Γ.*,

πνευματικής αντιλήψεως θα εντοπίζεται κατά κανόνα υποχρέωση διαφώτισης και πληροφόρησης για την υπό κατάρτιση σύμβαση⁴³, ενώ, όταν ο αντισυμβαλλόμενος είναι εξειδικευμένος συναλλασσόμενος του κλάδου στα πλαίσια του οποίου

Καραγιάννη Κ. και Τσολακίδη Ζ., ό.π., σελ. 110 και 111. Βρίθει η ελληνική νομολογία από αποφάσεις με διαδίκους πιστωτικά ιδρύματα και καταναλωτές γύρω από συμβάσεις παροχής συμβουλών για σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα, οι οποίες καταφάσκουν την: «...κύρια υποχρέωση της τράπεζας, κατά την παροχή επενδυτικών συμβουλών...(για)...παροχή ορθών και πλήρων συμβουλών. Η ενημέρωση του καταναλωτή θα πρέπει να γίνεται με τρόπο, εύλογα κατανοητό και με τη μέγιστη δυνατή σαφήνεια, πράγμα που σημαίνει ότι η τράπεζα οφείλει να λαμβάνει υπόψη της την οικονομική κατάσταση, τους στόχους, τη μόρφωση, τις γνώσεις και την εμπειρία του επενδυτή, για το αντικείμενο της επενδύσεως...Επίσης, οι συμβουλές θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένες τόσο στο πρόσωπο του πελάτη όσο και στο αντικείμενο της επενδύσεως...Σύμφωνα με την αρχή της καταλληλότητας, η τράπεζα οφείλει να παρέχει προσαρμοσμένες στο πρόσωπο του πελάτη (κατάλληλες) συμβουλές. Η έκταση του καθήκοντος παροχής συμβουλών συμπροσδιορίζεται και από τα προσωπικά στοιχεία του πελάτη, ώστε να πρέπει, στο πλαίσιο της παροχής της συμβουλής, να ληφθούν υπόψη το επίπεδο γνώσης, η ηλικία, το επάγγελμα, η οικογενειακή, οικονομική και περιουσιακή κατάσταση, η επενδυτική του εμπειρία, ο επενδυτικός στόχος και η προθυμία διακινδύνευσης...Ο δεύτερος πόλος, στον οποίο οφείλει να προσαρμόζεται η διαδικασία της επενδυτικής συμβουλής, είναι το αντικείμενο της επένδυσης. Εδώ, εντάσσονται πληροφορίες, που αφορούν, γενικά, την αγορά, πληροφορίες για το αντικείμενο της επένδυσης, για την οικονομική κατάσταση και την φερεγγυότητα του εκδότη των προτεινομένων τίτλων. Οι συμβουλές του παρέχοντος επενδυτικές υπηρεσίες θα πρέπει να είναι θεμελιωμένες σε επιμελή έρευνα. Η τράπεζα και κάθε ΕΠΕΥ οφείλει να προμηθεύεται τις πλέον επίκαιρες πληροφορίες για την απόδοση, τη ρευστότητα και την ασφάλεια της προτεινόμενης επενδύσεως. Ιδιαίτερα, αυξημένο είναι το καθήκον της τράπεζας ή της ΕΠΕΥ για έρευνα ή ενημέρωση στις περιπτώσεις, ιδιαίτερα, επικίνδυνων ή πολύπλοκων επενδύσεων. Αυτό δεν σημαίνει ότι η τράπεζα πρέπει να αποτρέψει τον επενδυτή από μία επικίνδυνη επένδυση, αλλά οφείλει να καταστήσει, σε αυτόν, συνειδητό τον κίνδυνο, στον οποίο εκτίθεται...» (ΕφΛαρ76/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ). Ομοίως και πολλές άλλες αποφάσεις. Ενδεικτικά: ΠΠρΠατρ 244/2015, ΑΠ 1228/2019, ΑΠ 1738/2013, ΑΠ 974/2018, ΑΠ 1350/2018, ΑΠ 244/2016, ΕφΑθ 662/2018, ΕφΑθ 5431/2019, ΠΠρΛαρ 35/2015, ΠΠρΑθ 1887/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Βέβαια, οι εν λόγω δικαστικές αποφάσεις ως νομική βάση για τη θεμελίωση αξίωσης αποζημίωσης αξιοποιούν την αδικοπρακτική και ενδοσυμβατική ευθύνη του πιστωτικού ιδρύματος και όχι τις διατάξεις ΑΚ 197-198 για την c.i.c.. Εντούτοις, στη μείζονα πρόταση εντοπίζεται αναφορά στις διατάξεις ΑΚ 197 - 198, με σχετική διάκριση μάλιστα της απορρέουσας από αυτές ευθύνης τόσο από την αδικοπρακτική όσο και από την ενδοσυμβατική. Για τα ζητήματα συρροών των σχετικών κανόνων δικαίου βλ. κατωτέρω υπό ΙΙ.Δ.4 επ. Περαιτέρω, ορθά η ανωτέρω σημειούμενη υπ' αριθμ. 1887/2017 απόφαση του ΠΠρΑθ επισημαίνει τη συρρέουσα με την αδικοπρακτική και ενδοσυμβατική νομική βάση της ευθύνης από διαπραγματεύσεις. Σημειώνει συγκεκριμένα: «...Εξάλλου, η συμπεριφορά αυτή της πρώτης εναγόμενης, η οποία εκδηλώθηκε έναντι των εναγόντων, εξεταζόμενη υπό το πρίσμα των προμνησθεισών διατάξεων, κρίνεται ως παράνομη και επιπλέον διότι η επισφαλής επένδυση επιχειρήθηκε χωρίς να έχει προηγηθεί η παροχή προς τους ενάγοντες της ενημέρωσης που ήταν αναγκαία, ώστε να κατανοήσουν τη μορφή και το περιεχόμενο και να αποφασίσουν αν θα επιλέξουν την προτεινόμενη προς αυτούς τοποθέτηση των κεφαλαίων τους, αναλαμβάνοντας, μέσω της επιλογής τους, όσους κινδύνους συνδέονται με την τελευταία...Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι ενάγοντες...παρασύρθηκαν με (αστική) απάτη και με ελλιπή κατά τις διαπραγματεύσεις ενημέρωση στη σύναψη των κατά τα ανωτέρω συμβάσεων αγοράς των μετατρέψιμων χρεογράφων...και συνακόλουθα έχουν δικαίωμα να ζητήσουν αποζημίωση λόγω της ζημίας που υπέστησαν, σύμφωνα με τις περί προσυμβατικής και ενδοσυμβατικής ευθύνης διατάξεις (έλλειψη ενημέρωσης και πλημμελής παροχή συμβουλών κατά τη σύναψη και κατά τη διάρκεια των ένδικων συμβάσεων), αλλά και με τις περί αδικοπραξιών διατάξεις, εφόσον η απάτη εν προκειμένω, ως περιγράφηκε ανωτέρω, περιέχει και τους όρους της αδικοπραξίας...».

⁴²Ομοίως για το ότι η έκταση διαφώτισης του επενδυτή καθορίζεται από το βαθμό γνώσης και εμπειρίας του ο Λιάππης Δ., Αποζημίωση των επενδυτών και δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, 2012, σελ. 181-182.

⁴³Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 804.

καταρτίζεται η σύμβαση, κατά κανόνα δε θα συντρέχει υποχρέωση πληροφόρησης⁴⁴.

Η εν λόγω υποχρέωση εξαρτάται και από τη σχέση που έχει αναπτυχθεί μεταξύ των μερών. Εφόσον, λόγω για παράδειγμα προηγούμενης μακροχρόνιας συνεργασίας⁴⁵, έχει αναπτυχθεί σχέση εμπιστοσύνης⁴⁶, καταφάσκει υποχρέωση πληροφόρησης⁴⁷. Σχέση εμπιστοσύνης αναπτύσσεται μεταξύ των μερών και στην περίπτωση που η υπό διαπραγμάτευση σύμβαση έχει προσωπικό χαρακτήρα (π.χ. σύμβαση ασφαλίσεως, σύμβαση εντολής κ.α.)⁴⁸. Αντιθέτως, όταν η σύμβαση έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα (π.χ. πώληση) η υποχρέωση πληροφόρησης και διαφώτισης εντοπίζεται σε περιορισμένη έκταση ή δεν αναφύεται και καθόλου, κατά τα προλεχθέντα.

Ζήτημα τίθεται με όλες εκείνες τις διατάξεις ειδικών νομοθετημάτων⁴⁹, όπου ο έλληνας νομοθέτης, κατ' ενσωμάτωση διατάξεων ενωσιακής προέλευσης, ρυθμίζει την υποχρέωση πληροφόρησης ως εκ του νόμου προσυμβατική υποχρέωση. Τίθεται

⁴⁴ Βαλτούδης, ό.π., ΕπισκεΔ.

⁴⁵ Κατά τους Καλλιμόπουλο Γ., Καραγιάννη Κ. και Τσολακίδη Ζ., ό.π., σελ. 111, όταν διατηρείται μακροχρόνια συναλλακτική σχέση, εντοπίζονται αυξημένες απαιτήσεις πληροφόρησης, εξειδικευμένης διαφώτισης και καθοδήγησης.

⁴⁶ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 79 και 244. Για τη σχέση εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται μεταξύ της τράπεζας και των πελατών της λόγω της μακροχρόνιας μεταξύ τους συνεργασίας βλ. μεταξύ άλλων την Εφαθ 4507/2018, ΕφαΔΠολΔ, τεύχος 12, 2018, σελ. 1347-1358.

⁴⁷ Πολύ ενδιαφέρουσα εν προκειμένω είναι η αναφορά του Βαλτούδη, ό.π., Πώληση, σελ. 95-98, στην ιδιαίτερη σχέση εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται μεταξύ των μετόχων μίας εταιρείας και των μελών του ΔΣ αυτής σε περίπτωση πώλησης μετοχών («share deal») από τους μετόχους σε μέλη του ΔΣ («Management Buy-Out»). Μεταξύ των προσώπων αυτών η σχέση εμπιστοσύνης εντοπίζεται σε αυξημένη ένταση, καθότι τα μέλη του ΔΣ είναι επιφορτισμένα και με τη διαφύλαξη των συμφερόντων των μετόχων της εταιρείας. Τούτη η αυξημένη εμπιστοσύνη επιτάσσει υποχρέωση διαφώτισης και ενημέρωσης των μετόχων ακόμα και σε περιπτώσεις, όπου ανωτέρω είδαμε δεν εντοπίζεται σχετική υποχρέωση. Για παράδειγμα, υφίσταται στο πρόσωπο των μελών του ΔΣ υποχρέωση διόρθωσης των εσφαλμένων εκτιμήσεων των μετόχων για τις συνθήκες της αγοράς, έστω και αν οι μέτοχοι έχουν πρόσβαση στις σχετικές πηγές πληροφόρησης, ενώ είναι υποχρεωτική η γνωστοποίηση κάθε εμπιστευτικής πληροφορίας που λόγω της ιδιότητάς τους γνωρίζουν τα μέλη του ΔΣ.

⁴⁸ Βλ. έτσι Καραύση, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 804-805.

⁴⁹ Ενδεικτικά πρόκειται για τα εξής: α) το ά. 8 της ΚΥΑ Ζ1-669/23.6.2010 για τις συμβάσεις καταναλωτικής πίστης κατ' ενσωμάτωση της Οδηγίας 2008/48/ΕΚ, β) τα ά. 17επ. του ν. 4438/2016 για τις συμβάσεις πίστωσης σε καταναλωτές για ακίνητα που προορίζονται για κατοικία, κατ' ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/17/ΕΕ, γ) το ά. 4θ του ν. 2251/1994 (όπως αυτό προστέθηκε ως 4^α με την ΥΑ Ζ1-629/2005 και αναριθμήθηκε σε 4β με την ΥΑ Ζ1-891/2013) για την από απόσταση εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, κατ' ενσωμάτωση της οδηγίας 2002/65/ΕΚ, δ) το ά. 24 του ν. 4514/2018 που ρυθμίζει λεπτομερώς την πληροφόρηση των επενδυτών, κατ' ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/65/ΕΕ (γνωστής και ως MiFID II –παλαιότερη ρύθμιση ήταν αυτή του ά. 25 του ν. 3606/2007, κατ' ενσωμάτωση της Οδηγίας 2004/39/ΕΚ, γνωστής ως MiFID και ακόμα παλαιότερη σχετική ρύθμιση ήταν ο Κώδικας Δεοντολογίας των Ε.Π.Ε.Υ. που κυρώθηκε με το άρθρο μόνο της υπ' αριθμ. 12263/β.500/11-4-1997 ΥΑ που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του αρθ. 7 παρ.1 του Ν.2396/1996 και αποτελούσε ενσωμάτωση της Οδηγίας 22/93/ΕΚ), ε) το ά. 3 του ν. 2496/1997 για την υποχρέωση του λήπτη της ασφαλίσεως να ενημερώσει προσυμβατικά τον ασφαλιστή για κάθε στοιχείο αντικειμενικά ουσιώδες για την εκτίμηση του κινδύνου, στ) τα ά. 60 και 61 του ν. 4706/2020 κατ' εφαρμογή του Καν. (ΕΕ) 2017/1129 για τις πληροφορίες που περιέχονται στο ενημερωτικό δελτίο προσφοράς κινητών αξιών κ.α.

το ερώτημα κατά πόσο η παραβίαση των εν λόγω διατάξεων θεμελιώνει παράλληλα και την προσυμβατική ευθύνη εκ των ΑΚ 197-198. Κατά τις ορθές παρατηρήσεις του *Τσολακίδη*⁵⁰, τα άρθρα 197 και 198 ΑΚ δεν παρέχουν νομική βάση θεμελίωσης αξίωσης αποζημίωσης για κάθε παράβαση προσυμβατικής υποχρέωσης που τυχόν ρυθμίζεται σε ειδική νομοθεσία. Ως λειτουργία των εν λόγω άρθρων δεν μπορεί να νοηθεί η προσθήκη μίας ακόμα νομικής βάσης αστικής ευθύνης σε περιπτώσεις παραβίασης έτερων κανόνων δικαίου (νομικών βάσεων). Προκειμένου να ενεργοποιηθεί ο νόμιμος λόγος ευθύνης των ΑΚ 197 και 198 απαιτείται το συγκεκριμένο και ειδικώς ρυθμιζόμενο στο νόμο προσυμβατικό πταίσμα να συνιστά παράλληλα και αυτοτελώς ιδωμένο παραβίαση των αρχών της καλής πίστης κατά το προσυμβατικό στάδιο. Κάθε όμως ειδική πρόβλεψη προσυμβατικού πταίσματος δε συνιστά εκ των ων ουκ άνευ παραβίαση των αρχών της καλής πίστεως κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων⁵¹.

5. Η δεύτερη σημαντική υποχρέωση κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων επιτασσόμενη εκ της καλής πίστεως είναι η υποχρέωση αλήθειας, όπως εισαγωγικά σημειώθηκε ανωτέρω.

Η υποχρέωση διαφώτισης εμπεριέχει την υποχρέωση αλήθειας⁵² με την έννοια ότι, όταν ο συναλλασσόμενος έχει υποχρέωση προς πληροφόρηση, έχει ταυτόχρονα την υποχρέωση οι πληροφορίες που παρέχει στον αντισυμβαλλομένό του να είναι πλήρεις και αληθινές.

Η εν λόγω υποχρέωση, ωστόσο, υφίσταται αυτοτελώς και πέρα από την υποχρέωση πληροφόρησης. Αφορά και σε πληροφορίες που παρέχονται οικειοθελώς ή κατόπιν ερωτήματος του αντισυμβαλλομένου⁵³. Εφόσον προβεί

⁵⁰ Βλ. *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 88 επ., αλλά και σελ. 247 επ.

⁵¹ Για παράδειγμα, το γεγονός ότι το ανωτέρω άρθρο 8 της ΚΥΑ Ζ1-669/23.6.2010 δεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του στα πιστωτικά ιδρύματα, αλλά αφορά σε κάθε πιστωτικό φορέα –δηλαδή και σε φυσικό πρόσωπο που χορηγεί ή υπόσχεται να χορηγήσει πίστωση κατ' ενάσκηση εμπορικής, επιχειρηματικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας (ά. 3, περ. β' της εν λόγω ΚΥΑ)-, δε σημαίνει απαραίτητα πως με την παραβίαση των εν λόγω εκτενών προσυμβατικών υποχρεώσεων το φυσικό αυτό πρόσωπο συμπεριφέρεται επιπλέον κακόπιστα κατά την έννοια των διατάξεων των ΑΚ 197 και 198. Ενδέχεται, δηλαδή, η ειδικότερη νομοθετική ρύθμιση προσυμβατικών υποχρεώσεων να είναι αυστηρότερη των υποχρεώσεων που απορρέουν από την καλή πίστη των ΑΚ 197 – 198, με αποτέλεσμα να παραβιάζονται μεν οι ειδικώς προβλεπόμενες στο νόμο προσυμβατικές υποχρεώσεις, αλλά τούτο να μη συνιστά παράλληλα παραβίαση όσων επιτάσσει η καλή πίστη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Βλ. και *Καλλιμόπουλο, Καραγιάννη, Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 103-104, κατά τους οποίους η νομοθετική πρόβλεψη ενημέρωσης και πληροφόρησης καλύπτει τις συχνά ανακύπτουσες στην πράξη ανάγκες ενημέρωσης και πληροφόρησης στα πλαίσια της προσυμβατικής συναλλακτικής επαφής για την κατάρτιση μίας σύμβασης. Ως εκ τούτου, η τήρηση των ρητώς προβλεπόμενων στο νόμο υποχρεώσεων διαφώτισης κατά κανόνα θα καλύπτει ό, τι επιτάσσει και η καλή πίστη, ίσως μάλιστα οι επιταγές της καλής πίστης να οδηγούν –όπως ανωτέρω κατεδείχθη- και σε άμβλυση των υποχρεώσεων αυτών.

⁵² *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 805. Ομοίως *Βαλτούδης*, ό.π., ΕπισκΕΔ. *Ο ίδιος*, ό.π., Πώληση, σελ. 98 επ.

⁵³ Με άλλα λόγια, η υποχρέωση αλήθειας δεν εξαρτάται από τη συνδρομή προϋποθέσεων, όπως αντίθετα συμβαίνει με την υποχρέωση διαφώτισης. Είναι απόλυτη και αφορά σε κάθε πληροφορία που θα παρασχεθεί, ενώ υποχρέωση διαφώτισης δεν εντοπίζεται για κάθε πληροφορία, όπως

κανείς σε πληροφόρηση στην οποία δεν υποχρεούται ή εφόσον δεχθεί να απαντήσει στο ερώτημα του αντισυμβαλλομένου του⁵⁴, τότε υποχρεούται οι πληροφορίες που θα παράσχει να είναι ακριβείς. Καθότι η παροχή αναληθών πληροφοριών συνιστά πάντοτε⁵⁵ κακόπιστη συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, ενεργοποιώντας το νόμιμο λόγο ευθύνης των ΑΚ 197-198.

II.A. Συνέπειες της παραβίασης της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης, ενημέρωσης και αλήθειας - Κατάρτιση «ανεπιθύμητης» συμβάσεως⁵⁶ ή συμβάσεως με «ανεπιθύμητους» όρους

1. Αναφέρθηκε ανωτέρω πως η πρακτικά σπουδαιότερη υποχρέωση επιτασσόμενη εκ της καλής πίστεως κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων είναι αυτή της διαφώτισης και ενημέρωσης του έτερου μέρους της διαπραγμάτευσης αναφορικά με την υπό κατάρτιση σύμβαση. Τούτο, δε, προκειμένου να διαφυλαχθεί ελεύθερη η δικαιοπρακτική βούληση του συναλλασσόμενου. Εφόσον η υποχρέωση αυτή παραβιαστεί, τα μέρη θα προβούν μεν στην κατάρτιση μίας εγκύρου συμβάσεως⁵⁷, την οποία ωστόσο ο ζημιωθείς/ πλημμελώς ή καθόλου πληροφορηθείς:

α) είτε δε θα κατήρτιζε, εφόσον είχε επαρκώς πληροφορηθεί⁵⁸,

β) είτε θα κατήρτιζε, με διαφορετικούς όμως όρους^{59,60} (π.χ. αγορά του ελαττωματικού πωληθέντος προϊόντος, αλλά με μικρότερο τίμημα).

αναλυτικά σημειώθηκε ανωτέρω. Έτσι ο *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 805. Ομοίως ο *Λαδάς*, ό.π., σελ. 223.

⁵⁴ Δεδομένου ότι υποχρέωση διαφώτισης δεν υπάρχει, ο συναλλασσόμενος έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί να απαντήσει (*tertium non datur*). Εφόσον όμως δεν το πράξει, οφείλει να απαντήσει ειλικρινώς.

⁵⁵ Με ελάχιστες εξαιρέσεις. Κατά τον *Βαλτούδη*, ό.π., ΕπισκΕΔ σε υποσημ. 91, «δικαίωμα στο ψέμα» ανακύπτει μόνο στις περιπτώσεις ανεπίτρεπτων νομικά ερωτήσεων, όπως για παράδειγμα ερωτήσεων του εργοδότη σχετικά με την προσωπικότητα του υποψήφιου εργαζόμενου.

⁵⁶ Ο όρος σε *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 239 με περαιτέρω παραπομπές σε *Canaris*, *Wiedemann* κ.α.

⁵⁷ ή έστω ακυρώσιμη, η οποία όμως, έως ότου ακυρωθεί, είναι καθ' όλα έγκυρη. Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης εξετάζονται μόνο οι επιπτώσεις εκείνης της κακόπιστης προσυμβατικής συμπεριφοράς που συνίσταται σε έλλειψη ενημέρωσης ή σε πλημμελή εν πάση περιπτώσει ενημέρωση. Η εν λόγω κακόπιστη συμπεριφορά συνδέεται με τη δυσμενή συνέπεια κατάρτισης συμβάσεως που υπό καθεστώς επαρκούς ενημέρωσης είτε δε θα καταρτιζόταν είτε θα καταρτιζόταν, αλλά με διαφοροποιημένους όρους. Και ερευνητέα είναι η προστασία του ζημιωθέντος και πως –με ποιες νομικές βάσεις– τούτη θα επιτευχθεί. Όπως, βέβαια, αναφέρθηκε ανωτέρω –βλ. υπό υποσημ. 19–, η καλή πίστη επιτάσσει και άλλες υποχρεώσεις κατά το προσυμβατικό στάδιο (π.χ. η κατ' εξαίρεση υποχρέωση για κατάρτιση της σύμβασης, εφόσον οι διαπραγματεύσεις έχουν προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μένει μόνο η υπογραφή της σύμβασης), οι οποίες συνδέονται με άλλες δυσμενείς συνέπειες (π.χ. μη εν τέλει κατάρτιση της υπό διαπραγμάτευση συμβάσεως). Εν τούτοις, η έρευνα της ανατροπής των εν λόγω δυσμενών συνεπειών κείται εκτός του πεδίου της υπό κρίση μελέτης.

⁵⁸ Αν η πλημμελής ενημέρωση έλαβε χώρα με δόλο του υποχρέου, θα πρόκειται για τον λεγόμενο *dolus causam dans*, ήτοι το δόλο που συντέλεσε στην κατάρτιση σύμβασης, χωρίς την ύπαρξη του οποίου τούτη δεν θα καταρτιζόταν. Ο ορισμός σε *Μιχαηλίδη – Νουάρο Γ.*, Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτιση της συμβάσεως κατά τον Κώδικα, ΕΕΝ, 1946, σελ. 210.

2. Εν προκειμένω τα ζητήματα που αναφέρονται και θα εξεταστούν στη συνέχεια είναι:

ι) η φύση της ζημίας που υφίσταται ο πλημμελώς πληροφορηθείς σε κάθε μία από τις δύο ως άνω περιπτώσεις (είναι πάντοτε περιουσιακή;),

ιι) αναζήτηση του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ζημιόγону συμπεριφοράς (έλλειψη ενημέρωσης) και των δύο ως άνω αποκαταστατέων ζημιών,

ιιι) η αξίωση χρηματικής αποζημίωσης του πλημμελώς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων πληροφορηθέντος και ειδικότερα: 1. αν αποκαθιστά θετικό ή αρνητικό διαφέρον, 2. τα κονδύλια που αποκαθιστά και 3. ποιες οι νομικές βάσεις δυνάμει των οποίων δύναται να αξιωθεί χρηματική αποζημίωση – ζητήματα συρροής των διαφόρων κανόνων δικαίου που δύνανται να τύχουν εφαρμογής και

ιιιι) οι νομικές βάσεις δυνάμει των οποίων δύναται να επιτευχθεί η ανατροπή/ τροποποίηση της σύμβασης.

II.B. Η φύση της ζημίας σε περίπτωση πλημμελούς πληροφόρησης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων

1. Συνήθως, ως ζημία νοείται η περιουσιακή ζημία, ήτοι το λογιστικό μέγεθος που προκύπτει από τη σύγκριση μίας πραγματικής και μίας υποθετικής κατάστασης: της περιουσιακής κατάστασης του ζημιωθέντος μετά το ζημιόγону γεγονός (πραγματική κατάσταση) και εκείνης που θα υπήρχε αν το ζημιόγону γεγονός δεν είχε εκδηλωθεί (υποθετική κατάσταση)⁶¹.

2. Στη β' από τις ανωτέρω περιπτώσεις, δηλαδή στην περίπτωση όπου, αν ο ζημιωθείς ενημερωνόταν προσηκόντως, θα κατήρτιζε μεν τη σύμβαση, αλλά με διαφορετικούς όρους σε σχέση με τους όρους που συμφώνησε, η φύση της ζημίας είναι πράγματι περιουσιακή. Λόγω της έλλειψης διαφώτισης, ο ζημιωθείς θεώρησε ότι η παροχή του αντισυμβαλλόμενου είναι μεγαλύτερης αξίας από την πραγματική

⁵⁹Ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 239-240, αναφέρεται και σε ένα τρίτο ενδεχόμενο που δεν ενδιαφέρει στα πλαίσια της εξεταζόμενης προβληματικής: είναι πιθανό, αν ο συμβαλλόμενος είχε προσυμβατικά πληροφορηθεί προσηκόντως, και πάλι να προέβαινε στην κατάρτιση της ίδιας ακριβώς συμβάσεως. Τούτο, είτε γιατί δε θα απέδιδε την απαιτούμενη προσοχή στις πληροφορίες που θα λάμβανε, είτε γιατί, αν και θα λάμβανε υπ' όψιν του τις πληροφορίες, θα αποφάσιζε εν τέλει να προβεί στην κατάρτιση της σύμβασης. Εν προκειμένω, δεν μπορεί να γίνει λόγος για αποζημιωτική ευθύνη. Εντοπίζεται μεν ζημιόγону συμπεριφορά (πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση), δεν εντοπίζεται ωστόσο ζημία που να συνδέεται αιτιωδώς με τη ζημιόγону συμπεριφορά. Ομοίως και η Ζερβογιάννη Ε., Η επαναφορά της προηγούμενης κατάστασης ως τρόπος αποκατάστασης της ζημίας (Μία συμβολή στην ερμηνεία της ΑΚ 297 εδ. 2), 2006, σελ. 243-244, υποσημ. 803.

⁶⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση και εφόσον η πλημμελής πληροφόρηση έλαβε χώρα με δόλο του υποχρέου σε διαφώτιση θα πρόκειται για τον λεγόμενο *dolus incidens*, ήτοι για εκείνον το δόλο που ελλείπει του δε θα ματαιωνόταν η κατάρτιση της σύμβασης, αλλά απλώς τούτη θα καταρτιζόταν με τη συννομολόγηση ευνοϊκότερων όρων για το ζημιωθέντα. Ο ορισμός και πάλι στο *Μιχαηλίδη – Νουάρο*, ό.π. Αναφορές στη διάκριση του δόλου σε *causam dans* και *incidens* και σε *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 120 επ.

⁶¹ Βλ. αντί πολλών *Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 133.

της και έτσι συμφώνησε και η δική του αντιπαροχή να είναι ανάλογης αξίας. Εφόσον όμως είχε προσηκόντως ενημερωθεί και είχε γνώση της μικρότερης αξίας της παροχής, αντίστοιχα θα μείωνε την αξία και της δικής του αντιπαροχής.

3. Αντιθέτως, στην α' από τις ανωτέρω περιπτώσεις η απάντηση στο ερώτημα της φύσης της ζημιάς που υφίσταται ο πλημμελώς πληροφορηθείς συμβαλλόμενος δεν είναι τόσο απλή, ούτε τόσο προφανής. Κατ' αρχάς, δεν αποκλείεται και στην περίπτωση αυτή η ζημία να είναι περιουσιακή. Ενδέχεται δηλαδή η αξία της παροχής να μην είναι αυτή που υπολόγιζε ο ζημιωθείς και ισάξια της αξίας της αντιπαροχής του. Η μειωμένη, δε, αξία της παροχής να συνιστά το λόγο που ο ζημιωθείς, εφόσον είχε προσηκόντως πληροφορηθεί, δε θα κατήρτιζε τη σύμβαση. Είναι όμως πιθανό η παροχή του ζημιώσαντος (παραβιάζοντος την προσυμβατική υποχρέωση πληροφόρησης) να είναι μεν ισόποση οικονομικά με την αντιπαροχή του ζημιωθέντος (πλημμελώς πληροφορηθέντος), εντούτοις να είναι άχρηστη για τα συμφέροντα του τελευταίου⁶², ώστε, αν είχε επαρκώς πληροφορηθεί, να μην είχε συνάψει την εν λόγω σύμβαση με τις κατά τα άλλα ισάξιες παροχές. Είναι προφανές πως εδώ δεν μπορεί να γίνει λόγος για περιουσιακή ζημία, καθώς δεν παρατηρείται κάποια μείωση στην περιουσία του ζημιωθέντος. Η ζημία του εν προκειμένω συνίσταται στο ίδιο το γεγονός της κατάρτισης μιας ανεπιθύμητης σύμβασης και στη δικαιοπρακτική του δέσμευση από μία σύμβαση που δε θα είχε συνάψει, εφόσον είχε ενημερωθεί προσηκόντως⁶³. Δεδομένου λοιπόν ότι, όπως απεδείχθη, από την κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης η ζημία δεν θα είναι πάντοτε περιουσιακή, αλλά πολλές φορές θα συνίσταται στο ίδιο το γεγονός της δέσμευσης του ζημιωθέντος από μία σύμβαση

⁶² Τσολακίδης, ό.π., σελ. 252.

⁶³ Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβάσεων με ισάξιες μεν παροχές, στην κατάρτιση των οποίων ωστόσο δε θα προέβαινε ο ζημιωθείς, αν είχε ενημερωθεί προσηκόντως, ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 252-253, αναφέρει τις συμβάσεις σύνθετων χρηματοοικονομικών προϊόντων (perpetual bonds) που αναφέρθηκαν ανωτέρω υπό υποσημ. 41. Ακόμα κι αν η αξία των προϊόντων που αποκτούν οι συναλλασσόμενοι με την τράπεζα ανταποκρίνεται στο τίμημα που καταβάλλουν, ήδη από το γεγονός και μόνο της σύναψης της σύμβασης υφίστανται ζημία. Τούτο διότι οι πελάτες της τράπεζας προσδοκούσαν να συνάψουν σύμβαση με τα χαρακτηριστικά προθεσμιακής κατάθεσης και όχι να εντάξουν στην περιουσία τους επικίνδυνα προϊόντα, μη εγγυημένης επιστροφής κεφαλαίου και ρευστοποιήσιμα μόνο στα πλαίσια δευτερογενούς αγοράς (Χρηματιστήριο). Διαφοροποιημένη φαίνεται να είναι η θέση του Κιτσάκη Σ., Πολύπλοκα τραπεζικά προϊόντα και υποχρέωση αποζημίωσης - Σκέψεις με αφορμή την ΕφΑθ 4507/2018, σε ΕφΑΔΠολΔ, 2018, Τεύχος 12, σελ. 1315-1316, κατά τον οποίον: «...Σύμφωνα με την ρητή τους βούληση, οι ενάγοντες συμβλήθηκαν με σκοπό την απόκτηση επενδυτικών προϊόντων εφάμιλλων της προθεσμιακής κατάθεσης, δηλαδή με εξασφαλισμένη την επιστροφή του κεφαλαίου τους, τουλάχιστον στο βαθμό εξασφάλισης που απολαμβάνει ο απλός καταθέτης. Αντ' αυτού έλαβαν προϊόντα ελάσσονος προτεραιότητας, όπως αυτή εξειδικεύτηκε ανωτέρω και επίσης ατελεύτητης διάρκειας, δηλαδή με τον όρο μη επιστροφής του αρχικού κεφαλαίου. Ήδη σε αυτό το σημείο η αξία των προϊόντων που απέκτησαν ήταν υποδεέστερη από την προσδοκώμενη από αυτούς αξία. Τελικά και αυτή η υποδεέστερη αξία των κτηθέντων προϊόντων μειώθηκε ακόμη περαιτέρω, αφού τα ομόλογα τράπηκαν σε συνήθεις μετοχές, εν μέσω διαδικασίας εξυγίανσης του τραπεζικού ιδρύματος, η αξία των οποίων έχει δε κατά πολύ μειωθεί έναντι της ονομαστικής αξίας των ομολόγων...». Ο Κιτσάκης φαίνεται να θεωρεί πως ακόμα και λογιστικά ισάξιες να είναι οι παροχές τη στιγμή της απόκτησης από τον καταναλωτή των σύνθετων χρηματοοικονομικών προϊόντων, ήδη η επικινδυνότητά τους τα καθιστά οικονομικά υποδεέστερες παροχές, με αποτέλεσμα και εν προκειμένω η ζημία να είναι εν τέλει περιουσιακή.

που υπό συνθήκες πλήρους διαφώτισης δε θα επέλεγε να συνάψει, πρέπει να γίνει δεκτό ότι στο προστατευτικό πεδίο των ΑΚ 197 – 198 εμπίπτει όχι μόνο η περιουσία, αλλά εν τέλει η ιδιωτική αυτονομία των συμβαλλομένων και η ελευθερία τους να διαμορφώνουν τη δικαιοπρακτική τους βούληση⁶⁴.

II.G. Αναζήτηση αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημιόγνου συμπεριφοράς και ζημιόγνου αποτελέσματος - δυσχέρειες θεμελίωσης αυτού

1. Ανωτέρω οριοθετήθηκε και αναλύθηκε τόσο η ζημιόγνος προσυμβατική συμπεριφορά (παραβίαση της υποχρέωσης διαφώτισης και ενημέρωσης) όσο και το ζημιόγνο αποτέλεσμα αυτής (είτε κατάρτιση έγκυρης πλην όμως ανεπιθύμητης σύμβασης είτε κατάρτιση σύμβασης που υπό συνθήκες προσυμβατικής ενημέρωσης ο ζημιωθείς θα κατήρτιζε, αλλά με διαφορετικούς όρους).

Τούτα αποτελούν δύο εκ των στοιχείων του πραγματικού της *c.i.c.*^{65,66}, για τα οποία το βάρος επίκλησης και απόδειξης φέρει ο ζημιωθείς⁶⁷. Προκειμένου, όμως, ο ζημιωθείς να εγείρει αξιώσεις κατά του αντισυμβαλλομένου του που δεν τον ενημέρωσε προσηκόντως κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, οφείλει να επικαλεστεί και να αποδείξει επιπλέον τον αιτιώδη σύνδεσμο –άγραφο στοιχείο του πραγματικού όλων εκείνων των διατάξεων που περικλείουν στο πραγματικό τους ζημιόγνο συμπεριφορά και ζημία- ανάμεσα στην πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση και την εξαιτίας αυτής κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης ή σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους. Οφείλει, με άλλα λόγια, να επικαλεστεί και να αποδείξει

⁶⁴ Έτσι ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 240, με παραπομπές υπό υποσημ. 464 σε περαιτέρω γερμανική θεωρία, στην οποία υποστηρίζονται και οι δύο απόψεις, ήτοι τόσο ότι απαιτείται περιουσιακή ζημία για την ενεργοποίηση του νόμιμου λόγου ευθύνης των ΑΚ 197 – 198 όσο και ότι τούτη δεν είναι απαραίτητη.

⁶⁵ Το πραγματικό της εκτείνεται σε δύο άρθρα, ήτοι τόσο στο άρθρο 197 ΑΚ όσο και στο άρθρο 198 ΑΚ.

⁶⁶ Αποτελούν επίσης στοιχεία του πραγματικού και της συρρέουσας αδικοπρακτικής ευθύνης, η οποία θα εξεταστεί κατωτέρω στα πλαίσια των συρρών εκείνων των κανόνων δικαίου που δύνανται να τύχουν εφαρμογής για την προστασία του ζημιωθέντος – πλημμελώς πληροφορηθέντος.

⁶⁷ Σύμφωνα με τη θεωρία της λειτουργίας του κανόνα δικαίου («*Normantheorie*»), η οποία στην ημεδαπή δικονομική έννομη τάξη αποτυπώνεται στο ά. 338, παρ. 1 ΚΠολΔ, ο κάθε διάδικος οφείλει να επικαλεστεί και να αποδείξει τα στοιχεία του πραγματικού του ευνοϊκού για εκείνον κανόνα δικαίου (*actori incumbit probatio*). Σε αδρές γραμμές, αν και το ζήτημα είναι πολυπλοκότερο της παρούσας σύντομης και για λόγους κατανόησης αναφοράς, ο ενάγων ζημιωθείς (εν προκειμένω πλημμελώς πληροφορηθείς) καλείται να επικαλεστεί και να αποδείξει τα στοιχεία του πραγματικού του δικαιόγνου κανόνα δικαίου, ήτοι εκείνου του κανόνα που θεμελιώνει το δικαίωμά του (εν προκειμένω ΑΚ 197-198). Αντιθέτως, ο εναγόμενος ζημιώσας (εν προκειμένω εκείνος που παραβίασε την προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης) οφείλει να επικαλεστεί και να αποδείξει τα στοιχεία του πραγματικού των εξαιρετικών κανόνων δικαίου (διακολυτικών, δικαιοανασταλτικών και δικαιοφθόρων), ήτοι εκείνων των κανόνων που εμποδίζουν, καταλύουν κτλ το δικαίωμα του ενάγοντος. Επί του ζητήματος βλ. αναλυτικότερα *Νίκα Ν.*, Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Β' έκδοση, 2016, σελ. 507επ., ως και *Κεραμέα Κ.*, *Κονδύλη Δ.*, *Νίκα Ν.*, Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος Ι, 2000, άρθρο 338 ΚΠολΔ, σελ. 683επ.

πως η ζημία του είναι αποτέλεσμα της ζημιογόνου συμπεριφοράς και αντιστρόφως πως η ζημιογόνος συμπεριφορά είναι όρος (αίτιο) της ζημίας.

2. Η απόδειξη του αιτιώδους συνδέσμου ανέκαθεν ήταν μία δυσχερής υπόθεση, καθότι απαιτεί ανασύσταση μίας υποθετικής κατάστασης, ήτοι εκείνης που θα επικρατούσε, αν εξέλειπε το ζημιογόνο γεγονός. Εφόσον, ελλείψει της ζημιογόνου συμπεριφοράς θα συναπελείπετο και το ζημιογόνο αποτέλεσμα, τότε, κατά τη θεωρία ισοδυνάμου των όρων (*condicio sine qua non*), η ζημιογόνος συμπεριφορά αποτελεί αίτιο (όρο) του αποτελέσματος⁶⁸. Αν, παρά την έλλειψη της ζημιογόνου συμπεριφοράς, το αποτέλεσμα θα επερχόταν άνευ ετέρου⁶⁹, τότε δεν καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ ζημιογόνου συμπεριφοράς και ζημίας.

Προκειμένου η κρίση περί του αιτιώδους συνδέσμου να καταστεί -από φυσιοκρατική- αξιολογική και νομική, ώστε να περιοριστούν τα άτοπα της *c.s.q.n.*, η τελευταία θεωρία συμπληρώθηκε από τη θεωρία της πρόσφορης αιτίας (*causa adequata*). Σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία, δεν καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος σε κάθε περίπτωση που εντοπίζεται λογική αιτιότητα ανάμεσα στη ζημιογόνο συμπεριφορά και στη συνέπεια, παρά μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου είναι αντικειμενικά εύλογο να προσδοκάται η συνέπεια ως αποτέλεσμα ορισμένης συμπεριφοράς κατά την αντίληψη του μέσου ανθρώπου και βάσει των δεδομένων που είχε υπ' όψιν του κατά το χρόνο που έλαβε χώρα η πράξη⁷⁰. Νομοθετικό, δε, έρεισμα της εν λόγω θεωρίας στην ημεδαπή έννομη τάξη είναι η ΑΚ 298, εδ. β'⁷¹. Στα πλαίσια της εν λόγω θεωρίας, η θεμελίωση του αιτιώδους συνδέσμου δεν έρχεται ως αποτέλεσμα μίας αποδεικτικής διαδικασίας, όπου αξιοποιούνται από τον εφαρμοστή του δικαίου αποδείξεις που εισφέρουν οι διάδικοι. Εν προκειμένω, η θεμελίωση της προσφορότητας και ως εκ τούτου του αιτιώδους συνδέσμου στηρίζεται σε μία αξιολογική κρίση και στο στοιχείο της

⁶⁸ Η *c.s.q.n.* αποτελεί την αρχαιότερη χρονικά θεωρία που αναπτύχθηκε για τη διάγνωση της ύπαρξης ή μη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στη ζημιογόνο συμπεριφορά και στο ζημιογόνο αποτέλεσμα (βλ. ενδεικτικά *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 50επ.). Ως θεωρία στηρίζεται στις αρχές της φυσικής/ λογικής αιτιότητας. Η αναγωγή, εντούτοις, στη λογική σχέση αιτίου και αιτιατού γρήγορα κατέστησε εμφανή τα μειονεκτήματα της αποκλειστικής εφαρμογής της εν λόγω θεωρίας για την κατάφαση ή μη αιτιώδους συνδέσμου. Οδηγεί σε κοινωνικώς άτοπα (έτσι μεταξύ άλλων ο *Γεωργιάδης*, ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 141) με εν πολλοίς δύο βασικά μειονεκτήματα: α) θεμελιώνει ευθύνη για πρόσωπα που βρίσκονται πολύ απομακρυσμένα από το ζημιογόνο γεγονός (π.χ. ευθύνεται και η μητέρα του ζημιώσαντος που τον έφερε στον κόσμο) και β) θεμελιώνει ευθύνη για πολύ απομακρυσμένες ζημίες (έμμεσες ζημίες) από τη ζημιογόνο συμπεριφορά.

⁶⁹ Πρόκειται για τις περιπτώσεις της νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς.

⁷⁰ Έτσι, η θεωρία της πρόσφορης αιτίας δε διαγιγνώσκει την αιτιώδη αλληλουχία, η οποία έχει ήδη διαγνωσθεί σε ένα προγενέστερο στάδιο και στα πλαίσια της θεωρίας *c.s.q.n.*, αλλά καταλογίζει στον ζημιώσαντα από εκείνες της ζημίες που φυσιοκρατικά συνδέονται με τη ζημιογόνο συμπεριφορά μόνο εκείνες που αντικειμενικά προσδοκούνται να επέλθουν ως απόρροια της εν λόγω συμπεριφοράς. Είναι, με άλλα λόγια, η θεωρία της πρόσφορης αιτίας κριτήριο καταλογισμού ζημιών (έτσι ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 52).

⁷¹ *Γεωργιάδης*, ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 142. Αν και το στοιχείο της προβλεψιμότητας καθιερώνεται από τον ΑΚ μόνο για τα διαφυγόντα κέρδη. Για την προβληματική και τις σχετικές αντιρρήσεις απέναντι στη θεωρία της πρόσφορης αιτίας, βλ. *Σπερδόκλη Έλλη*, Ο αιτιώδης σύνδεσμος ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, 2016, σελ. 280.

προβλεψιμότητας⁷² (αντικειμενική πρόγνωση⁷³). Αιτιώδης σύνδεσμος καταφάσκειται μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις που κατά το χρόνο τέλεσης της ζημιολογίας πράξης ο μέσος συνετός άνθρωπος, αντικειμενικά, μπορούσε να προβλέψει την επέλευση της ζημίας.

Τέλος, προκειμένου να περιοριστεί έτι περαιτέρω το πεδίο των ζημιών που καταλογίζονται στο ζημιώσαντα και να αντιμετωπιστεί το κύριο μειονέκτημα της θεωρίας της πρόσφορης αιτίας, ήτοι το ότι αποτελεί μηχανιστικό κριτήριο στατιστικής συχνότητας⁷⁴, αναπτύχθηκε, ιδίως στη Γερμανία και την Αυστρία, η θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου («*Normzwecklehre*»). Η εν λόγω θεωρία, από τις ζημίες για τις οποίες η *causa adequata* θα κατέφασκε αιτιώδη σύνδεσή τους με τη ζημιολογία συμπεριφορά, καταλογίζει στον ζημιώσαντα μόνο εκείνες, τις οποίες ο κανόνας δικαίου που καλείται σε εφαρμογή έχει σκοπό να αποτρέψει^{75,76}. Μόνον εφόσον η ζημία πλήττει αγαθά που έχει σκοπό να προστατέψει ο εφαρμοστέος κανόνας δικαίου, τούτη καταλογίζεται στον ζημιώσαντα.

Στην ελληνική θεωρία, για την εξεύρεση του αν υφίσταται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ ζημιολογίας συμπεριφοράς και αποτελέσματος, προκρίνεται ο συνδυασμός των ανωτέρω τριών θεωριών. Το πρώτον, η *c.s.q.n.* θα αποκλείσει όλες εκείνες τις ζημίες που θα είχαν ούτως ή άλλως επέλθει, ακόμα και αν εξέλειπε η ζημιολογία συμπεριφορά. Εν συνεχεία, οι άλλες δύο θεωρίες από τις ζημίες που λογικά συνδέονται με τη ζημιολογία συμπεριφορά, θα καταλογίσουν στον ζημιώσαντα μόνον εκείνες που κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων είναι αντικειμενικά αναμενόμενες και υπό την προϋπόθεση ότι σκοπός του εφαρμοστέου κανόνα δικαίου είναι να αποκλειστούν οι εν λόγω ζημίες⁷⁷.

3. Η θεμελίωση ή μη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της υπό εξέταση ζημιολογίας συμπεριφοράς (παραβίαση προσυμβατικής υποχρέωσης ενημέρωσης) και ζημιών (είτε κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης είτε κατάρτιση σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους) δεν μπορεί να ακολουθήσει την ανωτέρω πορεία. Εν προκειμένω, κατά τη γράφουσα, η θεωρία ισοδυναμίας των όρων αδυνατεί να

⁷² Σπερδόκλη, ό.π., σελ. 276επ.

⁷³ Γεωργιάδης, ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 142.

⁷⁴ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 52

⁷⁵ Βλ. μεταξύ άλλων Σταθόπουλο Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 5η έκδοση, 2018, § 8, σελ. 594 επ.

⁷⁶ Είναι βέβαια λεπτά τα όρια ανάμεσα στη θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου, ως θεωρία σχετιζόμενη με το στοιχείο του αιτιώδους συνδέσμου, και του στοιχείου του παρανόμου. Καθότι, εύλογα μπορεί να υποστηριχθεί πως, εφόσον από μία συμπεριφορά προκαλείται ζημία που κείται εκτός του προστατευτικού πεδίου μίας διάταξης, τότε η συμπεριφορά δεν είναι κατ' αρχήν παράνομη. Υπέρ της έλλειψης στην περίπτωση αυτή, όχι του αιτιώδους συνδέσμου, αλλά ήδη του παρανόμου χαρακτήρα της συμπεριφοράς, ο Σταθόπουλος, ό.π., σελ. 610. Η όλη προβληματική, αν και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, δε δύναται να αναπτυχθεί περαιτέρω στα πλαίσια της υπό κρίση μελέτης.

⁷⁷ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 53. Για το ότι η ελληνική νομολογία ασπάζεται το συνδυασμό των ανωτέρω θεωριών για την κατάφαση ή μη αιτιώδους συνδέσμου, έστω και αν ο δικαστής δεν αναφέρεται ρητά στην *c.s.q.n.* βλ. Σπερδόκλη, ό.π., σελ. 119 επ. Ο δικαστής παραλείπει να αναφερθεί στην *c.s.q.n.*, έστω και αν ενδόμυχα τη συμβουλεύεται, διότι τις περισσότερες φορές ο αιτιώδης σύνδεσμος με την έννοια της φυσικής αιτιότητας δεν θα αμφισβητείται ότι υπάρχει και ο δικαστής για λόγους οικονομίας προβαίνει απευθείας στο στάδιο αναζήτησης της νομικής αιτιότητας.

εφαρμοστεί και η θεωρία της *causa adequata* θα λειτουργήσει όχι ως θεωρία καταλογισμού ζημιών που ήδη με την *c.s.q.n.* έχουν κριθεί ότι τελούν σε φυσική αιτιότητα με τη ζημιόγono συμπεριφορά, αλλά το πρώτον ως θεωρία θεμελίωσης ή μη αιτιώδους συνδέσμου⁷⁸.

Πιο συγκεκριμένα, στις υπό εξέταση περιπτώσεις έγκυρα καταρτισμένης σύμβασης κατόπιν όμως πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης, όπως αναφέρθηκε, οι υποθετικές καταστάσεις που θα επικρατούσαν ελλείψει της εν λόγω ζημιόγono συμπεριφοράς είναι δύο: α) είτε ουδέποτε θα καταρτιζόταν η σύμβαση β) είτε θα καταρτιζόταν, αλλά με διαφορετικούς όρους. Για παράδειγμα, αν το πωλούμενο προϊόν⁷⁹ είναι ελαττωματικό και ήδη κατά τις διαπραγματεύσεις ο πωλητής γνωρίζει ή υπαίτια αγνοεί την ελαττωματικότητα, εφόσον ο υποψήφιος αγοραστής ενημερωθεί περί της ελαττωματικότητας, είτε θα απέχει από την κατάρτιση της σύμβασης, είτε θα αγοράσει το προϊόν, συμφωνώντας όμως χαμηλότερο τίμημα. Αν αντίθετα ο πωλητής δεν ενημερώσει τον υποψήφιο αγοραστή προσηκόντως περί της ελαττωματικότητας, τούτη η ζημιόγono συμπεριφορά (πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση) θα προκαλέσει ζημία στον αγοραστή, καθώς είτε θα προβεί σε ανεπιθύμητη αγορά είτε θα αποκτήσει το προϊόν καταβάλλοντας δυσανάλογα μεγάλο τίμημα. Προκειμένου στο παράδειγμά μας ο αγοραστής να εγείρει αξιώσεις κατά του πωλητή θα πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει: ι) τη ζημιόγono συμπεριφορά (προσυμβατική παράλειψη πληροφόρησης περί της ελαττωματικότητας), ιι) τη ζημία του (κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης ή σύμβασης με δυσμενείς όρους), ιιι) το πταίσμα του πωλητή (δόλος ή αμέλεια) και τέλος ιιιι) τον αιτιώδη σύνδεσμο ανάμεσα στην ανωτέρω ζημιόγono συμπεριφορά και στις ως άνω ζημίες.

Σε σχέση με τη θεμελίωση ή μη αιτιώδους συνδέσμου και τη συνακόλουθη απόδειξη αυτού στις ανωτέρω δύο περιπτώσεις λεκτέα τα εξής: η θεωρία ισοδυναμίου των όρων αδυνατεί να εφαρμοστεί και να δώσει ικανοποιητικές απαντήσεις. Η *c.s.q.n.* απαντά στο ερώτημα αν εντοπίζεται ή δεν εντοπίζεται αιτιώδης σύνδεσμος -έστω λογικά και νομοτελειακά- σε δύο περιπτώσεις: α) είτε όταν ελλείψει της ζημιόγono συμπεριφοράς συναπολείπεται και η ζημία -και τότε καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος, με τους μετέπειτα περιορισμούς των άλλων δύο θεωριών που αναφέρθηκαν- β) είτε όταν ελλείψει της ζημιόγono

⁷⁸ Πρβλ. όμως Ρούσσο Κ., Αιτιώδης συνάφεια και θεμελίωση ευθύνης κατ' ΑΚ 914, 71 ή κατ' ΑΚ 914, 922, ΕλλΔνη 1994, σελ. 1492 επ., ο οποίος υποστηρίζει πως η *causa adequata* δύναται να εφαρμοστεί μόνο για τον καταλογισμό ζημιών, για τις οποίες ήδη καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος με μία ζημιόγono συμπεριφορά δια της *c.s.q.n.* (πραγματική αιτιότητα). Η, δε, προσφορότητα ως κριτήριο θεμελίωσης αιτιώδους συνδέσμου είναι κάτι διακριτό σε σχέση με τη θεωρία της πρόσφορης αιτίας και αξιοποιείται στα πλαίσια της ΑΚ 926.2, όπου η αιτιότητα είναι πιθανολογούμενη.

⁷⁹ Ζητήματα συρροής ενδοσυμβατικής εκ της πωλήσεως ευθύνης και προσυμβατικής ευθύνης θα αναπτυχθούν κατωτέρω.

συμπεριφοράς επέρχεται και πάλι το αποτέλεσμα⁸⁰ –οπότε και δεν καταφάσκειται αιτιώδης σύνδεσμος-.

Αδυνατεί όμως, ως θεωρία, να θεμελιώσει ή να αποκλείσει τον αιτιώδη σύνδεσμο στην περίπτωση που ελλείψει της ζημιόγону συμπεριφοράς δεν είναι βέβαιο αν θα συναπελείπετο και η ζημία, μιας και τούτη εξαρτάται και από άλλους παράγοντες (όρους) πέραν της ζημιόγону συμπεριφοράς (πρόκειται για μία από τις περιπτώσεις αιτιακής απροσδιοριστίας). Όστε, όλοι οι όροι να είναι αναγκαίοι για την επέλευση της ζημίας, όχι όμως και από μόνοι τους ικανοί⁸¹. Η ζημιόγону συμπεριφορά επέρχεται μόνον εφόσον συντρέχουν όλοι οι όροι και ελλείπει μόνον εφόσον συναπολείπονται όλοι οι όροι. Τούτο απαντάται ζωηρά στις εδώ εξεταζόμενες περιπτώσεις.

4. Επί κατάρτισης ανεπιθύμητης σύμβασης λόγω πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης, η culpa in contrahendo πράγματι είναι αναγκαίος όρος για την επέλευση της ζημίας. Χωρίς πλημμελή προσυμβατική ενημέρωση κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης δεν επέρχεται. Δεν είναι όμως και ικανός όρος. Στο παράδειγμά μας, ο ζημιωθείς αγοραστής θα πρέπει περαιτέρω να επικαλεστεί και να αποδείξει έναν υποθετικό ισχυρισμό που αφορά στον εσωτερικό του κόσμο⁸²: ότι σε περίπτωση επαρκούς προσυμβατικής του πληροφόρησης περί της ελαττωματικότητας του προϊόντος εκείνος και πάλι δε θα προέβαινε στην αγορά του. Με άλλα λόγια, η υποθετική κατάσταση της μη αγοράς του προϊόντος (σε αυτό συνίσταται η απουσία ζημίας) εξαρτάται όχι μόνο από την έλλειψη της ζημιόγону συμπεριφοράς (εν προκειμένω θα εξέλειπε αν ο πωλητής είχε προσηκόντως ενημερώσει για το ελάττωμα τον αγοραστή), αλλά και από την πρόθεση του αγοραστή, ακόμα και αν είχε ενημερωθεί για το ελάττωμα, να μην αγοράσει το ελαττωματικό προϊόν. Δεδομένης της εξάρτησης της ζημίας από πλείονες όρους, η c.s.q.n. δεν είναι διαφωτιστική ως προς τη θεμελίωση ή μη αιτιώδους συνδέσμου. Την απάντηση το πρώτον θα δώσει η θεωρία της πρόσφορης αιτίας. Από στοιχεία που θα εισφέρει ο ζημιωθείς/ αγοραστής στη δίκη (η περιουσιακή του κατάσταση, η σημασία του πραγματικού ελαττώματος για εκείνον, η μέχρι τώρα συναλλακτική του συμπεριφορά κ.α.⁸³) δεν μπορεί βεβαίως να εξαχθεί βεβαιότητα περί της μη πρόθεσής του να αγοράσει το ελαττωματικό προϊόν, ωστόσο, μπορεί αντικειμενικά να προβλεφθεί πως θα συμπεριφερόταν σε ανάλογη περίπτωση ο μέσος αγοραστής που φέρει τα χαρακτηριστικά του ζημιωθέντος. Εάν, ευλόγως, μπορεί να πιθανολογηθεί πως, εφόσον ο ζημιώσας δεν είχε αθετήσει τις προσυμβατικές του υποχρεώσεις ενημερώνοντας τον αγοραστή για την ελαττωματικότητα του προϊόντος, ο τελευταίος θα είχε απόσχει από την αγορά αυτού, τότε βάσει της

⁸⁰ Πρόκειται για τις περιπτώσεις της νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς. Εν προκειμένω, η ζημιόγону συμπεριφορά δεν είναι αναγκαίος όρος (αίτιο) του αποτελέσματος (ζημίας), μιας και η ύπαρξη ή η μη ύπαρξή της δεν επηρεάζει τη ζημία που επέρχεται σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα από τη ζημιόγону συμπεριφορά.

⁸¹ Και κατά τούτο διαφέρει η εδώ εξεταζόμενη περίπτωση από εκείνη της νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς.

⁸² Έτσι Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 140 επ. Ομοίως ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 109 επ. και 259 επ.

⁸³ Για τα εν λόγω ενδεικτικά κριτήρια βλ. Τσολακίδη, ό.π., σελ. 260.

θεωρίας της πρόσφορης αιτίας, θεμελιώνεται αιτιώδης σύνδεσμος και ευθύνη του ζημιώσαντος, με την επιφύλαξη της εφαρμογής της θεωρίας του σκοπού του κανόνα δικαίου και τυχόν ανταπόδειξης του πωλητή ότι ο αγοραστής, εφόσον ενημερωνόταν, θα προέβαινε στην αγορά παρά την ελαττωματικότητα.

5. Επί κατάρτισης σύμβασης που υπό συνθήκες προσυμβατικής πληροφόρησης και πάλι θα καταρτιζόταν, αλλά με διαφορετικούς όρους, αναλόγως ισχύουν τα ανωτέρω. Συγκεκριμένα, και πάλι η *culpa in contrahendo* πράγματι είναι αναγκαίος όρος για την επέλευση της ζημίας. Χωρίς πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση κατάρτιση σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους δεν επέρχεται. Δεν είναι όμως και ικανός όρος. Στο παράδειγμά μας, ο ζημιωθείς αγοραστής θα πρέπει περαιτέρω να επικαλεστεί και να αποδείξει έναν υποθετικό ισχυρισμό που αφορά στον εσωτερικό του κόσμο: ότι σε περίπτωση επαρκούς ενημέρωσής του περί της ελαττωματικότητας του προϊόντος εκείνος θα προέβαινε στην αγορά αυτού, συμφωνώντας όμως μικρότερο τίμημα σε σχέση με αυτό που απέδωσε (γιατί μπορεί να υποτεθεί –ενδεχομένως και να αποδειχθεί– ότι σε κάθε περίπτωση ο αγοραστής θα συμφωνούσε στο υψηλότερο τίμημα), ώστε να υπάρχει αντιστοιχία παροχής και αντιπαροχής. Εν προκειμένω όμως και σε αντίθεση με την περίπτωση κατάρτισης ανεπιθύμητης σύμβασης, θα πρέπει ο ζημιωθείς αγοραστής να επικαλεστεί και να αποδείξει και κάτι περαιτέρω: τη συμφωνία του ζημιώσαντος πωλητή για κατάρτιση σύμβασης πώλησεως με διαφορετικούς όρους και χαμηλότερο τίμημα. Με άλλα λόγια, η υποθετική κατάσταση της αγοράς του προϊόντος με διαφορετικούς όμως όρους (σε αυτό συνίσταται η απουσία ζημίας) εξαρτάται αυτή τη φορά όχι μόνο από την έλλειψη της ζημιογόνου συμπεριφοράς, αλλά, επιπλέον, τόσο από την πρόθεση του αγοραστή να αγοράσει το προϊόν με μικρότερο τίμημα όσο και από τη συμφωνία προς τούτο του πωλητή. Και στην εν λόγω περίπτωση η *c.s.q.n.* δεν είναι διαφωτιστική ως προς την ύπαρξη ή μη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημιογόνου συμπεριφοράς και ζημίας. Εντούτοις, εν προκειμένω, ούτε η θεωρία της πρόσφορης αιτίας μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα, λόγω του ότι η επέλευση ή μη της ζημίας εξαρτάται από πολλούς αβέβαιους παράγοντες⁸⁴. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί αντικειμενικά να προβλεφθεί η επικράτηση του εναλλακτικού αποτελέσματος (αγορά του προϊόντος με μικρότερο τίμημα) ελλείψει του προσυμβατικού πταίσματος, καθώς είναι αδύνατον να πιθανολογηθεί πώς θα συμπεριφερόταν σε ανάλογη περίπτωση ο μέσος πωλητής που φέρει τα χαρακτηριστικά του ζημιώσαντος και αν θα συναινέσει ή όχι σε μικρότερο τίμημα και εν γένει πως θα ενεργούσε. Εξαίρεση περί της απόδειξης των προθέσεων του ζημιώσαντος μπορεί να γίνει δεκτή μόνο στην περίπτωση που από στοιχεία της δικογραφίας προκύπτει για παράδειγμα με σαφήνεια ότι εκείνος, αν ο αγοραστής δε συμφωνούσε στο τίμημα, ήταν διατεθειμένος να πωλήσει το ελαττωματικό προϊόν σε χαμηλότερη τιμή⁸⁵. Δεδομένου, λοιπόν, ότι δεν μπορεί βάσει της *causa adequata* εν προκειμένω να θεμελιωθεί αιτιώδης σύνδεσμος, τούτος θα πρέπει στις εν λόγω περιπτώσεις να μην καταφάσκει με ταυτόχρονη μη

⁸⁴ Αντίθετη φαίνεται να είναι η *Ζερβογιάννη*, ό.π., σελ. 245-246.

⁸⁵ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 262.

θεμελίωση ευθύνης του ζημιώσαντος^{86,87}. Ο δε ζημιωθής προκειμένου να τύχει προστασίας θα πρέπει: α) είτε να επικαλεστεί και να αποδείξει πως σε περίπτωση προσυμβατικής ενημέρωσής του περί της ελαττωματικότητας δε θα αγόραζε το προϊόν –να επικαλεστεί δηλαδή και να αποδείξει την α' περίπτωση, όπου η θεμελίωση αιτιώδους συνδέσμου είναι ευχερής-, β)⁸⁸ είτε να επικαλεστεί μεν και να προσπαθήσει να αποδείξει τη β' περίπτωση⁸⁹ και επικουρικά να επικαλεστεί και να αποδείξει πως, εφόσον το τελευταίο δεν ήταν εφικτό, θα απέρριπτε την αγορά του προϊόντος(επικουρική άσκηση αξιώσεων).

Από την ελληνική θεωρία και νομολογία για την αντιμετώπιση όχι μόνο της ανωτέρω αλλά εν γένει κάθε περίπτωσης αιτιακής απροσδιοριστίας έχουν υποστηριχθεί ως λύσεις⁹⁰:

α) η αντιστροφή του βάρους απόδειξης⁹¹ -στο παράδειγμά μας δηλαδή ο αγοραστής πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει το πρόσφορο της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησής του να επιφέρει είτε την ανεπιθύμητη αγορά του προϊόντος είτε την επιθυμητή αγορά του με δυσανάλογο τίμημα και ο πωλητής, κατ'

⁸⁶ Επιπλέον, στις περιπτώσεις, όπου η θεμελίωση αιτιώδους συνδέσμου απαιτεί απόδειξη των ενδιάθετων καταστάσεων του έτερου μέρους της σύμβασης –και όχι μόνο του ίδιου του ζημιωθέντος-, επιβάλλεται η μη κατάφαση αιτιώδους συνδέσμου και για έναν πρόσθετο λόγο: προκειμένου να μη θίγεται η συμβατική ελευθερία του έτερου μέρους της σύμβασης με παραβίαση τόσο του ά. 361 ΑΚ όσο και του ά. 371 ΑΚ –έμμεσα- και με τη δέσμευσή του σε μία σύμβαση, την οποία ουδέποτε θα συνήπτε. Σχετικά, βλ. Βαλτούδη, ό.π., Πώληση, σελ. 143 επ.

⁸⁷ Αντίθετος ο Μιχαηλίδης – Νουάρος, ό.π., σελ. 221, κατά τη μη αποδεκτή για τους λόγους που αναλύονται ανωτέρω θέση του οποίου, εν προκειμένω, δεν απαιτείται ο ζημιωθής να αποδείξει πως ελλειπούσης της προσυμβατικής πλημμελούς ενημέρωσης ο ζημιώσας θα αποδεχόταν την κατάρτιση σύμβασης με διαφορετικούς (ευνοϊκότερους για το ζημιωθέντα) όρους. Σύμφωνα πάντα με την ίδια θέση, στην περίπτωση που ελλείψει της κακόπιστης προσυμβατικής συμπεριφοράς ο ζημιωθής και πάλι θα κατήρτιζε τη σύμβαση, αλλά με διαφορετικούς όρους (π.χ. μειωμένο τίμημα), με την αξίωση αποζημίωσής του δε ζητά την επαναφορά των πραγμάτων στην προγενέστερη της κατάρτισης της σύμβασης κατάσταση –ανατροπή δηλαδή της σύμβασης-, αλλά τη διαφορά μεταξύ της εκ δολεράς συμβάσεως προκύπτουσα κατάσταση και εκείνης που θα επικρατούσε αν η σύμβαση καταρτιζόταν εν απουσία της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης. Αποδέχεται, δηλαδή, τη σύμβαση «...και τιθέμενος επί συμβατικής θάσεως ζητεί τη βελτίωση αυτής και το διαφέρον ένεκα μη εκτελέσεως αυτής υπό τους βελτιωμένους όρους, υφ' ους κατά τη δικαστική κρίση θα συνήπτετο, αν δεν χωρούσε η απάτη...». Με άλλα λόγια, στην περίπτωση αυτή άκοντος του ζημιώσαντος τροποποιείται η σύμβαση υπό των ευμενέστερων για τον ζημιωθέντα όρων και ο ζημιώσας οφείλει αποζημίωση για τη μη εκτέλεση της εν λόγω τροποποιημένης σύμβασης. Δε χρειάζεται να αποδειχθεί συναίνεση του ζημιώσαντος στην τροποποίηση της σύμβασης, καθότι τούτη επέρχεται αναγκαστικά. Βάση δε για την εν λόγω θέση αποτελεί η ΑΚ 148 και η αναλογική της εφαρμογή. Όπως στην ΑΚ 148 αναγκαστικά διατηρείται η σύμβαση άκοντος του ζημιωθέντος, έτσι και εν προκειμένω διατηρείται τροποποιημένη η σύμβαση άκοντος του ζημιώσαντος και ο τελευταίος οφείλει αποζημίωση λόγω μη εκτελέσεως της σύμβασης αυτής. Για το περιεχόμενο κάθε φορά τη αξίωσης αποζημίωσης του ζημιωθέντος βλ. κατωτέρω υπό ΙΙ.Δ. ενότητα.

⁸⁸ Έτσι ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 263.

⁸⁹ ότι δηλαδή, αν ενημερωνόταν περί της ελαττωματικότητας του προϊόντος, θα προέβαινε μεν στην αγορά του με μικρότερο όμως τίμημα.

⁹⁰ Για εκτενή ανάλυση και κριτική αυτών βλ. Σπερδόκλη, ό.π., σελ. 129 επ.

⁹¹ De lege lata η αντιστροφή του βάρους απόδειξης στην ημεδαπή δικονομική έννομη τάξη έρχεται σε αντίθεση με το ά. 338.1 ΚΠολΔ, ενώ είναι ευνόητο πως εν τοις πράγμασι θα οδηγεί σε θεμελίωση αιτιώδους συνδέσμου και ως εκ τούτου αξίωσης αποζημίωσης λόγω του εξαιρετικά δυσχερούς της ανταποδείξεως (βλ. και Τσολακίδη, ό.π., σελ. 259).

αντιστροφή του βάρους απόδειξης, πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει πως οι λοιποί αναγκαίοι όροι για την εναλλακτική της ζημίας κατάσταση δε θα συνέτρεχαν, ακόμα κι αν ενημέρωνε προσηκόντως τον αγοραστή κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, π.χ. ότι ο ίδιος ουδέποτε θα συναινούσε σε χαμηλότερο τίμημα.

β) Η τυποποιημένη αιτιότητα⁹², η νομική δηλαδή κατασκευή μαχητών τεκμηρίων κατ'εφαρμογή των οποίων συνάγεται η θεμελιωτική της ευθύνης αιτιότητα μεταξύ της ανθρώπινης πράξης και της ζημίας άμα τη αποδείξει από το ζημιωθέντα ενός γεγονότος –στο παράδειγμά μας η εν λόγω κατασκευή θα μπορούσε να λειτουργήσει ως εξής: μόνη η απόδειξη της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης θα δημιουργούσε μαχητό τεκμήριο περί του ότι η εν λόγω ζημιόγνος συμπεριφορά οδήγησε στην αγορά του προϊόντος με δυσανάλογο τίμημα. Ο, δε, ζημιώσας θα ήταν εκείνος που θα έπρεπε να ανατρέψει το τεκμήριο, αποδεικνύοντας πως ακόμα και προσήκουσα να ήταν η πληροφόρηση για την ελαττωματικότητα του προϊόντος, το τίμημα δε θα ήταν μικρότερο, διότι εκείνος θα εξεύρισκε άλλους αγοραστές που θα συναινούσαν στο εν λόγω ποσό ή εν πάση περιπτώσει ουδέποτε θα συναινούσε σε μικρότερο τίμημα-.

γ) Η πιθανολογούμενη αιτιότητα που προκρίνει ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 926, παρ. 2 και σε εκείνες τις περιπτώσεις που υπάρχει αβεβαιότητα όχι για το πρόσωπο του ζημιώσαντος, αλλά για την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας. Κατά την άποψη αυτή η αξιολογική ομοιότητα που δικαιολογεί την αναλογική εφαρμογή έγκειται στο εξής: όπως στην ΑΚ 926.2 είναι περισσότεροι οι πιθανοί ζημιώσαντες χωρίς να μπορεί να εξακριβωθεί ποιός απ' όλους προξένησε τη ζημία, έτσι και εν προκειμένω είναι περισσότερες οι πιθανές αιτίες της ζημίας, χωρίς να μπορεί να διακριβωθεί ποια πράγματι προξένησε τη ζημία⁹³. Στο παράδειγμά μας θα θεωρηθούν συντρέχοντες και οι λοιποί όροι που απαιτούνται για την επέλευση της ζημίας (π.χ. θα θεωρηθεί πως, εφόσον ο ζημιωθείς γνώριζε την ελαττωματικότητα, θα είχε αγοράσει το προϊόν με μικρότερο τίμημα) και ο ζημιώσας θα φέρει το βάρος να αποδείξει ότι οι πλην της δικής του συμπεριφοράς αναγκαίοι όροι για την επέλευση της ζημίας δε θα επερχόντουσαν.

⁹² Βλ. και *Μιχαηλίδη-Νουάρο*, ό.π., σελ. 220. Ωστόσο, η δημιουργία μαχητών τεκμηρίων πρέπει να αξιοποιείται με φειδώ και να εναποτίθεται στην επιλογή του νομοθέτη, ώστε να μην επωμίζεται το βάρος απόδειξης δυσανάλογα ο ζημιώσας.

⁹³ Την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 926.2 όχι μόνο σε περιπτώσεις πιθανής αιτιότητας με αβεβαιότητα ως προς το πρόσωπο του ζημιώσαντος –και βεβαιότητα ως προς το αίτιο-, αλλά και σε περιπτώσεις πιθανής αιτιότητας με αβεβαιότητα ως προς το ίδιο το αίτιο της ζημίας υποστήριξε ο *Ρούσσο*, ό.π., σελ. 1493. Ο αντίλογος στην εφαρμογή της θεωρίας της πιθανολογούμενης αιτιότητας στις υπό εξέταση περιπτώσεις είναι σε γενικές γραμμές ο εξής: εν προκειμένω δεν πρόκειται για περισσότερες πιθανές αιτίες, εκ των οποίων η μία προξένησε τη ζημία, ωστόσο είναι ανέφικτο να διαγνωστεί ποια. Στις περιπτώσεις πλημμελούς προσυμβατικής ενημέρωσης με αποτέλεσμα την κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης (ή έστω σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους) είναι περισσότεροι οι αναγκαίοι όροι που πρέπει να συντρέχουν ταυτόχρονα για την επέλευση της ζημίας και απλώς δεν μπορεί να διακριβωθεί αν συντρέχουν όλοι. Ως εκ τούτου, δεν εντοπίζεται αξιολογική ομοιότητα των υπό κρίση ερευνόμενων περιπτώσεων με την ΑΚ 926.2 και δε μπορεί να γίνει λόγος για αναλογική εφαρμογή της.

δ) Η απόκλιση από την αρχή του «όλα ή τίποτε» με μείωση της επιδικαζόμενης αποζημίωσης αναλόγως του βαθμού της διαγνωσθείσας πιθανότητας επελεύσεως του αποτελέσματος⁹⁴ –στο παράδειγμά μας είναι ευκολότερο να πιθανολογηθούν οι αναγκαίοι όροι για την επέλευση της ζημίας που συνίσταται σε κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης σε σχέση με την πιθανολόγηση των όρων που απαιτείται να συντρέχουν για τη ζημία που συνίσταται σε κατάρτιση σύμβασης με δυσμενείς όρους. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση η αποζημίωση θα είναι μεγαλύτερη σε σχέση με την αποζημίωση της δεύτερης περίπτωσης-.

ε) Τέλος, από την ελληνική θεωρία⁹⁵ προκρίνεται η εφαρμογή της εκ πρώτης όψεως απόδειξης («*prima facie/ Anscheinsbeweis*»)⁹⁶. Στο παράδειγμά μας μόνο από το γεγονός ότι έλαβε χώρα πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση (ζημιογόνος συμπεριφορά) θα συναχθεί αιτιώδης σύνδεσμος με τη ζημία (κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης), λαμβανομένων υπ' όψιν των συνθηκών επί όμοιων περιπτώσεων που ανακύπτουν στην πράξη και των διδαγμάτων της κοινής πείρας. Εντούτοις, ακόμα και οι υποστηρικτές της *prima facie* απόδειξης για τη θεμελίωση αιτιώδους συνδέσμου στις δύο ανωτέρω εξεταζόμενες περιπτώσεις, αναγκάζονται να την εγκαταλείψουν στη δεύτερη περίπτωση, ήτοι στην περίπτωση που η πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση οδηγεί όχι σε ανεπιθύμητη σύμβαση αλλά σε σύμβαση με ανεπιθύμητους όρους. Στο παράδειγμά μας, όπως ήδη αναφέρθηκε, η απόδειξη ότι ελλείπει του ζημιογόνου γεγονότος θα καταρτιζόταν σύμβαση

⁹⁴ Εν προκειμένω, το ζήτημα δεν αντιμετωπίζεται από τη σκοπιά θεμελίωσης του αιτιώδους συνδέσμου, αλλά σε επίπεδο επιδικαστέας αποζημίωσης. Για το σχετικό προβληματισμό βλ. *Καραγιάννη Κ.*, Κάμψη της αρχής του «όλα ή τίποτε» σε περιπτώσεις «νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς»;, σε ΕφΑΔΠολΔ, 6/2011, σελ. 594επ.

⁹⁵ *Βαλούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 140 επ., *Σπερδόκλη*, ό.π., σελ. 135επ., η οποία μάλιστα χαρακτηρίζει την εκ πρώτης όψεως απόδειξη ως ένα ηπιότερο σε σχέση με την αντιστροφή του βάρους απόδειξης μέτρο αποδεικτικής διευκόλυνσης, αναφέροντας επιπλέον πως: «...η πραγματιστική εξήγηση της αιτιότητας προτείνεται ως το εργαλείο που δύναται να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ των στοιχείων που προκύπτουν από την επισκόπηση του πραγματικού των υποθέσεων αιτιακής απροσδιοριστίας και του σχηματισμού πλήρους δικανικής πεποιθήσεως, παρέχοντας μία λύση δογματικά συνεπή που ικανοποιεί παράλληλα το αίτημα για ασφάλεια δικαίου...». Ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 111 επ. και 259 επ., δε φαίνεται να τάσσεται ευθέως υπέρ της θεωρίας της εκ πρώτης όψεως απόδειξης. Εντούτοις, υποστηρίζει την ανάγκη μείωσης του μέτρου πεποιθήσεως (όχι του μέτρου αποδείξεως), λόγω της εγγενούς ιδιαιτερότητας της ανασυστάσεως μιας υποθετικής αιτιώδους αλληλουχίας στις περιπτώσεις που εξετάζονται εν προκειμένω.

⁹⁶ Πρόκειται για ένα κριτήριο κατανομής του βάρους απόδειξης, το οποίο διευκολύνει τον φέροντα το βάρος αυτό στις περιπτώσεις εκείνες που είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποδείξει τα στοιχεία του πραγματικού του ευνοϊκού για εκείνον κανόνα δικαίου. Εδώ η απόδειξη επιτυγχάνεται ως εξής: θα πρόκειται για περίπτωση ανήκουσα σε εκείνες που εμφανίζονται στην πράξη με επαναλαμβανόμενο κατά τυπικό τρόπο ιστορικό (π.χ. αυτοκινητικά ατυχήματα). Μπορεί, ως εκ τούτου, με βάση τους κανόνες της κοινής πείρας να συναχθεί η υπαιτιότητα ή ο αιτιώδης σύνδεσμος μόνο και μόνο από το γεγονός ότι έλαβε χώρα η ζημιογόνος συμπεριφορά (π.χ. από το ότι ο οδηγός παραβίασε τον κόκκινο φωτεινό σηματοδότη). Άλλα τέτοια κριτήρια που έχουν διαμορφωθεί προς άμβλυση των δυσχερειών της υιοθετούμενης από την ημεδαπή έννομη τάξη *Normantheorie* είναι: η θεωρία των περιοχών του κινδύνου («*θεωρία των σφαιρών*»), γερμανικής προελεύσεως και κυριαρχούσα στη γερμανική νομολογία –ασπαζόμενη και από την ελληνική νομολογία και θεωρία, αν και ευθέως αντίθετη στην ΚΠολΔ 338.1- και η αντιστροφή του βάρους απόδειξης, για την οποία έγινε λόγος ανωτέρω. Αναλυτικά για τα κριτήρια κατανομής του βάρους απόδειξης βλ. μεταξύ άλλων *Νίκα*, ό.π., σελ. 509 επ.

πώλησης του ελαττωματικού προϊόντος με χαμηλότερο τίμημα προϋποθέτει την απόδειξη ενδιάθετων καταστάσεων του ζημιώσαντος (της συναίνεσής του στην κατάρτιση σύμβασης με μικρότερο τίμημα). Η εν λόγω απόδειξη είναι εξαιρετικά δυσχερής και είναι αδύνατον να επιτευχθεί ακόμα και με τη θεωρία της *prima facie* απόδειξης και βάσει ενός ανύπαρκτου κατά τα λοιπά⁹⁷ τεκμηρίου ή διδάγματος της κοινής πείρας, σύμφωνα με το οποίο πωλητής και αγοραστής θα συνομολογούσαν υπό καθεστώς πλήρους προσυμβατικής διαφώτισης την πώληση του ελαττωματικού προϊόντος σε χαμηλότερο τίμημα. Τυχόν, δε, αυθαίρετη συναγωγή της συναίνεσης του πωλητή θα έθιγε καίρια τη συμβατική του ελευθερία, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω.

6. Η αξιοποίηση της θεωρίας της αιτιώδους συνάφειας από τη γράφουσα για την επίλυση του ανωτέρω ζητήματος, ήτοι τη θεμελίωση ή μη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της πλημμελούς προσυμβατικής ενημέρωσης (ζημιογόνος συμπεριφορά) και της κατάρτισης ανεπιθύμητης σύμβασης ή επιθυμητής μεν, αλλά με ανεπιθύμητους όρους (ζημία), έχει το πλεονέκτημα να μην καταφεύγει σε επισφαλή και -τουλάχιστον *de lege lata*- μη αποδεκτά κριτήρια κατανομής του βάρους απόδειξης, τα οποία μάλιστα δεν μπορούν να εφαρμοστούν πάντοτε. Ο προβληματισμός εν προκειμένω πρέπει να τεθεί στη σωστή του διάσταση⁹⁸, όχι ως ζήτημα απόδειξης, αλλά ως ζήτημα που αφορά το ίδιο το αντικείμενο της απόδειξης και τη θεμελίωσή του. Εγγενές χαρακτηριστικό του αιτιώδους συνδέσμου είναι η δυναμικότητα και απροσδιοριστία του, πόσο μάλλον στις περιπτώσεις αιτιακής απροσδιοριστίας, δύο εκ των οποίων είναι και αυτές που μας απασχολούν εν προκειμένω. Πλήρης βεβαιότητα περί της νομοτελειακής συνδρομής του ουδέποτε θα υπάρξει. Περαιτέρω, με την αξιοποίηση της *causa adequata* αποφεύγεται ο κίνδυνος να επωμιστεί εις εκ των μερών της διαφοράς υπέρμετρα το βάρος απόδειξης περί της συνδρομής ή μη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της πλημμελούς προσυμβατικής ενημέρωσης και της ζημίας. Η κρίση περί της συνδρομής του ή μη δε θα στηριχθεί σε στοιχεία που θα εισφέρουν στη δίκη οι διάδικοι, αλλά στην προσφορότητα και προβλεψιμότητα (αντικειμενική και αξιολογική κρίση). Εφόσον κατά το χρόνο τέλεσης της ζημιογόνου συμπεριφοράς ο μέσος συνετός άνθρωπος, αντικειμενικά, μπορούσε να προβλέψει την επέλευση της ζημίας, τότε θα καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος, ειδάλως όχι. Τούτο μπορεί να συμβεί στην περίπτωση που η ζημία συνίσταται σε κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης, όχι όμως, όπως είδαμε, και στην περίπτωση που η ζημία συνίσταται σε κατάρτιση σύμβασης με δυσμενείς όρους, όπου το εναλλακτικό της ζημίας αποτέλεσμα εξαρτάται από πολλούς και αβέβαιους παράγοντες. Το γεγονός, δε, ότι η *causa adequata* ως θεωρία αξιοποιείται για τον καταλογισμό ζημιών, για τις οποίες ήδη καταφάσκεται αιτιώδης σύνδεσμος με τη ζημιογόνο συμπεριφορά δια της *c.s.q.n.*, δεν μπορεί να αποκλείσει λογικά την αξιοποίησή της για την ίδια τη θεμελίωση του αιτιώδους συνδέσμου. Κοινό και κρίσιμο στοιχείο και στις δύο περιπτώσεις είναι αυτό της προβλεψιμότητας.

⁹⁷ Έτσι εύστοχα ο Βαλτούδης, *ό.π.*, σελ. 144.

⁹⁸ Έτσι ορθά η Σπερδόκλη, *ό.π.*, σελ. 146-147.

II.Δ. 1^ο δικαίωμα του πλημμελώς πληροφορηθέντος κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων: αξίωση χρηματικής αποζημίωσης

1. Μέχρι τώρα αναλύθηκαν εκτενώς η ζημιολογία συμπεριφορά (παραβίαση της υποχρέωσης διαφώτισης και ενημέρωσης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, όπως επιτάσσουν η καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη), η ζημία (στα πλαίσια της υπό κρίση μελέτης: η κατάρτιση -έγκυρης- ανεπιθύμητης σύμβασης ή σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους), ως και η ύπαρξη ή μη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ζημίας και της ζημιολογίας συμπεριφοράς. Στη συνέχεια θα μας απασχολήσουν οι έννομες συνέπειες⁹⁹ της εν λόγω ζημιολογίας συμπεριφοράς με πρώτη την αξίωση αποζημίωσης του ζημιωθέντος/ πλημμελώς πληροφορηθέντος και συγκεκριμένα: το διαφέρον που αποκαθιστά (θετικό ή αρνητικό), τα κονδύλια που καλύπτονται από την αποζημίωση (θετική - αποθετική ζημία), ως και οι νομικές βάσεις υπό των οποίων δύναται τούτη (η αποζημίωση) να αξιωθεί (πρόκειται για το ζήτημα της συρροής κανόνων δικαίου).

2. Η διάκριση της αποζημίωσης σε θετικό και αρνητικό διαφέρον¹⁰⁰ στηρίζεται στη διάκριση της αποζημιωτικής ενοχής σε πρωτογενή και δευτερογενή. Δευτερογενής είναι η ενοχή προς αποζημίωση, όταν τούτη γεννιέται επειδή παραβιάστηκε πρωτογενής ενδοσυμβατική υποχρέωση. Στην περίπτωση αυτή η αποζημίωση περιλαμβάνει ό, τι θα είχε ο ζημιωθείς, αν ο ζημιώσας είχε εκπληρώσει τη σύμβαση, αν δηλαδή είχε λάβει χώρα ένα θετικό γεγονός (εξ' ου και θετικό διαφέρον ή διαφορετικά διαφέρον εκπλήρωσης¹⁰¹). Πρωτογενής, αντίθετα, είναι η ενοχή προς αποζημίωση, όταν δεν έρχεται ως συνέπεια παραβίασης έτερης πρωτογενούς υποχρέωσης (π.χ. σε περιπτώσεις όπου νόμιμος λόγος ευθύνης είναι η αδικοπραξία, η επίδειξη κακόπιστης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων που μας απασχολεί εν προκειμένω κ.α.). Στην περίπτωση αυτή η αποζημίωση περιλαμβάνει ό, τι θα είχε ο ζημιωθείς αν δεν είχε λάβει χώρα η ζημιολογία συμπεριφορά (αρνητικό γεγονός, εξ' ου και αρνητικό διαφέρον)¹⁰². Η εν

⁹⁹ Κατά το Βαλτούδη, ό.π., ΕΕμπΔ, με παραπομπές και σε γερμανούς θεωρητικούς: η υποχρέωση διαφώτισης και αλήθειας κατά το προσυμβατικό στάδιο δεν είναι αυτοτελώς εναγώγιμη (μη ανεπτυγμένη αξίωση προστασίας [*unentwickelte Schutzansprüche*] κατά τον Kress). Δεν παρέχει δηλαδή πρωτογενή αξίωση προς παροχή, παρά μόνο αξίωση αποζημίωσης στην περίπτωση που ως υποχρέωση παραβιαστεί και προξηνηθούν ζημιές στον πλημμελώς πληροφορηθέντα. Πρόκειται με άλλα λόγια για υποχρέωση προστασίας (κατά τον Heinrich Stoll) και όχι για υποχρέωση προς παροχή, με την οποία επιδιώκεται η διατήρηση του status quo των συναλλασσόμενων και όχι η επίτευξη ενός συμβατικά οφειλόμενου αποτελέσματος (status ad quem).

¹⁰⁰ De lege lata τέτοια διάκριση δεν προκύπτει. Η ΑΚ 298 ορίζει μόνο: «Η αποζημίωση περιλαμβάνει τη μείωση της υπάρχουσας περιουσίας του δανειστή (θετική ζημία), καθώς και το διαφυγόν κέρδος. Τέτοιο κέρδος λογίζεται εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί».

¹⁰¹ Έχει υποστηριχθεί και ο όρος «εκτελεστικό διαφέρον» από τον Μιχαηλίδη – Νουάρο. Βλ. κατά παραπομπή από Σταθόπουλο, ό.π., σελ. 499, υπό υποσημ. 20.

¹⁰² Βλ. έτσι μεταξύ άλλων Γεωργιάδη Α., ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 159-160 και εκτενώς Σταθόπουλο Μ., ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 499 επ. Έτσι και ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 99-100, κατά τον οποίον: «...ο αρνητικός αυτός υποθετικός συλλογισμός, η «ανασύσταση» δηλαδή της καταστάσεως εάν υποθεθεί ότι δεν είχε επέλθει ένα γεγονός απετέλεσε αφορμή για το χαρακτηρισμό της αποζημιώσεως ως αρνητικού διαφέροντος...». Έτσι και ο Παπαντωνίου, ό.π., σελ. 238.

λόγω διάκριση της αποζημίωσης έχει υποστεί εντονότατη κριτική, ήδη, δε, από την αρχή της καθιέρωσής της στην ημεδαπή έννομη τάξη. Υποστηρίζεται συγκεκριμένα πως το περιεχόμενο της αποζημίωσης δεν μπορεί να προκύπτει κατά τρόπο «αυτόματο» και «οιονεί μηχανικό»¹⁰³ και πως τούτο θα καθοριστεί από τον ίδιο το σκοπό της αποζημίωσης που δεν είναι άλλος από το να περιέλθει ο ζημιωθείς στη θέση που θα βρισκόταν αν δεν είχε μεσολαβήσει το ζημιογόνο γεγονός. Έτσι η αποζημίωση θα αποκαθιστά -όλη αλλά και μόνη αυτή- τη ζημία που συνδέεται αιτιωδώς με τον εκάστοτε καλούμενο σε εφαρμογή νόμιμο λόγο ευθύνης¹⁰⁴.

Παρά την έντονη κριτική που δέχεται η διάκριση της αποζημίωσης σε θετικό και αρνητικό διαφέρον οι έννοιες εξακολουθούν σε θεωρία και νομολογία -όπως θα καταδειχθεί- να χρησιμοποιούνται ευρέως. Ως εκ τούτου, στα πλαίσια της παρούσας μελέτης θα αναζητηθεί το είδος της αποζημίωσης που οφείλεται στις δύο ανωτέρω διακριθείσες περιπτώσεις ζημίας, ήτοι στην περίπτωση που η ζημιογόνος συμπεριφορά της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης επιφέρει την κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης και στην περίπτωση που η εν λόγω κακόπιστη πράξη επιφέρει την κατάρτιση σύμβασης που υπό διαφορετικές συνθήκες θα καταρτιζόταν μεν, αλλά με διαφορετικούς όρους. Έχει, δε, πρακτική σπουδαιότητα ο προβληματισμός, καθώς συχνά θετικό και αρνητικό διαφέρον δεν ταυτίζονται, με το δεύτερο μάλιστα να ξεπερνά το ύψος του πρώτου¹⁰⁵.

¹⁰³ Έτσι ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 23 επ. και 58. Ομοίως ο Βαλτούδης, ό.π., ΕΕμπΔ, κατά τον οποίον: «...όπως ορθά υποστηρίζεται, η οριοθέτηση της αποκαταστατέας ζημίας δεν προεξοφλείται από την επιλογή του κατάλληλου όρου, αλλά από την εφαρμογή των κανόνων για την πρόσφορη αιτιότητα και τον προστατευτικό σκοπό της παραβιαζόμενης προσυμβατικής υποχρέωσης...». Βλ. ακόμα Μιχαηλίδη – Νουάρο, ό.π., ΕΕΝ, σελ. 214, υπό υποσημ. 28, κατά τον οποίον: «...Εκ τούτου καθίσταται έκδηλον το υπερβολικώς λεπτολόγον της διακρίσεως μεταξύ θετικού και αρνητικού διαφέροντος και το δυνατόν της εγκαταλείψεως αυτής άνευ βλάβης του ουσιαστικού δικαίου...Η εγκατάλειψις αυτή – επιβαλλόμενη και διότι εν τω ΑΚ δεν υφίστανται οι ιστορικοί λόγοι οι δημιουργήσαντες υπό το κράτος του Ρ.Δ. την περί του αρνητικού διαφέροντος θεωρίαν- θα ματαιώσκει τας σήμερον εν τη εφαρμογή της εννοίας του αρνητικού διαφέροντος εμφανιζόμενας μοιραίως περιπλοκάς, συγχύσεις και παρανοήσεις και θα εξυπηρετήσκει ούτω την απλούστευσιν της ύλης και την καλυτέραν εφαρμογήν του δικαίου. Εγκαταλειπομένης της διακρίσεως μεταξύ θετικού και αρνητικού διαφέροντος, ως γενική αρχή θέλει ισχύει ότι ο οφειλέτης υποχρεούται εις ανόρθωσιν πάσης ζημίας θετικής ή αποθετικής προξενηθείσης κατά τους κανόνας της αιτιώδους συνάφειας εκ της ζημιογόνου αυτού ενεργείας, χωρίς να δίδεται ιδιαιτέρα σημασία εις το αν η ζημία προήλθε εκ συμβατικού, προσυμβατικού ή εξωσυμβατικού πταισματος...». Ομοίως ο Σπυριδάκης Ι., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 3^η έκδοση, σελ. 850 και ο Καράσης, ό.π., Μελέτες, σελ. 853 επ., κατά τον οποίον: «...προσδιορισμός του διαφέροντος εμπιστοσύνης από τη διάκριση αρνητικού και θετικού διαφέροντος θα προϋπέθετε παραμερισμό της ισχύος της αρχής της αιτιότητας...Αρνητικό και θετικό διαφέρον δεν είναι παρά τυπολογικές μορφές αποζημιώσεως που προκύπτουν ακριβώς από την εφαρμογή και λειτουργία της αρχής της αιτιώδους συνάφειας...αρνητικό ή θετικό διαφέρον και αιτιότητα δεν τέμνονται καν λογικά, ώστε να μπορούν να συγκρουστούν νομικά...». Ομοίως και Παπαντωνίου, ό.π., σελ. 237, κατά τον οποίον: «...Η γενική αρχή του κώδικος είναι ότι όπως υπολογίσωμεν το διαφέρον δέον να προσδιορίσωμεν εν εκάστη συγκεκριμένη περιπτώσει πρωτίστως την γενεσιουργόν αυτού αιτίαν, ίνα ούτω περαιτέρω εξακριβωθή μέχρι ποιου σημείου η αξιούμενη ζημία εύρηται εν αιτιώδει συνδέσμω προς την αιτίαν ταύτην...».

¹⁰⁴ Έτσι ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 24.

¹⁰⁵ Για τη δυνατότητα αυτή βλ. μεταξύ άλλων Παπαντωνίου, ό.π., σελ. 238, Τσολακίδη, ό.π., σελ. 29 επ. Όπου ο νομοθέτης θέλησε το ύψος του αρνητικού διαφέροντος να μη ξεπερνά το ύψος του θετικού το όρισε ρητά (π.χ. ΑΚ 145, ΑΚ 231, παρ. 2).

Ως προς την πρώτη πιθανή ζημία -κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης- δε χωρεί αμφιβολία πως η αποζημίωση καλύπτει το λεγόμενο αρνητικό διαφέρον¹⁰⁶. Λόγω της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης ο ζημιωθείς βρέθηκε να δεσμεύεται από μία σύμβαση, η οποία δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του και την οποία δεν επιθυμεί. Δεν μπορεί, ως εκ τούτου, να γίνει λόγος για αποζημίωση καλύπτουσα το θετικό διαφέρον, ήτοι για ό,τι θα είχε ο ζημιωθείς, αν ο ζημιώσας εκπλήρωνε τις συμβατικές του υποχρεώσεις, καθότι ο ζημιωθείς δεν επιθυμεί τη δέσμευσή του από την εν λόγω σύμβαση. Έτσι, με την αποζημίωσή του θα διεκδικήσει να περιαχθεί στην κατάσταση που θα βρισκόταν αν δεν είχε λάβει χώρα η πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση (αρνητικό γεγονός εξ ου και αρνητικό διαφέρον), ήτοι στην κατάσταση που θα βρισκόταν πριν από τη σύναψη της σύμβασης^{107,108}.

Σε σχέση με την έτερη πιθανή ζημία -κατάρτιση σύμβασης που υπό καθεστώς επαρκούς προσυμβατικής πληροφόρησης ο ζημιωθείς και πάλι θα κατήρτιζε, αλλά με διαφορετικούς όρους (π.χ. χαμηλότερο τίμημα)- το αν η αποζημίωση αποκαθιστά θετικό ή αρνητικό διαφέρον έχει διχάσει. Το γεγονός ότι η σύμβαση παραμένει ενεργή και ταυτόχρονα αξιώνεται αποζημίωση λόγω προσυμβατικού πταίσματος (κατ' εξοχήν περίπτωση αρνητικού διαφέροντος),

¹⁰⁶ Ο Καράσης, ό.π., Μελέτες, σελ. 855 και ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 819, ονομάζει το διαφέρον αυτό «τυπικό αρνητικό διαφέρον» ή «αρνητικό διαφέρον υπό στενή έννοια» ή «γνήσιο αρνητικό διαφέρον». Η Νεζερίτη Ε., (Αδικοπρακτικές) αξιώσεις του εξαπατηθέντος, σε περίπτωση αποδοχής σύμβασης συναφθείσας συνεπεία απάτης - Συγχρόνως μερικές σκέψεις υπό το φως της διάκρισης του διαφέροντος σε θετικό και αρνητικό, ΧρΙΔ 2010, Τεύχος Νοεμβρίου, σελ. 683 επ., κάνει λόγο για «πλήρες αρνητικό διαφέρον». Ομοίως ότι πρόκειται περί αρνητικού διαφέροντος και ο Λαδογιάννης Γ., σε ΕφΑΔΠολΔ 4/2021, σελ. 446.

¹⁰⁷ Ο Βαλτούδης, ό.π., ΕΕμπΔ, με παραπομπές στη γερμανική θεωρία, ονομάζει την εν λόγω αποζημίωση ως «αρνητική προστασία της εμπιστοσύνης («negative Vertrauensschutz»)). Προστατεύεται, με άλλα λόγια, μέσω της αποκατάστασης του αρνητικού διαφέροντος η εμπιστοσύνη που επέδειξε ο ζημιωθείς ότι ο αντισυμβαλλόμενός του θα συμπεριφερόταν καλόπιστα κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και θα τον ενημέρωνε προσηκόντως. Αντιθέτως, ο ζημιωθείς δε δικαιούται να διεκδικήσει αποκατάσταση του θετικού διαφέροντος, ήτοι την περιέλευσή του στην κατάσταση που θα βρισκόταν, αν οι απατηλές του παραστάσεις ήσαν αληθινές και καταρτιζόταν μία σύμβαση σύμφωνα με τις προσδοκίες του (εδώ πράγματι θα επρόκειτο για θετικό διαφέρον, αφού, κατά τα ανωτέρω, ο ζημιωθείς θα διεκδικούσε ό,τι θα είχε, αν ο ζημιώσας εκπλήρωνε την προσδοκώμενη σύμβαση). Τυχόν επιδίκαση θετικού διαφέροντος το πρώτον θα έθιγε ανεπανόρθωτα τη συμβατική ελευθερία του ζημιώσαντος, ο οποίος είναι πολύ πιθανό ουδέποτε να συναινέσει στην κατάρτιση μίας τέτοιας σύμβασης (έτσι μεταξύ άλλων ο Βαλτούδης, ό.π., ΕΕμπΔ, η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 245, ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 102 - 103 και 261). Επιπλέον, επιδίκαση θετικού διαφέροντος θα σήμαινε παραίτηση από την εξέταση της ύπαρξης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ ζημιογόνου συμπεριφοράς και ζημίας (έτσι η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 244 και ο Βαλτούδης, ό.π., ΕΕμπΔ). Το εναλλακτικό αποτέλεσμα που υποτίθεται θα επερχόταν, αν εξέλειπε η ζημιογόνος συμπεριφορά (πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση), δεν μπορεί να θεωρηθεί πως θα ήταν η κατάρτιση μίας σύμβασης που θα ανταποκρινόταν στις πεπλανημένες προσδοκίες του ζημιωθέντος. Επιπλέον, κατά το Βαλτούδη, ό.π., ΕΕμπΔ: «...μία τέτοια θετική προστασία της εμπιστοσύνης («positive Vertrauensschutz») θα παραβίαζε τον προστατευτικό σκοπό των διατάξεων περί προσυμβατικής ευθύνης, ο οποίος δε συνίσταται στην υλοποίηση των πεπλανημένων προσδοκιών του ζημιωθέντος, αλλά στην προληπτική ανάδειξη των συμβατικών κινδύνων...ενώ θα παραβίαζε και την αρχή της αναλογικότητας που διατρέχει το ιδιωτικό δίκαιο...».

¹⁰⁸ Ο Καμπίσης, ό.π., σελ. 135 κάνει λόγο για «ακυρωτική αγωγή». Τα αποτελέσματα της περιέλευσης του ζημιωθέντος στην προτεραία και πριν την κατάρτιση της ανεπιθύμητης σύμβασης κατάσταση δε διαφέρουν από την ακύρωση μίας ακυρώσιμης δικαιοπραξίας.

προσφέρει γόνιμο έδαφος¹⁰⁹ για την υποστήριξη και των δύο πιθανών εκδοχών αναφορικά με το περιεχόμενο της αποζημίωσης.

Κατά πάγια θέση της νομολογίας¹¹⁰ εν προκειμένω η αποζημίωση αποκαθιστά πλήρες θετικό διαφέρον. Ο ζημιωθείς/ πλημμελώς πληροφορηθείς κατά το διαπραγματευτικό στάδιο θα αξιώσει να περιέλθει στην κατάσταση που θα βρισκόταν, εάν η πεπλανημένη παράστασή του για το περιεχόμενο της σύμβασης

¹⁰⁹ Έτσι εύστοχα εντοπίζει την αιτία της σύγχυσης η *Νεζερίτη*, ό.π., σελ. 683 επ.

¹¹⁰ Βλ. έτσι μεταξύ πολλών αποφάσεων: ΑΠ 745/2020, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία: «...Ως λόγος μεν η απάτη, που καθιστά ελαττωματική τη βούληση, αποκτά σημασία, μόνο στο πλαίσιο της δικαιοπραξίας, αφού αποτελεί αρνητική προϋπόθεση του κύρους της, και θεμελιώνει, ανάλογα προς το εάν ο απατηθείς επιδιώκει την ακύρωση της δικαιοπραξίας ή την αποδέχεται παρά το ελάττωμά της, παράλληλες αξιώσεις αντίστοιχα αποζημίωσης από αδικοπραξία, για αρνητικό διαφέρον στην πρώτη, που μπορεί να περιλαμβάνει και περαιτέρω θετική ζημία σαν αποτέλεσμα της κατάρτισης της απατηλής δικαιοπραξίας και για θετικό διαφέρον στη δεύτερη...». Ομοίως οι: ΕφΠειρ 353/2021, ΑΠ 1960/2009, ΑΠ 715/2011, ΑΠ 649/2008, ΑΠ 1735/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία: «...Ακόμη, από τα άρθρα 147 εδ. α' και β' 298, 361 και 914, 938 ΑΚ σε συνδυασμό και με τα άρθρα 513, 534, 535, 540, 543, 547, 559 και 561 ΑΚ συνάγονται τα εξής: Όποιος παρασύρθηκε με απάτη άλλου, σε σύναψη σύμβασης έχει δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο την ακύρωση της σύμβασης, ή να ζητήσει απ' αυτόν, τον άλλο, τη σύναψη σχετικής ανατρεπτικής σύμβασης, δηλαδή σύμβαση για το ότι η προηγούμενη τοιαύτη λογίζεται σαν να μη είχε ποτέ συναφθεί. Παράλληλα δε, εκείνος έχει δικαίωμα να ζητήσει απ' αυτόν τον άλλο την ανόρθωση κάθε ζημίας, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τις αδικοπραξίες, πράγμα που κατ' αρχήν, συμβαίνει εφόσον η απάτη συνιστά παράνομη και υπαίτια ζημιόγono συμπεριφορά, να ζητήσει δηλαδή, αποζημίωση κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις. Συγκεκριμένα, εκείνος δικαιούται να αποζημιωθεί, για το αρνητικό διαφέρον, δηλαδή δικαιούται σε ανόρθωση κάθε ζημίας που θα απεφεύγετο αν δεν είχε εσφαλμένα πιστεύσει, ότι συνάπτει έγκυρη σύμβαση όπως είναι οι δαπάνες του για τη σύναψη της σύμβασης ή το διαφυγόν κέρδος που θα πετύχαινε εκείνος από άλλη σύμβαση που θα συνήπτε, αν δεν απασχολούνταν με τη σύναψη της ακυρώσιμης σύμβασης. Επίσης, ο απατηθείς έχει δικαίωμα να αποδεχθεί τη σύμβαση σ' αυτή δε την περίπτωση δικαιούται να αποζημιωθεί για το θετικό διαφέρον, δηλαδή δικαιούται σε ανόρθωση από αυτόν τον άλλο, κάθε ζημίας, που θα αποφευγόταν, αν τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά ήταν όχι ψευδή, αλλά αληθή και η σύμβαση εκπληρώνονταν. Τα, δε, προεκτιθέμενα ισχύουν και σε περίπτωση σύναψης σύμβασης πώλησης, αν ο αγοραστής, που, αγνοώντας, ότι στο πωλούμενο πράγμα λείπει συμφωνημένη ιδιότητα ή υπάρχει πραγματικό ελάττωμα, παρασύρθηκε από τον πωλητή, ο οποίος γνωρίζοντας την αντίστοιχη έλλειψη ή την ύπαρξη παρέστησε σε εκείνον ψευδές γεγονός ως αληθινό, δηλαδή, ότι υπήρχε η ιδιότητα ή έλειπε το ελάττωμα και, έτσι, εκείνος συνήψε τη σύμβαση πώλησης (ΑΠ 649/2008 ΑΠ 776/2004,...)». Οι εν λόγω αποφάσεις αντιμετωπίζουν την προβληματική από τη σκοπιά του αμφιλεγόμενου ζητήματος περί του διαφέροντος που αποκαθιστά η ΑΚ 149 εδ. β', η συρροή της οποίας με τις ΑΚ 197-198 θα αναλυθεί κατωτέρω. Ωστόσο, μπορούν να αξιοποιηθούν για την εξέταση του υπό κρίση ζητήματος, ήτοι του διαφέροντος που αποκαθίσταται όταν ο ζημιωθείς (πλημμελώς πληροφορηθείς) υπό συνθήκες προσυμβατικής διαφώτισης θα κατήρτιζε και πάλι τη σύμβαση, αλλά με διαφορετικούς όρους, καθότι πρόκειται για όμοιες περιπτώσεις. Η ΑΚ 149 εδ. β' προϋποθέτει την απάτη της ΑΚ 147 και τη δόλια αθέτηση της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης και ενημέρωσης, ώστε δικαιολογητικός λόγος ευθύνης της ΑΚ 149 εδ. β' να είναι το προσυμβατικό πταίσμα. Περαιτέρω και στην ΑΚ 149 εδ. β' ο ζημιωθείς/ απατηθείς/ πλημμελώς πληροφορηθείς επιλέγει να εμείνει στη σύμβαση (όπως δηλαδή και όταν άνευ της πλημμελούς πληροφόρησης θα την κατήρτιζε, αλλά με ευνοϊκότερους όρους), είτε γιατί η απάτη δεν είναι ουσιώδης, είτε γιατί η ακύρωση της σύμβασης δυνάμει της ΑΚ 147, εδ. α' δεν εξυπηρετεί τα οικονομικά του συμφέροντα. Και στις δύο δηλαδή περιπτώσεις απαντάται ενεργή σύμβαση που έχει καταρτισθεί κατόπιν διαπραγματεύσεων εν απουσία όμως διαφώτισης και αλήθειας (βλ. όμως κατωτέρω υπό υποσημ. 174 την ειδοποιό διαφορά μεταξύ των δύο περιπτώσεων).

ήταν πραγματική¹¹¹. Στο παράδειγμά μας, θα αξιώσει με την αποζημίωσή του να αναχθεί στην κατάσταση που θα βρισκόταν αν το προϊόν δεν ήταν ελαττωματικό και δέχεται όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που λόγω της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης θεώρησε εσφαλμένα πως διαθέτει.

Η εν λόγω θέση δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή και ορθότερο είναι να υποστηριχθεί πως στη β' ως άνω περίπτωση ζημίας από πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση αποκαθίσταται και πάλι αρνητικό διαφέρον¹¹², με τον ζημιωθέντα να αξιώνει δια της αποζημιώσεώς του την περιαγωγή του στη θέση που θα βρισκόταν, αν δεν είχε προηγηθεί η ανωτέρω κακόπιστη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων συμπεριφορά. Θα αξιώσει δηλαδή τη διαφορά^{113,114} ανάμεσα στη σύμβαση που πράγματι υπέγραψε και στην ευνοϊκότερη που υποθετικά θα υπέγραφε, αν είχε προσυμβατικά ενημερωθεί¹¹⁵

¹¹¹ Αυτή είναι και η κρατούσα στη γερμανική νομολογία άποψη, αν και έχει επικριθεί από τη γερμανική θεωρία - βλ. κατά παραπομπή από Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 245, υπό υποσημ. 808 και από Τσολακίδη, ό.π., σελ. 261, υπό υποσημ. 535-.

¹¹² Παραδοχή πως εν προκειμένω πρόκειται για αποκατάσταση αρνητικού διαφέροντος στον Καράση, ό.π., Μελέτες, σελ. 854-855 και ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 819. Ο Καράσης το εν λόγω αρνητικό διαφέρον το χαρακτηρίζει «οιονεί θετικό», καθώς «...ισοδυναμεί πρακτικά –χωρίς να ταυτίζεται εννοιολογικά- με το θετικό διαφέρον...». Στην πραγματικότητα δεν είναι βέβαιο πως τα δύο διαφέροντα θα ισοδυναμούν πρακτικά πάντοτε. Το πλήρες θετικό διαφέρον περιάγει τον ζημιωθέντα στην κατάσταση που θα βρισκόταν, αν οι πεπλανημένες πεποιθήσεις του ήσαν αληθινές, ενώ το υπό κρίση αρνητικό διαφέρον («οιονεί θετικό» κατά τον Καράση) αποκαθιστά μόνο τη διαφορά ανάμεσα στη σύμβαση που πράγματι συνήφθη και στην ευνοϊκότερη σύμβαση που θα συνήπτετο, εφόσον δεν είχε μεσολαβήσει η πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση –αν συνήπτετο-. Είναι πιθανό το «οιονεί θετικό διαφέρον» (αρνητικό διαφέρον) να είναι μικρότερο από το πλήρες θετικό διαφέρον. Για παράδειγμα, έστω ότι αγοράζεται ένα προϊόν πραγματικής αξίας 3.000 ευρώ αντί 5.000 ευρώ λόγω απάτης κατά τις διαπραγματεύσεις και έστω ότι από την εκμετάλλευση του εν λόγω προϊόντος ο αγοραστής αποκερδίζει 6.000 ευρώ, ενώ αν είχε αγοράσει μη ελαττωματικό προϊόν θα αποκερδίζε 12.000 ευρώ. Το πλήρες θετικό διαφέρον ισοδυναμεί με 7.000 ευρώ (12.000 ευρώ κέρδος – 5.000 ευρώ που θα δαπανούνταν για την αγορά). Το «οιονεί θετικό» διαφέρον (αρνητικό διαφέρον) ισοδυναμεί με 5.000 ευρώ (2.000 ευρώ που δε θα δαπανούνταν για την αγορά + 3.000 ευρώ που θα αντιστοιχούσαν στο κέρδος από την εκμετάλλευση του ελαττωματικού προϊόντος [6.000 ευρώ κέρδος – 3.000 ευρώ που αντιστοιχούν στην αγοραία αξία του προϊόντος]). Κρίνεται, ωστόσο, κατά τη γράφουσα ορθή η ονομασία του υπό κρίση αρνητικού διαφέροντος ως «οιονεί θετικού», καθώς πράγματι περιάγει τον ζημιωθέντα σε κατάσταση όμοια με εκείνη, στην οποία θα βρισκόταν, αν είχε συνάψει σύμβαση με ευνοϊκότερους όρους (εν προκειμένω με το χαμηλότερο τίμημα των 3.000 ευρώ αντί των 5.000 ευρώ), ήτοι σε κατάσταση όμοια (οιονεί) με συμβατική.

¹¹³ Έτσι μεταξύ άλλων ο Τσολακίδης, ό.π., σελ. 260-261, ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 128, η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 245. Ο Καμπίσης, ό.π., σελ. 137 κάνει λόγω εν προκειμένω για «εξισωτική αγωγή».

¹¹⁴ Αυτή η διαφορά νοείται τόσο με τη μορφή της χρηματικής αποζημίωσης, όσο και με τη μορφή της *in natura* αποζημίωσης. Αναλυτικότερα βλ. κατωτέρω υπό II.E.

¹¹⁵ Βεβαίως, η εν λόγω αξίωση τελεί υπό την προϋπόθεση ο ζημιωθείς να είναι σε θέση να αποδείξει πως ο ζημιώσας απουσία του προσυμβατικού πταίσματος θα συναινούσε στην κατάρτιση της ευνοϊκότερης σύμβασης. Αναφέρθηκε, ωστόσο, εκτενώς ανωτέρω (υπό II.Γ.) πως πλην εξαιρέσεων τούτο δεν είναι εφικτό και πως ορθότερο είναι στις περιπτώσεις αυτές να μην καταφάσκειται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ ζημιογόνου συμπεριφοράς και ζημίας και να μην ευθύνεται σε αποζημίωση ο ζημιώσας. Για την υπέρβαση των εν λόγω αποδεικτικών δυσκολιών ο Μιχαηλίδης – Νουάρος, ό.π.,

(π.χ. στο παράδειγμά μας θα αξιώσει τη διαφορά ανάμεσα στο τίμημα που κατέβαλε για να αγοράσει το ελαττωματικό προϊόν και στο χαμηλότερο τίμημα που θα κατέβαλε, εφόσον είχε κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων ενημερωθεί από τον πωλητή περί της ελαττωματικότητας του προϊόντος).

Αρχικά, τυχόν παραδοχή περί της αποκατάστασης εν προκειμένω θετικού διαφέροντος θα παραβίαζε την απαίτηση ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημίας και ζημιογόνου συμπεριφοράς. Νόμιμος λόγος ευθύνης και για την υπό κρίση ζημία (κατάρτιση σύμβασης με δυσμενέστερους όρους) παραμένει η πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση (προσυμβατικό πταίσμα). Ο νόμιμος λόγος ευθύνης δε μετουσιώνεται¹¹⁶ από την αθέμιτη προσυμβατική συμπεριφορά στη μη προσήκουσα εκ μέρους του ζημιώσαντος εκπλήρωση της σύμβασης μόνο και μόνο εκ του λόγου ότι η σύμβαση διατηρείται σε ισχύ. Με άλλα λόγια, πταίσμα (ζημιογόνος συμπεριφορά) παραμένει η επίδειξη κακοπιστίας κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και δεν ανακύπτει –παρά τη διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης– ζήτημα παραβίασης συμβατικών όρων που κατά τα ανωτέρω θα δικαιολογούσε αποκατάσταση θετικού διαφέροντος. Ο εν λόγω, όμως, νόμιμος και μόνος υπαρκτός λόγος ευθύνης δε συνδέεται αιτιωδώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, με το εναλλακτικό αποτέλεσμα της κατάρτισης ελλείψει αυτού σύμβασης με ευνοϊκότερους όρους. Από το έλασσον στο μείζον, πολύ περισσότερο δε θα

σελ. 220-223, υποστήριξε πως στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για αποκατάσταση θετικού διαφέροντος, το οποίο ονομάζει «μειωμένο θετικό διαφέρον». Υποστηρίζει, συγκεκριμένα, πως στην υπό κρίση περίπτωση δια αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 148 άκοντος του ζημιώσαντος –όπως αναλογικά στην ΑΚ 148 άκοντος του ζημιωθέντος διατηρείται η σύμβαση–, ο ζημιωθείς/ πλημμελής πληροφορηθείς ζητά και πετυχαίνει διατήρηση και τροποποίηση της συναφθείσας σύμβασης υπό τους ευνοϊκότερους όρους και έτσι τιθέμενος πλέον επί συμβατικής βάσεως –εξ'ού και η θέση πως πρόκειται για θετικό διαφέρον– με την αξίωση αποζημίωσης επιδιώκει την αποκατάσταση του διαφέροντος ένεκα μη εκτελέσεως της τροποποιημένης πλέον σύμβασης. Ορθά όμως ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 130-131, επικρίνει την αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 148. Περί αναλογικής εφαρμογής κανόνα δικαίου γίνεται λόγος σε περιπτώσεις ακούσιων και απροσχεδιαστων ατελειών του θετού δικαίου που αφήνουν αρρύθμιστο –ενώ θα έπρεπε να είναι ρυθμισμένο– ένα βιοτικό πραγματικό. Προκειμένου, δε, να τύχει αναλογικής εφαρμογής μία διάταξη απαιτείται αξιολογική ομοιότητα της ρυθμισμένης με την αρρύθμιστη περίπτωση (περί της αναλογίας κανόνων δικαίου ή νόμου ως μεθόδου πλήρωσης νομοθετικών κενών βλ. αναλυτικότερα *Παπανικολάου*, ό.π., σελ. 251 επ). Εν προκειμένω, ωστόσο, δεν υφίσταται το πρώτον κενό δικαίου. Κατά τον *Βαλτούδη* η αδυναμία να αποδειχθεί η συναίνεση του ζημιώσαντος, ελλείψει του προσυμβατικού πταίσματος, στην κατάρτιση σύμβασης υπό ευνοϊκότερους όρους δε συνιστά νομοθετικό κενό. Περαιτέρω, προκειμένου να τύχει εφαρμογής η ΑΚ 148 και άκοντος του ζημιωθέντος το δικαστήριο να διατηρήσει σε ισχύ τη σύμβαση που αποτελεί προϊόν απάτης –ενώ ο ζημιωθείς έχει αιτηθεί την ακύρωση αυτής–, εκτός από *dolus incidens* (βλ. ανωτέρω για τον ορισμό υπό υποσημ. 60) απαιτείται αποδοχή της σύμβασης εκ μέρους του ζημιώσαντος, όπως υπό καθεστώς πλάνης τη θέλησε ο ζημιωθείς. Έτσι, στην περίπτωση της ΑΚ 148 τίθεται σε ισχύ μία σύμβαση αποδεκτή και από τα δύο μέρη σε σύμπνοια με την ΑΚ 361. Αντιθέτως εν προκειμένω, εφόσον ακολουθηθεί η εσφαλμένη άποψη του *Μιχαηλίδη – Νουάρου*, θα διατηρηθεί σε ισχύ μία σύμβαση τροποποιημένη κατά τους ευνοϊκότερους για τον ζημιωθέντα όρους, οι οποίοι ωστόσο δεν είναι αποδεκτοί από τον ζημιώσαντα. Δεν υφίσταται λοιπόν μεταξύ των δύο περιπτώσεων η απαιτούμενη αξιολογική ομοιότητα, ώστε να τύχει αναλογικής εφαρμογής η ΑΚ 148.

¹¹⁶ Έτσι εύστοχα η *Νεζερίτη*, ό.π., σελ. 683 επ. Ομοίως ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 126, κατά τον οποίον: «...η άποψη...που αποβλέπει στην αποκατάσταση του θετικού διαφέροντος, ανάγει τεχνητά το προσυμβατικό πταίσμα σε συμβατικό...».

συνδέεται με την κατάσταση, στην οποία θα βρισκόταν ο ζημιωθής, αν η πλάνη του ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Οι πεπλανημένες προσδοκίες του ζημιωθέντος δεν είναι απαραίτητο να ταυτίζονται με την κατάσταση εκείνη που θα επικρατούσε, αν δεν είχε μεσολαβήσει η κακόπιστη προσυμβατική συμπεριφορά¹¹⁷. Περαιτέρω, η παραδοχή πως εν προκειμένω αποκαθίσταται θετικό διαφέρον θα διακύβευε τη συμβατική ελευθερία του ζημιώσαντος¹¹⁸. Όπως στην περίπτωση που ως νόμιμο εναλλακτικό της ζημιογόνου συμπεριφοράς γεγονός θεωρηθεί η κατάρτιση σύμβασης με ευνοϊκότερους όρους, έτσι και στο υπό εξέταση ενδεχόμενο ο ζημιώσας θα δεσμευτεί σε μία σύμβαση μη ηθελημένη κατά πάσα πιθανότητα από τον ίδιον.

Η αποκατάσταση θετικού διαφέροντος θα μπορούσε να γίνει δεκτή μόνο στην περίπτωση που οι πεπλανημένες προσδοκίες του ζημιωθέντος καταχωρήθηκαν συμβατικά και κατέστησαν περιεχόμενο της σύμβασης. Τότε, πράγματι, ο πλημμελώς προσυμβατικά πληροφορηθείς διαζευκτικά¹¹⁹ προς το αρνητικό διαφέρον¹²⁰ θα είναι σε θέση να διεκδικήσει αποκατάσταση του θετικού διαφέροντος, ήτοι την περιαγωγή του στη θέση που θα βρισκόταν, αν οι απατηλές πλην συμβατικά κατοχυρωμένες προσυμβατικές διαβεβαιώσεις του ζημιώσαντος ήταν αληθινές¹²¹. Στην περίπτωση αυτή, η συμπεριφορά του ζημιώσαντος θα συνιστά αθέτηση τόσο των προσυμβατικών υποχρεώσεων ενημέρωσης όσο και των υποχρεώσεων που απορρέουν από την καταρτισθείσα σύμβαση. Νόμιμος λόγος ευθύνης εν προκειμένω είναι τόσο το προσυμβατικό πταίσμα όσο και η ενδοσυμβατική ευθύνη εκ της αθέτησης συμβατικής υποχρέωσης, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται η διαζευκτική αποκατάσταση είτε του θετικού είτε του αρνητικού διαφέροντος.

Επομένως, δογματικά ορθότερο είναι να γίνει δεκτό πως και στη β' ως άνω περίπτωση ζημίας από πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση¹²² η αποζημίωση αποκαθιστά αρνητικό διαφέρον. Ο, δε, συμβατικός μηχανισμός και το αρνητικό διαφέρον θα πρέπει να γίνει δεκτό πως δε συνιστούν έννοιες αλληλοαποκλειόμενες¹²³.

3. Σε κάθε περίπτωση (είτε πρόκειται για θετικό διαφέρον είτε για αρνητικό) και σύμφωνα με την ΑΚ 298, εδ. α': «*Η αποζημίωση περιλαμβάνει τη*

¹¹⁷ Έτσι η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 244-245.

¹¹⁸ Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 245. Ομοίως ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 126.

¹¹⁹ Τα ζητήματα συρροής μεταξύ των διαφόρων κανόνων δικαίου που καλούνται σε εφαρμογή θα εξεταστούν κατωτέρω υπό ΙΙ.Δ.4 επ.

¹²⁰ του οποίου βέβαια η αποκατάσταση, όπως αναφέρθηκε, προσκρούει σε σοβαρές αποδεικτικές δυσχέρειες.

¹²¹ Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 125 και 132-133.

¹²² Οι ζημίες μπορεί να είναι περισσότερες, αναλόγως και του προσυμβατικού πταίσματος. Στα πλαίσια όμως της παρούσας μελέτης εξετάζεται μόνο το προσυμβατικό πταίσμα της πλημμελούς πληροφόρησης. Τούτο συνδέεται με τους δύο ανωτέρω τύπους ζημίας. Περαιτέρω για τη διάκριση τύπων ζημίας αναλόγως του προσυμβατικού πταίσματος βλ. την εμπεριστατωμένη μονογραφία του Τσολακίδη, ό.π., σελ. 133 επ.

¹²³ Έτσι η Νεζερίτη, ό.π., σελ. 683 επ.

μείωση της υπάρχουσας περιουσίας του δανειστή (θετική ζημία), καθώς και το διαφυγόν κέρδος». Όπως σε κάθε περίπτωση χρηματικής αποζημίωσης έτσι και εν προκειμένω τα κονδύλια που αποκαθίστανται περιλαμβάνουν τη μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του ζημιωθέντος (ή την αύξηση του παθητικού) -θετική ζημία- και τη ματαίωση αύξησης του ενεργητικού (ή μείωσης του παθητικού) - διαφυγόν κέρδος-.

Για την προσέγγιση των κονδυλίων που κάθε φορά αποκαθίστανται θα ακολουθηθεί η διάκριση που διατρέχει το σύνολο της παρούσας μελέτης ανάμεσα σε *dolus causam dans*¹²⁴ και *dolus incidens*¹²⁵.

Όταν η ζημία από την πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση συνίσταται σε κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης (περίπτωση του *dolus causam dans*), όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορεί να είναι περιουσιακή (η ζημία) μπορεί όμως και να μην είναι και να έγκειται στην ίδια την κατάρτιση της σύμβασης με ισάξιες κατά τα άλλα παροχές. Στο ενδεχόμενο μη περιουσιακής ζημίας η ικανοποίηση του ζημιωθέντος μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της *in natura* αποζημίωσης της ΑΚ 297, εδ. β' και της επαναφοράς των πραγμάτων στην προηγούμενη κατάσταση¹²⁶ (έμμεση ανατροπή της σύμβασης). Εφόσον, όμως, υφίστανται και περαιτέρω ζημίες που δεν καλύπτονται από την *in natura* αποζημίωση, θα οφείλεται σωρευτικά¹²⁷ και χρηματική αποζημίωση. Τούτη θα περιλαμβάνει έξοδα,¹²⁸ τα οποία διενήργησε ο ζημιωθείς για την κατάρτιση της ανατραπέισας συμβάσεως (λ.χ. αμοιβή συμβολαιογράφου, *due diligence*, μεσιτικά έξοδα, έξοδα ταξιδιού κ.α.), δαπάνες που αποδείχθηκαν ολοκληρωτικά ή εν μέρει ανώφελες λόγω της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης¹²⁹ (π.χ. ο ζημιωθείς λόγω της προσυμβατικής εξαπάτησής του θεώρησε ότι αγόρασε πίνακα πολύ μεγάλης αξίας και κατασκεύασε στην οικία του ειδική θήκη για την εναπόθεσή του) ή διαζευκτικά με τα παραπάνω κονδύλια θα περιλαμβάνει το διαφυγόν κέρδος από τη ματαίωση σύναψης μίας άλλης επικερδούς σύμβασης με τρίτο πρόσωπο¹³⁰. Μπορεί να περιλαμβάνει τέλος

¹²⁴ Για τον ορισμό βλ. ανωτέρω υπό υποσημ. 58.

¹²⁵ Για τον ορισμό βλ. ανωτέρω υπό υποσημ. 60.

¹²⁶ Για την αποδέσμευση από ανεπιθύμητη κατόπιν πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης σύμβαση με έμμεσο τρόπο και μέσω της *in natura* αποζημίωσης βλ. κατωτέρω υπό II.E.

¹²⁷ Θα πρόκειται για σώρευση αξιώσεων κατά την υποστηριζόμενη από το *Γεωργιάδη* τριμερή διάκριση της σωρευτικής συρροής κανόνων δικαίου σε: συρροή νομίμων βάσεων, συρροή αξιώσεων και σώρευση αξιώσεων, σε Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοση, σελ. 284 επ. Στην περίπτωση σώρευσης αξιώσεων υφίστανται περισσότερες αξιώσεις, οι οποίες ούτε έχουν ως αντικείμενο την ίδια παροχή ούτε κατατείνουν στον ίδιο οικονομικό σκοπό.

¹²⁸ Έτσι ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 119. Ομοίως ο *Σημαντήρας*, ό.π., σελ. 473 και ο *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 806.

¹²⁹ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 119-120.

¹³⁰ Εύστοχα ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 120 -σε αντίθεση με άλλους συγγραφείς που δεν κάνουν αναφορά (λ.χ. *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 253, *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 806, *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, ό.π., σελ. 214)- κάνει λόγο για διαζευκτική συρροή ανάμεσα στο τυχόν διαφυγόν κέρδος και στη θετική ζημία από την κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης. Πράγματι, εφόσον αναζητείται το κονδύλιο του διαφυγόντος κέρδους από τη ματαίωση -ένεκα της ανεπιθύμητης σύμβασης- κατάρτισης άλλης επικερδούς με τρίτο πρόσωπο, δεν μπορεί να αναζητηθεί η θετική ζημία που συνίσταται στις ανωτέρω δαπάνες, καθώς τούτες θα διενεργούνταν άνευ ετέρου και στα πλαίσια σύναψης της υποθετικής με τρίτο πρόσωπο συμβάσεως.

και κάθε άλλη έμμεση ζημία που προέκυψε από την κατάρτιση της ανεπιθύμητης σύμβασης (π.χ. η παράδοση στον ζημιωθέντα ασθενικών ζώων μετέδωσε την ασθένεια και στο υπόλοιπο ποίμνιο¹³¹). Στο ενδεχόμενο περιουσιακής ζημίας¹³² η ικανοποίηση του ζημιωθέντος μπορεί να επιτευχθεί πλήρως δια χρηματικής αποζημιώσεως, χωρίς βέβαια να αποκλείεται, όπως θα αναφερθεί κατωτέρω, και η *in natura* αποζημίωση. Στην περίπτωση αυτή η χρηματική αποζημίωση πέρα από τα ανωτέρω κονδύλια θα περιλαμβάνει επιπλέον τη θετική μείωση της περιουσίας του ζημιωθέντος λόγω κατάρτισης ανεπιθύμητης σύμβασης. Στο παράδειγμά μας, όπου ο αγοραστής απέκτησε λόγω πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης ένα ελαττωματικό προϊόν πραγματικής αξίας 3.000 ευρώ αντί 5.000 ευρώ, στην αγορά του οποίου δε θα προέβαινε αν είχε πληροφορηθεί περί της ελαττωματικότητας, ως χρηματική αποζημίωση -πέρα από τα ως άνω κονδύλια- θα διεκδικήσει και τις 2.000 ευρώ που κατέβαλε επιπροσθέτως για την απόκτηση του προϊόντος^{133,134}.

Περαιτέρω, όταν η ζημία από την πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση συνίσταται σε κατάρτιση σύμβασης που υπό καθεστώς διαφώτισης και πάλι θα καταρτιζόταν αλλά με ευνοϊκότερους για το ζημιωθέντα όρους (περίπτωση του *dolus incidens*), όπως αναφέρθηκε υπό II.B, η ζημία είναι πάντοτε περιουσιακή. Δεδομένου όμως ότι -κατά την υιοθετούμενη στα πλαίσια της παρούσας μελέτης θέση- στις εν λόγω περιπτώσεις είναι αδύνατη η θεμελίωση αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημιόγόνου συμπεριφοράς και ζημίας, ο ζημιωθείς δε θα δικαιούται να αποζημιωθεί¹³⁵ (είτε δια χρηματικής αποζημιώσεως είτε δια *in natura* αποζημιώσεως, όπως θα αναφερθεί κατωτέρω) παρά μόνο σε εκείνες τις κατ' εξαίρεση και σπάνιες περιπτώσεις, όπου θα είναι σε θέση να αποδείξει πως ο ζημιώσας ελλείψει του προσυμβατικού πταίσματος θα συναινούσε στην κατάρτιση σύμβασης με ευνοϊκότερους για τον ζημιωθέντα όρους. Μπορεί, ωστόσο, ο ζημιωθείς και επί *dolus incidens* να τύχει χρηματικής αποζημιώσεως στις εξής περιπτώσεις:

α) όταν δικονομικά επικαλεστεί και προσπαθήσει να αποδείξει πως ο ζημιώσας θα συναινούσε στην κατάρτιση σύμβασης με ευμενέστερους για το ζημιωθέντα όρους και επικουρικά επικαλεστεί και αποδείξει πως, εφόσον το τελευταίο δε συνέβαινε, δε θα κατήρτιζε τη σύμβαση. Εν προκειμένω, ο

¹³¹ Το παράδειγμα σε *Μιχαηλίδη – Νουάρο*, ό.π., σελ. 214.

¹³² Είτε η παροχή του ζημιωθέντος είναι χρηματική είτε μη χρηματική.

¹³³ Στην περίπτωση που επιστρέψει το προϊόν και διεκδικήσει τις 5.000 ευρώ που κατέβαλε θα πρόκειται για *in natura* αποζημίωση που αναλύεται κατωτέρω υπό II.E.

¹³⁴ Εφόσον ως νομική βάση για την αξίωση αποζημίωσης τεθεί η σύμβαση και οι διατάξεις ΑΚ 542 επ., θα πρόκειται για αποκατάσταση θετικού διαφέροντος. Εν προκειμένω ανακύπτει το ζήτημα «μικρής» και «μεγάλης» αποζημίωσης. Βλ. αναλυτικότερα *Καραμπατζό Α./ Τίτσια Δ.*, Σ.Ε.ΑΚ. Ι, 2^η έκδοση, 2023, σελ. 1287 υπό στοιχ. Γ. Για τη, δε, συρροή της προσυμβατικής ευθύνης με την ευθύνη από την πώληση βλ. κατωτέρω υπό II.Δ.4^ε.

¹³⁵ Έτσι ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 129, όπου χαρακτηριστικά: «...ο ζημιωθείς δεν δικαιούται δίχως άλλο να αποζημιωθεί για τη θετική ζημία, με άλλα λόγια για την, οφειλόμενη στην απάτη, διαφορά της αντικειμενικής αξίας των ανταλλασσόμενων παροχών. Ο αγοραστής λ.χ. που εξαπατήθηκε δεν δικαιούται να απαιτήσει το μέρος του τιμήματος, που υπερβαίνει την αγοραία αξία του πράγματος, παρά την αντίθετα υποστηριζόμενη, ακόμα και στην ελληνική νομολογία, γνώμη...».

ζημιωθείς θα σωρεύσει επικουρικά την αξίωση από *dolus causam dans*, ώστε, αν η κύρια αξίωση αποζημίωσης από *dolus incidens* απορριφθεί ως ουσία αβάσιμη (αναπόδεικτη), να γίνει δεκτή η επικουρική αξίωση χρηματικής αποζημίωσης (ή και *in natura* αποζημίωσης σε σωρευτική κατά τα ανωτέρω συρροή με τη χρηματική αποζημίωση) από *dolus causam dans*.

β) Όταν πέρα από τη θετική ζημία της διαφοράς ανάμεσα στους όρους της καταρτισθείσας σύμβασης και σε εκείνους που θα συνομολογούνταν ελλείψει της πλημμελούς προσυμβατικής πληροφόρησης συντρέχουν και άλλες ζημιές¹³⁶ (ιδίως δαπάνες που αποδείχθηκαν ανώφελες ενόψει των πεπλανημένων πεποιθήσεων του ζημιωθέντος για το αντικείμενο της σύμβασης –βλ. ανωτέρω για τις εν λόγω δαπάνες-). Η εν λόγω θετική ζημία μπορεί να αξιωθεί, διότι εν προκειμένω θεμελιώνεται αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ ζημιολογίου συμπεριφοράς και ζημίας. Στο παράδειγμά μας, ακόμα και αν ο ζημιωθείς αδυνατεί να αποδείξει πως ο ζημιώσας θα συναινούσε στην κατάρτιση σύμβασης με μικρότερο τίμημα¹³⁷, σε κάθε περίπτωση δύναται να αποδείξει πως για παράδειγμα δε θα προέβαινε σε αρκούντος υψηλές δαπάνες για τη φύλαξη του αγορασθέντος προϊόντος, αν γνώριζε την ελαττωματικότητά του. Εν προκειμένω ο υποθετικός ισχυρισμός –αποφυγή υπέρμετρων και ανώφελων δαπανών για το προϊόν ελλείψει του προσυμβατικού πταίσματος- σχετίζεται με τον εσωτερικό κόσμο του ίδιου του ζημιωθέντος και κατά τα ανωτέρω υπό II.Γ είναι ευχερώς αποδείξιμος.

γ) Όταν οι πεπλανημένες προσδοκίες του ζημιωθέντος έχουν καταστεί περιεχόμενο της σύμβασης. Όπως αναφέρθηκε υπό II.Δ.2, στην περίπτωση αυτή ο ζημιωθείς δικαιούται αποκατάσταση του πλήρους θετικού διαφέροντος. Ακόμα και αν το αρνητικό διαφέρον είναι μη αξιώσιμο λόγω μη θεμελίωσης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημίας και ζημιολογίου συμπεριφοράς, σε κάθε περίπτωση μπορεί να διεκδικηθεί το θετικό διαφέρον στη βάση της ενδοσυμβατικής ευθύνης¹³⁸.

4. Ως προς τις νομικές βάσεις δυνάμει των οποίων μπορεί να αξιωθεί η ανωτέρω χρηματική αποζημίωση στις δύο υπό εξέταση περιπτώσεις ζημίας (ανεπιθύμητη σύμβαση ή επιθυμητή σύμβαση με ανεπιθύμητους όρους) από πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση, ως και τη συρροή αυτών λεκτέα τα εξής:

4^α. Πρώτη νομική βάση που καλείται σε εφαρμογή είναι η ΑΚ 198 (σε συνδυασμό με την ΑΚ 197, όπως αναφέρθηκε εισαγωγικά). Σύμφωνα με την ΑΚ 198, εδ. α' : «*Όποιος κατά τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης προξενήσει υπαίτια στον άλλον ζημία είναι υποχρεωμένος να την ανορθώσει και αν ακόμη η*

¹³⁶ Έτσι ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 147.

¹³⁷ με άλλα λόγια, ακόμα και αν υπό καθεστώς πλήρους προσυμβατικής ενημέρωσης περί της ελαττωματικότητας του προϊόντος, το τίμημα παρέμενε το ίδιο υψηλό.

¹³⁸ Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στην περίπτωση αυτή ενεργοποιούνται δύο νόμιμοι λόγοι ευθύνης: α) η ευθύνη από διαπραγματεύσεις λόγω αθέτησης της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης και β) η ενδοσυμβατική ευθύνη λόγω αθέτησης ενδοσυμβατικών υποχρεώσεων.

σύμβαση δεν καταρτίστηκε». Η αξιοποίηση της εν λόγω νομικής βάσης για την αξίωση αποζημίωσης από πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση επί καταρτισμένων συμβάσεων δεν υπήρξε αυτονόητη. Έχει σποραδικά υποστηριχθεί πως επί καταρτισμένης σύμβασης δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις για την ευθύνη από διαπραγματεύσεις, εκτός αν πρόκειται για άκυρη ή ακυρώσιμη σύμβαση¹³⁹. Δεν πρόκειται ωστόσο περί ορθής και αποδεκτής θέσης σε αδρές γραμμές για τους κάτωθι λόγους. Κατ' αρχάς το ίδιο το γράμμα της διάταξης όρισε πως η προσυμβατική ευθύνη μπορεί να συντρέχει «και αν ακόμη η σύμβαση δεν καταρτίστηκε». Τούτου έπεται πως μπορεί να συντρέχει και όταν η σύμβαση έχει καταρτιστεί. Πολύ περισσότερο όμως και πέρα από το γραμματικό κριτήριο¹⁴⁰, η εφαρμογή των διατάξεων της προσυμβατικής ευθύνης επί καταρτισμένων συμβάσεων είναι εφικτή και για εκείνον το λόγο για τον οποίον, όπως αναφέρθηκε, ο συμβατικός μηχανισμός και το αρνητικό διαφέρον δε συνιστούν έννοιες αλληλοαποκλειόμενες. Η ύπαρξη καταρτισμένης –και έγκυρης– σύμβασης δε μετουσιώνει¹⁴¹ το νόμιμο λόγο ευθύνης από προσυμβατικό σε συμβατικό. Παρά την ύπαρξη σύμβασης η ζημιόγonos συμπεριφορά παραμένει προσυμβατική και συνίσταται στην παραβίαση της υποχρέωσης διαφώτισης και αλήθειας κατά τις διαπραγματεύσεις. Έτσι, δεν μπορεί να αποκλειστεί η εφαρμογή των ΑΚ 197- 198 επί καταρτισμένων συμβάσεων¹⁴².

4β. Έτερη νομική βάση για αξίωση χρηματικής αποζημίωσης λόγω παραβίασης της προσυμβατικής υποχρέωσης τήρησης καλόπιστης και σύμφωνης με τα συναλλακτικά ήθη συμπεριφοράς και της ειδικότερης έκφρασής της περί υποχρέωσης διαφώτισης και αλήθειας είναι οι διατάξεις για τις αδικοπραξίες, οι οποίες τελούν σε σωρευτική συρροή κανόνων

¹³⁹ Έτσι η ΠΠρΑθ 354/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και η ΕφΑθ 1908/2012, αδημ. Την ίδια θέση φαίνεται να υποστηρίζει και ο Παπαντωνίου, ό.π., σελ. 240. Ομοίως και ο Βαθρακοκόιλης Β., ΕρΝομΑΚ, Γενικές Αρχές (άρθρα 1 – 286), 2001, σελ. 819, πηγή: sakkoulas.online.

¹⁴⁰ Η lege lata, εφόσον είναι εφικτό, αποτελεί την αφετηρία της ερμηνευτικής διαδικασίας των κανόνων δικαίου.

¹⁴¹ Νεζερίτη, ό.π., σελ. 683 επ.

¹⁴² Ομοίως έκρινε η ΑΠ 334/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, κατά την οποία: «...Ειδικότερα η προσυμβατική ευθύνη προς αποζημίωση προϋποθέτει: α) συμπεριφορά αντίθετη προς την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, δηλαδή αντίθετη προς την επιβαλλόμενη στα μέρη συναλλακτική ευθύτητα και εντιμότητα κατά την αντίληψη έμφρονος συναλασσομένου και επομένως παράνομη, η οποία υπάρχει όχι μόνον όταν παραβιάζονται οι βασικές υποχρεώσεις διαφώτισης του άλλου μέρους για τους πραγματικούς και νομικούς όρους της σχεδιαζόμενης σύμβασης και προστασίας του με τη δημιουργία συνθηκών ασφάλειάς του, αλλά και η συναφής με αυτές υποχρέωση για σοβαρή και γρήγορη κατά το δυνατόν προώθηση των διαπραγματεύσεων μέχρι την κατάρτιση έγκυρης σύμβασης, αλλιώς για άμεση αναγγελία της τυχόν απόφασης του άλλου μέρους για τη διακοπή τους, που αποτελεί επίσης περιεχόμενο της σύμφωνης με το άρθρ. 197 ΑΚ συμπεριφοράς...Αντίθετη προς την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη είναι και η συμπεριφορά η οποία δεν οδήγησε σε ματαίωση της σχεδιαζόμενης σύμβασης, αλλά στην κατάρτισή της υπό δυσμενείς όμως για το άλλο μέρος όρους κατά παράβαση της σχετικής υποχρέωσης διαφώτισής του, οπότε το μέρος αυτό που οδηγήθηκε σε κατάρτιση σύμβασης, την οποία αν είχε σαφή εικόνα των όρων της δεν θα κατάρτιζε ή θα κατάρτιζε με διαφορετικούς όρους, δικαιούται, εφόσον ζημιώθηκε, κατά το στάδιο εκπλήρωσης της καταρτισθείσας ήδη σύμβασης, αντίστοιχης αποζημίωσης από τον υπαίτιο της αντισυναλλακτικής συμπεριφοράς...».

δικαίου και ειδικότερα σε συρροή νομίμων βάσεων¹⁴³ με την *c.i.c.* Η παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης ενημέρωσης συνιστά παράλληλα και αδικοπραξία¹⁴⁴ με τις εξής πιθανές νομικές βάσεις¹⁴⁵: α) της ΑΚ 914 σε συνδ. με την ΠΚ 386, β) της ΑΚ 919 (εδώ, προκειμένου να αναπτύσσεται συρροή, απαιτείται δόλος στο πρόσωπο του ζημιώσαντος και δεν αρκεί η αμέλεια, η οποία όμως αρκεί για τις ΑΚ 197-198) και γ) της ΑΚ 914 σε συνδ. με την ΑΚ 281, εφόσον γίνει δεκτό ότι η ΑΚ 281 απαγορεύει όχι μόνο την κατάχρηση δικαιώματος, αλλά και την κατάχρηση θεσμού, όπου εν προκειμένω θα πρόκειται για το θεσμό της συμβατικής ελευθερίας.

Ανωτέρω, δε, υπό την εκτενή υποσημ. 42 και τις εκεί μνημονευόμενες δικαστικές αποφάσεις παρουσιάστηκαν οι συχνότερα απαντώμενες στην ελληνική νομολογία περιπτώσεις, όπου τα ελληνικά δικαστήρια διαπιστώνουν συρροή ευθύνης από διαπραγματεύσεις, απάτης και αδικοπραξίας. Πρόκειται για συμβάσεις μεταξύ πιστωτικών ιδρυμάτων/ και εν γένει ΕΠΕΥ και καταναλωτών σχετικά με την παροχή συμβουλών για σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα (*retretual bonds*) και συμβάσεις αγοράς αυτών. Εν προκειμένω, τα πιστωτικά ιδρύματα και εν γένει οι ΕΠΕΥ δεν ανταποκρινόντουσαν στην υποχρέωσή τους για προσυμβατική ενημέρωση των καταναλωτών αναφορικά με τα επενδυτικά προϊόντα που επρόκειτο να αποκτήσουν. Τα εν λόγω, δε, προϊόντα δεν ομοιάζαν με τις απλές τραπεζικές καταθέσεις –όπως παρουσιαζόντουσαν στους καταναλωτές-, αλλά συνιστούσαν επισφαλή και αμιγώς επενδυτικά προϊόντα, πολύπλοκα, με τη μορφή ασώματων κινητών αξιών και δη άυλων ομολογιών, εκδόσεως της τράπεζας, αόριστης διάρκειας, μειωμένης εξασφάλισης, μετατρέψιμα σε μετοχές και διαπραγματευόμενα στο Χ.Α., χωρίς εγγυημένη επιστροφή του κεφαλαίου, η οποία εν τέλει εξαρτιόταν από την οικονομική κατάσταση της τράπεζας/ΕΠΕΥ και τις επικρατούσες στην ελληνική και διεθνή οικονομία συνθήκες.

¹⁴³ Κατά το *Γεωργιάδη*, ό.π., Γενικές Αρχές, σελ. 60 και 284, για σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου θα πρόκειται, όταν περισσότεροι κανόνες δικαίου εφαρμόζονται όλοι και επέρχονται οι έννομες συνέπειες καθενός από αυτούς. Η, δε, σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου εξειδικεύεται περαιτέρω είτε σε συρροή αξιώσεων είτε σε συρροή νομίμων βάσεων, αναλόγως αν από τη σωρευτική συρροή των περισσότερων κανόνων δικαίου προκύπτουν περισσότερες ή μία αξιώσεις αντίστοιχα. Για συρροή, ειδικότερα, νομίμων βάσεων θα πρόκειται όταν η αξίωση είναι μία, αλλά με δυνατότητα πολλαπλής θεμελίωσής της σε περισσότερες διατάξεις. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση αυτή δε συντρέχουν περισσότερες αξιώσεις, αλλά περισσότερες διατάξεις που θεμελιώνουν την αυτή αξίωση. Έτσι και εν προκειμένω: η αξίωση είναι μία, η χρηματική αποζημίωση, η οποία δύναται να θεμελιωθεί τόσο στις διατάξεις για τις αδικοπραξίες όσο και στις διατάξεις για την ευθύνη από διαπραγματεύσεις. Είναι δυνατή, δε, η εν λόγω συρροή, καθότι και οι δύο νομικές βάσεις αποκαθιστούν αρνητικό διαφέρον (περί του διαφέροντος που αποκαθίσταται στην προσυμβατική ευθύνη βλ. αναλυτικά ανωτέρω υπό ΙΙ.Δ.2).

¹⁴⁴ Ενδιαφέρουσα η σύγκριση των δύο εν λόγω νομικών βάσεων, στην οποία προβαίνει ο *Καμπίσης*, ό.π., σελ. 155. Προκρίνει την επιλογή της αδικοπρακτικής βάσης μεταξύ άλλων λόγων και για τους εξής δύο: α) οι διατάξεις για τις αδικοπραξίες επιτρέπουν επιπλέον την αποκατάσταση της ηθικής βλάβης κατ' άρθρον 932 ΑΚ και β) οι διατάξεις της *c.i.c.* απαιτούν ο ζημιώσας να έχει δικαιοπρακτική ικανότητα (ΑΚ 127 επ.), ενώ για την ευθύνη από αδικοπραξίες υφίστανται μικρότερα όρια ηλικίας (ΑΚ 916 επ.).

¹⁴⁵ *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 817, *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 115, *Καμπίσης*, ό.π., σελ. 154-155.

4γ. Περαιτέρω, οι διατάξεις της c.i.c. δύνανται να συρρέουν με τις διατάξεις περί πλάνης στη δήλωση και μάλιστα σε δύο περιπτώσεις: α) όταν η προσυμβατική πλάνη περί των όρων της υπό κατάρτιση σύμβασης οφείλεται σε πταίσμα¹⁴⁶ του ίδιου του δηλούντος/πλανηθέντος και β) όταν οφείλεται σε πταίσμα του αντισυμβαλλομένου του.

Πριν την ανάπτυξη των δύο περιπτώσεων, όπου εντοπίζεται η εν λόγω συρροή, χρήσιμο είναι να αναφερθούν τα εξής: η ουσιώδης πλάνη στη δήλωση (AK 140-141), είτε οφείλεται σε γεγονός που κανένας από τους δύο συμβαλλομένους μπορούσε να προβλέψει, είτε σε πταίσμα¹⁴⁷ του ίδιου του δηλούντος/πλανηθέντος, είτε σε πταίσμα του αντισυμβαλλομένου του, καθιστά τη δικαιοπραξία ακυρώσιμη και ο πλανηθείς δύναται να αξιώσει την ακύρωσή της. Στην περίπτωση όμως αυτή οφείλει να αποζημιώσει τον αντισυμβαλλόμενο του για τη ζημία που του προξενεί η ακύρωση, εκτός αν ο αντισυμβαλλόμενος γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την πλάνη (AK 145, παρ. 1 και 2 – επί της ουσίας, όταν η πλάνη προξενείται από πταίσμα του αντισυμβαλλομένου του πλανηθέντος, δε θα οφείλεται αποζημίωση). Η εν λόγω αποζημίωση αποκαθιστά αρνητικό διαφέρον¹⁴⁸, ήτοι ό,τι θα είχε ο ζημιωθείς, αν δεν είχε πιστέψει πως συνήφθη μία καθ' όλα έγκυρη σύμβαση. Ωστόσο, η AK 145, παρ. 1 θέτει έναν περιορισμό στο ύψος της αποζημίωσης αυτής: δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το θετικό διαφέρον. Δικαιολογητικός λόγος του περιορισμού είναι η αρχή της εμπιστοσύνης¹⁴⁹. Ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος απέβλεψε εξ αρχής σε έγκυρη σύμβαση και εμπιστεύτηκε την κατάρτισή της. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να αξιώσει δια της αποζημίωσής του να βρεθεί σε καλύτερη θέση από εκείνη, στην οποία θα βρισκόταν, εάν καταρτιζόταν εγκύρως η δικαιοπραξία¹⁵⁰. Ο εν λόγω, δε, δικαιολογητικός λόγος συντρέχει τόσο όταν η πλάνη του δηλούντος οφείλεται σε πταίσμα του, όσο και όταν δεν οφείλεται σε πταίσμα του¹⁵¹.

Η πρώτη περίπτωση συρροής μεταξύ AK 140 επ. και AK 197-198 εντοπίζεται όταν κατά το προσυμβατικό στάδιο το ένα μέρος πλανάται ως προς τους όρους της υπό κατάρτιση σύμβασης από υπαιτιότητα δική του (κατά κανόνα, όπως αναφέρθηκε, από αμέλεια). Το έτερο μέρος, εφόσον ο πλανηθείς αξιώσει την ακύρωση της σύμβασης (AK 140), μπορεί να διεκδικήσει αποζημίωση τόσο δυνάμει της AK 145.1 όσο και δυνάμει των διατάξεων για την προσυμβατική ευθύνη¹⁵². Στην περίπτωση, δε, που ως νομική βάση επιλεγεί η AK 198, η χρηματική αποζημίωση δεν

¹⁴⁶ Είναι πιθανό η προσυμβατική πλάνη να μην οφείλεται σε πταίσμα κάποιου εκ των δύο συμβαλλομένων. Τότε δεν εντοπίζεται συρροή με την ευθύνη από διαπραγματεύσεις.

¹⁴⁷ Κατά κανόνα σε αμέλεια. Έτσι ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 267.

¹⁴⁸ *Σταμπέλου Χρ.*, Αστικός Κώδικας Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Γενικές Αρχές, Τόμος ΙΒ, 2^η έκδοση, άρθρα 127-286, σελ. 306.

¹⁴⁹ *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 814, υπό υποσημ. 105.

¹⁵⁰ *Γεωργιάδης*, ό.π., Γενικές Αρχές, σελ. 576, 40.

¹⁵¹ Είναι, με άλλα λόγια, αντικειμενική η ευθύνη του πλανηθέντος, ανεξάρτητη από την ύπαρξη υπαιτιότητάς του ως προς την πλάνη. Έτσι, *Σταμπέλου* με περαιτέρω παραπομπές, ό.π., σελ. 305.

¹⁵² Θα πρόκειται κι εδώ για σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου και ειδικότερα για συρροή νομίμων βάσεων, κατά τα ανωτέρω υπό υποσημ. 143.

μπορεί ομοίως να ξεπερνά το ύψος του θετικού διαφέροντος¹⁵³. Η νομοθετική επιλογή να μην περιέλθει ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος σε καλύτερη θέση από εκείνη, στην οποία θα βρισκόταν, αν είχε συναφθεί έγκυρη σύμβαση, δικαιολογεί τον περιορισμό ερμηνευτικά¹⁵⁴ και της αποζημίωσης που διεκδικείται με τις ΑΚ 197-198. Με άλλα λόγια, για το ύψος της αποζημίωσης του αντισυμβαλλομένου του εξ ιδίου πταίσματος πλανηθέντος σημασία δεν έχει η νομική βάση δυνάμει της οποίας θα αξιωθεί, αλλά η ως άνω νομοθετική αξιολόγηση. Στην πράξη βέβαια, αν ο πλανηθείς ακυρώσει τη σύμβαση, το ζημιωθέν έτερο μέρος θα αξιώσει αποζημίωση δυνάμει της ΑΚ 145 και όχι της ΑΚ 198. Πρακτική χρησιμότητα αποκτά η ΑΚ 198, όταν ο πλανηθείς εξ ιδίου πταίσματος δε θα επιλέξει να ακυρώσει τη σύμβαση. Τότε, ο ζημιωθείς¹⁵⁵ αντισυμβαλλόμενος του μόνο μέσω της ΑΚ 198 μπορεί να αξιώσει χρηματική αποζημίωση ή ακόμα και ανατροπή της σύμβασης (ΑΚ 198 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β' και την εκεί προβλεπόμενη *in natura* αποζημίωση -βλ. κατωτέρω υπό II.Ε.). Βεβαίως, στην περίπτωση αυτή δε θα αναπτύσσεται συρροή μεταξύ των διατάξεων της πλάνης και της προσυμβατικής ευθύνης. Η εφαρμογή της ΑΚ 145 για αξίωση χρηματικής αποζημίωσης προϋποθέτει η σύμβαση να έχει ήδη ακυρωθεί με πρωτοβουλία του πλανηθέντος¹⁵⁶. Ως εκ τούτου, μόνο η ΑΚ 198 μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως νομική βάση για αξίωση αποζημίωσης.

Η β' περίπτωση συρροής των διατάξεων της πλάνης με τις ΑΚ 197-198 συντρέχει όταν κατά το προσυμβατικό στάδιο η πλάνη περί τους όρους της υπό κατάρτιση σύμβασης οφείλεται σε πταίσμα του έτερου μέρους της διαπραγματεύσεως και όχι του ίδιου του πλανηθέντος. Στην περίπτωση αυτή ο πλανηθείς/ πλημμελώς πληροφορηθείς δύναται να αξιώσει αφ' ενός ακύρωση της σύμβασης δυνάμει της ΑΚ 140¹⁵⁷ και αφ' ετέρου σωρευτικά¹⁵⁸ χρηματική αποζημίωση δυνάμει των ΑΚ 197-198 για εκείνη τη ζημία που δεν καλύπτεται από την ακύρωση της σύμβασης¹⁵⁹. Εν προκειμένω μάλιστα ο ζημιώσας δε θα δικαιούται αποζημίωση από την ακύρωση της σύμβασης (ΑΚ 145.2).

Τέλος, σύμφωνα με την ΑΚ 143 η πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως δεν είναι ουσιώδης. Ο κατά το προσυμβατικό στάδιο πλανηθείς ως προς τα παραγωγικά αίτια της βουλήσεώς του δε δικαιούται να ακυρώσει τη σύμβαση

¹⁵³ Έτσι ορθά ο *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 814, ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 268 και ο *Καμπίσης*, ό.π., σελ. 157.

¹⁵⁴ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 268.

¹⁵⁵ Ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος φέρει, βέβαια, το βάρος να επικαλεστεί και να αποδείξει ότι η σύμβαση είναι ανεπιθύμητη γι' αυτόν εξαιτίας της εξ ιδίου πταίσματος προσυμβατικής πλάνης του πλανηθέντος. Βλ. *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 267, υπό υποσημ. 550.

¹⁵⁶ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 267, υπό υποσημ. 550.

¹⁵⁷ Την ανατροπή της σύμβασης ο πλανηθείς μπορεί να πετύχει και μέσω των διατάξεων για την προσυμβατική ευθύνη σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β'/ *in natura* αποζημίωση. Το ζήτημα αναλύεται κατωτέρω υπό II.Ε.

¹⁵⁸ Εδώ θα πρόκειται για σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου (κατά τα αναφερόμενα ανωτέρω υπό υποσημ. 143) και πιο συγκεκριμένα για σώρευση αξιώσεων (κατά τα αναφερόμενα ανωτέρω υπό υποσημ. 127).

¹⁵⁹ Οι διατάξεις για την πλάνη προβλέπουν μόνο δικαίωμα ακύρωσης υπέρ του πλανηθέντος και όχι δικαίωμα χρηματικής αποζημίωσης για την περαιτέρω ζημία. Η βάση για την ανόρθωσή της πρέπει επομένως να αναζητηθεί σε άλλες διατάξεις.

δυνάμει των διατάξεων για την πλάνη. Εφόσον όμως, η εν λόγω πλάνη προκληθεί με δόλο¹⁶⁰ του αντισυμβαλλομένου, ο πλανηθείς/πλημμελώς πληροφορηθείς δύναται να πετύχει την ακύρωση της δικαιοπραξίας δυνάμει των διατάξεων για την απάτη ή την ανατροπή της δυνάμει της ΑΚ 198 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β' (έμμεση ανατροπή της σύμβασης - βλ. κατωτέρω υπό Π.Ε.). Παράλληλα¹⁶¹ δύναται να διεκδικήσει χρηματική αποζημίωση για την περαιτέρω ζημία σωρευτικά (συρροή νομίμων βάσεων) δυνάμει είτε της ΑΚ 149 (σε συνδ. με ΑΚ 914 και ΠΚ 386 ή σε συνδ. με ΑΚ 919) είτε των ΑΚ 197-198.

4δ. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση συρροής των ΑΚ 197-198 είναι αυτή με τις διατάξεις για την απάτη (ΑΚ 147επ.).

«...Απάτη κατά την έννοια του άρθρ. 147 ΑΚ αποτελεί κάθε συμπεριφορά από πρόθεση που τείνει να παράγει, ενισχύσει ή διατηρήσει πεπλανημένη αντίληψη ή εντύπωση με σκοπό να οδηγηθεί κάποιος σε δήλωση βούλησης, συνίσταται δε η απατηλή συμπεριφορά είτε σε παράσταση ανύπαρκτων γεγονότων ως υπαρκτών, κατά παράβαση του καθήκοντος αλήθειας, είτε στην απόκρυψη ή αποσιώπηση ή ατελή ανακοίνωση υπαρκτών γεγονότων, των οποίων η αποκάλυψη σ' αυτόν που τα αγνοούσε επιβαλλόταν από το καθήκον διαφώτισής του με βάση την καλή πίστη ή την υπάρχουσα ιδιαίτερη σχέση μεταξύ αυτού και εκείνου προς τον οποίο απηύθυνε τη δήλωσή του...»¹⁶². Η παράσταση ανύπαρκτων γεγονότων ως υπαρκτών και η απόκρυψη υπαρκτών γεγονότων σημαντικών για την υπό κατάρτιση σύμβαση (αστική απάτη) κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων με σκοπό¹⁶³ να οδηγηθεί ο πλανηθείς στην κατάρτιση της σύμβασης, αποτελεί κατ' εξοχήν περίπτωση ευθύνης από τις διαπραγματεύσεις, αφού παραβιάζεται η προσυμβατική υποχρέωση για διαφώτιση και αλήθεια επιβαλλόμενη εκ της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών. Δηλαδή, στην περίπτωση που η απάτη εντοπίζεται κατά το προσυμβατικό στάδιο θα συρρέουν: οι διατάξεις της απάτης, η ευθύνη εξ αδικοπραξίας και η ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις¹⁶⁴.

Ειδικότερα, εφόσον η c.i.c. δια της παραβίασης της υποχρέωσης ενημέρωσης επιφέρει την ως άνω α' περίπτωση ζημίας¹⁶⁵, ο ζημιωθείς¹⁶⁶ θα δικαιούται να

¹⁶⁰ Για την περίπτωση που η προσυμβατική πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια οφείλεται σε αμέλεια του αντισυμβαλλομένου του πλανηθέντος και αν μπορεί να επιτευχθεί ανατροπή της σύμβασης δυνάμει των ΑΚ 197-98 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β' βλ. κατωτέρω υπό Π.Ε. για την in natura αποζημίωση.

¹⁶¹ Μεταξύ της ακύρωσης/ανατροπής της σύμβασης και της χρηματικής αποζημίωσης εντοπίζεται σώρευση αξιώσεων.

¹⁶² ΑΠ 715/2011, ΑΠ 491/2008, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 282/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁶³ Αν η παραβίαση της υποχρέωσης ενημέρωσης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων οφείλεται σε αμέλεια και όχι σε δόλο, τότε δεν εντοπίζεται συρροή μεταξύ των διατάξεων της απάτης και της c.i.c.

¹⁶⁴ Με παρόμοιο τρόπο και η νομολογία κατά την οποία: «...δηλαδή η απάτη ως παραγωγική αιτία αποζημίωσης μπορεί να εμφανίζεται τόσο ως προσυμβατικό πταίσμα όσο και ως ιδιαίτερη αδικοπραξία, ανεξάρτητη από προσυμβατικό πταίσμα...» (ΑΠ 715/2011, ΠΠρΚαρδ 12/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

¹⁶⁵ ήτοι κατάρτιση σύμβασης, την οποία υπό καθεστώς προσυμβατικής ενημέρωσης ο ζημιωθείς ουδέποτε θα συνήπτε.

αξιώσει την ακύρωση της σύμβασης (ΑΚ 147¹⁶⁷) και σωρευτικά (πρόκειται για σωρευση αξιώσεων) χρηματική αποζημίωση για την περαιτέρω ζημία του¹⁶⁸ με τις εξής νομικές βάσεις: α) ΑΚ 149 και ΑΚ 914 σε συνδ. με ΠΚ 386, β) ΑΚ 149 και ΑΚ 919 και γ) ΑΚ 197-198 (μεταξύ των εν λόγω νομικών βάσεων αναπτύσσεται συρροή νομίμων βάσεων).

Εφόσον, όμως, η δόλια παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης ενημέρωσης επιφέρει τη β' ως άνω περίπτωση ζημίας¹⁶⁹, η συρροή των διατάξεων της απάτης με τις ΑΚ 197-198 δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένη.

Αναφορικά με τις ΑΚ 197-198 ήδη επισημάνθηκε η διχογνωμία που επικρατεί για το αν αποκαθιστούν αρνητικό ή θετικό διαφέρον στην περίπτωση του *dolus incidens* και αναπτύχθηκε η επιχειρηματολογία και των δύο υποστηριζόμενων απόψεων. Κατά την ορθότερη, βέβαια, άποψη και στην περίπτωση αυτή πρόκειται για αποκατάσταση αρνητικού διαφέροντος.

Περαιτέρω, η ίδια διχογνωμία επικρατεί, όπως προαναφέρθηκε, και για την περίπτωση της απάτης και συγκεκριμένα σχετικά με τη διάταξη ΑΚ 149.2. Σύμφωνα με την κρατούσα σε νομολογία¹⁷⁰ και θεωρία¹⁷¹ άποψη, αν ο απατηθείς επιλέξει να μην ακυρώσει τη σύμβαση αλλά, αντίθετα, την αποδεχθεί και ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας, αποκαθίσταται θετικό διαφέρον, ήτοι ό,τι θα είχε, εάν τα πραγματικά περιστατικά που ψευδώς παραστάθηκαν ήταν αληθινά. Ορθότερη, βέβαια, είναι η άποψη που υποστηρίζει πως και στην ΑΚ 149.2 το διαφέρον που αποκαθίσταται είναι αρνητικό και αντιστοιχεί στη διαφορά ανάμεσα στην πράγματι καταρτισθείσα σύμβαση και σε εκείνη που θα καταρτιζόταν, αν δεν είχε προηγηθεί η απάτη¹⁷².

¹⁶⁶ απατηθείς και πλημμελώς πληροφορηθείς.

¹⁶⁷ Έτερος και έμμεσος τρόπος για την ανατροπή της ανεπιθύμητης σύμβασης είναι η *in natura* αποζημίωση δια της ΑΚ 198 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β', όπως θα αναπτυχθεί κατωτέρω υπό ΙΙ.Ε.

¹⁶⁸ Αναφέρθηκε ανωτέρω υπό ΙΙ.Δ.3 το περιεχόμενο της εν λόγω αποζημίωσης και τα κονδύλια που αποκαθιστά.

¹⁶⁹ Κατάρτιση σύμβασης την οποία υπό συνθήκες προσυμβατικής ενημέρωσης ο ζημιωθείς και πάλι θα κατήρτιζε αλλά με διαφορετικούς και ευμενέστερους για τον ίδιον όρους.

¹⁷⁰ Βλ. ανωτέρω υπό υποσημ. 110.

¹⁷¹ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 272-273, Γεωργιάδης, ό.π., Γενικές Αρχές, σελ. 584, Λαδάς, ό.π., σελ. 417-418.

¹⁷² Ανωτέρω και υπό σελ. 37 - 39 αναπτύσσονται: α) η απαίτηση αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ νόμιμου λόγου ευθύνης και ζημίας και β) η συμβατική ελευθερία του ζημιώσαντος ως επιχειρήματα για το ότι επί *dolus incidens* οι ΑΚ 197-198 αποκαθιστούν αρνητικό διαφέρον. Η αυτή επιχειρηματολογία προσήκει και στην περίπτωση της ΑΚ 149.2. Όπως αναφέρθηκε, το ότι η σύμβαση διατηρείται σε ισχύ δε μετουσιώνει το νόμιμο λόγο ευθύνης από παράνομη συμπεριφορά (απάτη) σε ενδοσυμβατική ευθύνη, ενώ τυχόν αποκατάσταση θετικού διαφέροντος υποχρεώνει τον εξαπατήσαντα σε αποζημίωση λόγω μη εκπλήρωσης συμβατικών υποχρεώσεων που ουδέποτε συνομολόγησε. Για περαιτέρω επιχειρηματολογία υπέρ της αποκατάστασης αρνητικού διαφέροντος στην περίπτωση της ΑΚ 149.2 βλ. *Νεζερίτη*, ό.π., σελ. 683 επ., η οποία, προκειμένου να αποδείξει την αποκατάσταση του εν λόγω διαφέροντος, αξιοποιεί επιπλέον τη γραμματική μέθοδο ερμηνείας μεταξύ των δύο εδαφίων της ΑΚ 149, ως και τη συστηματική μέθοδο ερμηνείας μεταξύ της ΑΚ 149.2 και της ΑΚ 198, όπου οφείλεται αρνητικό διαφέρον παρά την εν τέλει κατάρτιση της

Ως εκ τούτου, το είδος της συρροής μεταξύ των ΑΚ 197-198 (στην περίπτωση του *dolus incidens*) και ΑΚ 149.2 θα εξαρτηθεί από τη θέση που θα υιοθετήσει κανείς ως προς το διαφέρον που αποκαθιστούν οι εν λόγω διατάξεις. Αν ακολουθηθεί η ορθότερη άποψη ότι και οι δύο διατάξεις αποκαθιστούν αρνητικό διαφέρον¹⁷³, θα πρόκειται για σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου και ειδικότερα για συρροή νομίμων βάσεων¹⁷⁴. Αν ακολουθηθεί η άποψη ότι η ΑΚ 198 αποκαθιστά αρνητικό διαφέρον και η ΑΚ 149.2 θετικό, τότε θα πρόκειται για διαζευκτική συρροή κανόνων δικαίου¹⁷⁵. Είτε η διαφορά ανάμεσα στη σύμβαση που πράγματι υπεγράφη και στην ευνοϊκότερη που υποθετικά θα υπογραφόταν, αν ο ζημιωθείς είχε προσυμβατικά διαφωτισθεί, μπορεί να αξιωθεί¹⁷⁶ είτε το πλήρες θετικό διαφέρον, ήτοι ό, τι θα είχε ο προσυμβατικά εξαπατηθείς, αν οι πεπλανημένες προσδοκίες του ήταν αληθινές. Όχι όμως και τα δύο.

4ε. Επιπλέον, ζήτημα συρροής μπορεί να ανακύψει ανάμεσα στις διατάξεις για την προσυμβατική ευθύνη και για την πώληση προϊόντος με πραγματικό ελάττωμα ή με έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας. Ως προβληματική ανακύπτει σε εκείνη την περίπτωση που ήδη κατά το προσυμβατικό στάδιο ο πωλητής γνωρίζει ή αγνοεί από αμέλεια¹⁷⁷ την ύπαρξη του ελαττώματος ή την έλλειψη της

σύμβασης. Ομοίως για το διαφέρον που αποκαθιστά η ΑΚ 149.2 και ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 125 επ.

¹⁷³ Όμοιο είδος συρροής και εφόσον ακολουθηθεί η άποψη ότι και οι δύο διατάξεις αποκαθιστούν θετικό διαφέρον.

¹⁷⁴ Παρά την αποκατάσταση του ίδιου διαφέροντος, ήτοι τη διαφορά ανάμεσα στη σύμβαση που συνήφθη και σε εκείνη που θα συνήπτετο, αν ο ζημιωθείς είχε προσυμβατικά διαφωτισθεί, οι δύο διατάξεις παρουσιάζουν μία ποιοτική διαφορά. Η ΑΚ 149.2 προϋποθέτει αποδοχή της σύμβασης και των όρων της, ενώ επί της νομικής βάσης της ΑΚ 198 η σύμβαση δε γίνεται αποδεκτή και αξιώνεται είτε τροποποίηση των όρων της, όπως αυτοί θα είχαν διαμορφωθεί ελλείψει της προσυμβατικής εξαπάτησης, είτε χρηματική αποζημίωση που αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ της πράγματι καταρτισθείσας και της υποθετικώς ελλείψει προσυμβατικού πταίσματος καταρτισθείσας σύμβασης. Έτσι, επί της ΑΚ 149.2 η σύμβαση γίνεται αποδεκτή, δεν επιδιώκεται η τροποποίησή της και η αξίωση αποζημίωσης νοείται «...ως μία ενοχική αξίωση, η οποία, χωρίς να θίγει το κύρος της σύμβασης, αποβλέπει στην απόδοση του κέρδους που απωλέσθηκε λόγω της προηγηθείσας απατηλής συμπεριφοράς...» και λόγω της μη σύναψης μίας υποθετικής ευνοϊκότερης σύμβασης είτε με τον ίδιο τον εξαπατήσαντα είτε με τρίτον (έτσι ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 128). Ο *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 818, διαφοροποιείται από τον *Βαλτούδη* εν μέρει. Ομοίως εντοπίζει την ανωτέρω ποιοτική διαφορά μεταξύ των δύο διατάξεων, ωστόσο για την ΑΚ 149.2 υποστηρίζει πως αποκαθιστά ό,τι δεν καλύπτεται από τις συνέπειες αποδοχής της σύμβασης, όπως λ.χ. τη διαφορά ανάμεσα στο τίμημα που κατεβλήθη με εκείνο που θα επιτύγχανε ο αγοραστής, αν ελλείψει της εξαπάτησης αγόραζε το ίδιο πράγμα, όχι όμως από τον ίδιο τον εξαπατήσαντα, αλλά από ένα τρίτο πρόσωπο. Η διαφορά που μπορεί να αξιωθεί είναι αυτή ανάμεσα στην καταρτισθείσα σύμβαση και στην υποθετικώς καταρτισθείσα, αλλά με τρίτο πρόσωπο και όχι με τον ίδιο τον ζημιώσαντα, καθότι η σύμβαση με τον ίδιο τον ζημιώσαντα έχει ήδη γίνει αποδεκτή.

¹⁷⁵ Για διαζευκτική (ή αλλιώς εκλεκτική) συρροή θα πρόκειται όταν σε ένα πρόσωπο παρέχεται το δικαίωμα να επιλέξει ποιος από τους συρρέοντες κανόνες δικαίου θα εφαρμοστεί. Η εν λόγω όμως επιλογή του αποκλείει την εφαρμογή των λοιπών. Για τον ορισμό της διαζευκτικής συρροής κανόνων δικαίου βλ. *Γεωργιάδη*, ό.π., Γενικές Αρχές, σελ. 60.

¹⁷⁶ Είναι βέβαια άλλο το ζήτημα, αν τελικώς ο ζημιωθείς μπορεί να διεκδικήσει την εν λόγω αποζημίωση λόγω των ανυπέμβλητων αποδεικτικών δυσχερειών που αντιμετωπίζει και αναλύθηκαν ανωτέρω.

¹⁷⁷ Κατά το δίκαιο της πώλησης, η ευθύνη του πωλητή είναι αντικειμενική (ΑΚ 539: «Ο πωλητής ευθύνεται ανεξάρτητα από υπαιτιότητά του...»). Εφόσον στο πρόσωπό του κατά το προσυμβατικό

συνομολογημένης ιδιότητας ή προκαλεί ο ίδιος το ελάττωμα κατά το στάδιο αυτό και δεν ενημερώνει σχετικά τον αγοραστή, ώστε εκείνος να καταρτίσει τη σύμβαση πώλησης¹⁷⁸.

Η συρροή των δικαιωμάτων του αγοραστή και ιδίως της αξίωσης αποζημίωσης της ΑΚ 547¹⁷⁹ με την αξίωση αποζημίωσης της ΑΚ 198, καίτοι δε φαίνεται να έχει απασχολήσει τη νομολογία, απασχολεί έντονα τη θεωρία με τη διατύπωση αντίθετων απόψεων.

Κρατούσα γνώμη¹⁸⁰ είναι πως οι διατάξεις για την πώληση ρυθμίζουν την ευθύνη του πωλητή για πραγματικά ελαττώματα και έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων κατά τρόπο αποκλειστικό και δεν τίθεται ζήτημα συρροής τους με τις ΑΚ 197-198. Τούτο διότι οι εν λόγω διατάξεις δεν έχουν εφαρμογή, ακόμα και αν εντοπίζεται προσυμβατικό πταίσμα με τον πωλητή να γνωρίζει ή να αγνοεί από αμέλεια κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων τη μη ανταπόκριση του πράγματος στη σύμβαση. Η κρατούσα γνώμη, επηρεασμένη και από τη γερμανική θεωρία¹⁸¹, διατυπώθηκε στα πλαίσια του παλαιού δικαίου της πώλησεως, προ της εκ θεμελίων τροποποίησής του με το ν. 3043/2002, με βασικό της επιχείρημα την ειδική διαμόρφωση της ευθύνης του πωλητή¹⁸², η οποία καταστρατηγείται, αν

στάδιο δε συντρέχει δόλος ή αμέλεια, δεν πληρούται το πραγματικό των ΑΚ 197-198 και δεν τίθεται ζήτημα συρροής τους με τα δίκαιο της πώλησης.

¹⁷⁸ την οποία, κατά τις παραπάνω διακρίσεις, είτε δε θα συνήπτε, αν γνώριζε την ελαττωματικότητα ή την έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας, είτε θα συνήπτε, αλλά με χαμηλότερο τίμημα.

¹⁷⁹ Η θεμελίωση αξίωσης αποζημίωσης για πραγματικό ελάττωμα απαιτεί κατά την ΑΚ 547 πταίσμα στο πρόσωπο του πωλητή, σε αντίθεση με την έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας, όπου δύναται να αξιωθεί αποζημίωση ανεξαρτήτως πταίσματος του πωλητή. Ωστε, κάθε φορά που δυνάμει της ΑΚ 547 θα θεμελιώνεται αξίωση αποζημίωσης για πραγματικό ελάττωμα που γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ο πωλητής κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, πάντοτε θα ανακύπτει και ζήτημα συρροής με τις ΑΚ 197-198.

¹⁸⁰ Γεωργιάδης Α. Εγχειρίδιο Ειδικού Ενοχικού Δικαίου, 2014, σελ. 123, Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 809 επ., Καμπίσης, ό.π., σελ. 162, Καραμπατζός/ Τίτσιας, ό.π., σελ. 1.268, παρ. 18 (υπό II) κ.α.

¹⁸¹ Βλ. για περαιτέρω παραπομπές σε γερμανική θεωρία Βαλτούδη, ό.π., Πώληση, σελ. 173, υπό υποσημ. 631.

¹⁸² Σύμφωνα με το προϊσχύσαν δίκαιο και την ΑΚ 536: «Ο πωλητής δεν ευθύνεται για πραγματικά ελαττώματα που γνώριζε ο αγοραστής κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης. Το ίδιο ισχύει αν ο αγοραστής κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης γνώριζε ότι λείπουν οι ιδιότητες που είχαν συμφωνηθεί», την ΑΚ 537: «Ο πωλητής δεν ευθύνεται για πραγματικά ελαττώματα που ο αγοραστής κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης αγνοούσε από βαριά αμέλεια, εκτός αν ο πωλητής υποσχέθηκε πως το ελάττωμα δεν υπήρχε ή αν το αποσιώπησε με δόλο» και την ΑΚ 538: «Η συμφωνία που αποκλείει ή περιορίζει την ευθύνη είναι άκυρη, αν ο πωλητής αποσιώπησε με δόλο το ελάττωμα του πράγματος ή την έλλειψη της συμφωνημένης ιδιότητας». Το προϊσχύσαν δίκαιο, όπως προκύπτει από τις ανωτέρω -ήδη καταργηθείσες όμως- διατάξεις, προέβλεπε ένα ευνοϊκό καθεστώς υπέρ του πωλητή και απαλλαγή από την ευθύνη του, αν ο αγοραστής γνώριζε ή αγνοούσε από βαριά αμέλεια το ελάττωμα ή την έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης, ενώ ήταν δυνατή και η συμφωνία, υπό προϋποθέσεις, της απαλλαγής της ευθύνης του πωλητή. Το εν λόγω ευνοϊκό υπέρ του πωλητή καθεστώς θα παραμεριζόταν, αν ο αγοραστής αξίωνε αποζημίωση όχι δυνάμει των διατάξεων για την πώληση, αλλά δυνάμει των ΑΚ 197-198. Ωστόσο, πλέον, οι εν λόγω διατάξεις έχουν καταργηθεί, ενώ η αξίωση χρηματικής αποζημίωσης δυνάμει των ΑΚ 197 – 198 ουδόλως σημαίνει πως είναι ευνοϊκότερη για τον αγοραστή, αφού επί της νομικής βάσης των ΑΚ 197-198 ο αγοραστής πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει: α) το πταίσμα του πωλητή και β) το ότι είτε ο ίδιος δε θα συνήπτε τη σύμβαση, αν ενημερωνόταν κατά το

εφαρμοστούν οι διατάξεις ΑΚ 197-198. Συρροή¹⁸³ δέχεται η κρατούσα γνώμη μόνο για τις περαιτέρω ζημίες που συνδέονται αιτιωδώς με την ελαττωματικότητα, οι οποίες συνήθως θα αφορούν σε περαιτέρω βλάβη απολύτων αγαθών (π.χ. θάνατος από ανάφλεξη του ελαττωματικού προϊόντος).

Ορθότερη, ωστόσο, είναι η θέση που υποστηρίζει πως μεταξύ της προσυμβατικής ευθύνης και της ενδοσυμβατικής εκ πωλήσεως ευθύνης συντρέχει περίπτωση διαζευκτικής συρροής^{184,185} κανόνων δικαίου. Η ενδοσυμβατική ευθύνη εκ της πωλήσεως ελαττωματικού προϊόντος του οποίου το ελάττωμα γνώριζε ή έστω όφειλε να γνωρίζει ο πωλητής κατά τις διαπραγματεύσεις αποκαθιστά θετικό διαφέρον και συρρέει ως εκ τούτου διαζευκτικά με τις διατάξεις ΑΚ 197-198 που αποκαθιστούν κατά τα ανωτέρω αρνητικό διαφέρον. Η συρροή δεν μπορεί να αποκλεισθεί, καθώς εν προκειμένω η ανώμαλη εξέλιξη της ενοχής δε συνιστά μία νομοθετικά ειδικώς ρυθμισμένη περίπτωση προσυμβατικού πταίσματος. Αντιθέτως, το ίδιο βιοτικό συμβάν πληροί το πραγματικό δύο νόμιμων λόγων ευθύνης (ευθύνη από διαπραγματεύσεις και ενδοσυμβατική εκ πωλήσεως ευθύνη). Για παράδειγμα, αν ο πωλητής, καίτοι το γνωρίζει, δεν πληροφορήσει κατά τις διαπραγματεύσεις τον αγοραστή για το πραγματικό ελάττωμα και στη συνέχεια του παραδώσει ελαττωματικό προϊόν, παραβιάζεται το πρώτον η προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης και ενημέρωσης και στη συνέχεια δια της παραδόσεως ελαττωματικού προϊόντος παραβιάζεται επιπλέον η κύρια ενδοσυμβατική υποχρέωση εκ των ΑΚ 534 επ. Αφετηρία, δε, συνιστά η παράλληλη και αυτοτελής συνύπαρξη των περισσότερων συρρέοντων κανόνων δικαίου¹⁸⁶, ενώ προκειμένου να αποκλειστεί η εν λόγω συρροή απαιτείται να γίνει τελολογική οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των κατ' αρχήν παραλλήλως εφαρμοζόμενων κανόνων δικαίου. Μόνον εφόσον ο σκοπός ενός εκ των συρρέοντων κανόνων δικαίου κινδυνεύει να καταστρατηγηθεί, εγκαταλείπεται η αφετηρία¹⁸⁷ και έχει αποκλειστική εφαρμογή ο

προσυμβατικό στάδιο περί της ελαττωματικότητας ή της έλλειψης συνομολογημένης ιδιότητας, είτε ο πωλητής θα συναινούσε σε κατάρτιση σύμβασης με μικρότερο τίμημα (βλ. έτσι *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 278 και *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 183).

¹⁸³ Οι περισσότερες συρρέουσες εν προκειμένω νομικές βάσεις είναι: α) η ειδική διάταξη της ΑΚ 547, β) η αδικοπρακτική ευθύνη, γ) η ευθύνη από διαπραγματεύσεις και δ) η ευθύνη για πλημμελή εκπλήρωση της σύμβασης λόγω υπαίτιας παραβίασης από πλευράς του πωλητή της παρεπόμενης συμβατικής υποχρέωσής του για προστασία του αγοραστή (ΑΚ 330 σε συνδ. με ΑΚ 288). Για τις ως άνω συρρέουσες νομικές βάσεις βλ. *Καραμπατζό/Τίτσια*, ό.π., σελ. 1.289, παρ. 13-14.

¹⁸⁴ Διεξοδική ανάλυση της προβληματικής σε *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 161 επ., *Στιγγράφη Κ.*, «*Η σχέση μεταξύ συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης του πωλητή στην περίπτωση μη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση*», σε ΤιμΤ Κλαμαρή, σελ. 1.139. Υπέρ της διαζευκτικής συρροής και ο *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 277 – 278.

¹⁸⁵ Βλ. ανωτέρω υπό υποσημ. 175 για τον ορισμό της διαζευκτικής συρροής κανόνων δικαίου. Κατά το *Γεωργιάδη Α.*, όμως, δεν πρόκειται εν προκειμένω για διαζευκτική συρροή, αλλά για σωρευτική συρροή κανόνων δικαίου και ειδικότερα για συρροή νομίμων βάσεων. Έτσι σε ΧρίΔ, Τεύχος Μαρτίου 2002, «*Η ευθύνη του πωλητή για πραγματικά ελαττώματα επί πωλήσεως επιχείρησης*», σελ. 193 επ. Σύμφωνα με τον ίδιον η αξίωση είναι μία, η χρηματική αποζημίωση, η οποία ταυτόχρονα απορρέει και από ενδοσυμβατική και από προσυμβατική ευθύνη. Αντιθέτως, διαζευκτική συρροή εντοπίζει για παράδειγμα μεταξύ των δικαιωμάτων πρώτης και δεύτερης βαθμίδας του αγοραστή σε περίπτωση αγοράς ελαττωματικού προϊόντος (έτσι σε *Γενικές Αρχές*, ό.π., σελ. 60).

¹⁸⁶ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 175-176.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

εν λόγω κανόνας δικαίου. Τούτο δε φαίνεται να ισχύει στην υπό εξέταση περίπτωση, όπως αναλύθηκε ανωτέρω υπό υποσημ. 182.

Στα πλαίσια της υπό εξέταση προβληματικής, ήτοι της συρροής των δικαιωμάτων του αγοραστή εκ του δικαίου της πωλήσεως με τις διατάξεις για την προσυμβατική ευθύνη που, όπως αναφέρθηκε, αποκαθιστούν αρνητικό διαφέρον, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μία σύντομη αναφορά και στο ζήτημα της συρροής (αν τούτη μπορεί να γίνει αποδεκτή και υπό ποια μορφή) ανάμεσα στο δικαίωμα υπαναχώρησης της ΑΚ 542, αρ. 3 και στην αξίωση αποζημίωσης για περαιτέρω ζημιές δια της ΑΚ 198. Η απάντηση εξαρτάται από τη θέση που θα υιοθετήσει κανείς ως προς την ενέργεια της υπαναχώρησης.

Κρατούσα στην ελληνική θεωρία¹⁸⁸ αλλά και νομολογία¹⁸⁹ άποψη είναι ότι η υπαναχώρηση διαλύει αναδρομικά τη σύμβαση, η οποία θεωρείται πως δεν καταρτίστηκε ποτέ («θεωρία της άμεσης ενέργειας»)^{190,191}. Έτσι, οι συνέπειές της είναι όμοιες με εκείνες της ακύρωσης μίας ακυρώσιμης δικαιοπραξίας. Εφόσον, δε, υιοθετηθεί η εν λόγω κρατούσα θέση, τότε μπορεί να υποστηριχθεί πως υπαναχώρηση και αξίωση χρηματικής αποζημίωσης αρνητικού διαφέροντος εκ της ΑΚ 198 συρρέουν και μάλιστα σωρευτικά. Αφού με την υπαναχώρηση τα μέρη επέρχονται στην κατάσταση που βρισκόντουσαν πριν την κατάρτιση της σύμβασης, τίποτα δεν αποκλείει τη σωρευτική επιδίκαση αρνητικού διαφέροντος για την περαιτέρω ζημία, το οποίο ομοίως περιάγει τα μέρη στην κατάσταση προ της συνάψεως της σύμβασης¹⁹².

Υποστηρίζεται ωστόσο και η θέση¹⁹³ πως η υπαναχώρηση δεν ανατρέπει και μάλιστα αναδρομικά τη σύμβαση, αλλά τη μετατρέπει σε μία σχέση εκκαθάρισης μεταξύ των μερών («ενδιάμεση θεωρία»)¹⁹⁴. Η σύμβαση με άλλα λόγια δε λύεται, αλλά τροποποιείται μόνο ως προς το περιεχόμενό της ως «*μεταβαλλόμενος οργανισμός*»¹⁹⁵ για το μέλλον. Οι συμβατικές υποχρεώσεις που δεν έχουν εισέτι εκπληρωθεί αποσβήνονται και για όσες έχουν ήδη εκπληρωθεί υπάρχει υποχρέωση απόδοσής τους. Υπαναχώρηση, επομένως, «...*νοείται κατ' ακριβολογία...όχι από τη σύμβαση...αλλά από την εκπλήρωση της σύμβασης*»¹⁹⁶. Αν, δε, γίνει δεκτή η εν λόγω θέση, τότε υπαναχώρηση και αξίωση αποζημίωσης δια της ΑΚ 198 συρρέουν διαζευκτικά και όχι σωρευτικά, καθότι δυοίν θάτερον: τα μέρη είτε θα βρεθούν δια

¹⁸⁸ Βλ. για την κρατούσα θέση σε θεωρία *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 187, υπό υποσημ. 713 και *Γεωργιάδη*, ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 517, υπό υποσημ. 24.

¹⁸⁹ ΠΠρΑθ 2038/2013, ΠΠρΘεσ 10223/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΕφΑθ 6203/2000, ΕλλΔνη 2003, Τεύχος Ι, σελ. 250 – 253.

¹⁹⁰ Βλ. για την έννοια *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 188 με περαιτέρω παραπομπές.

¹⁹¹ Μεταξύ άλλων, επιχείρημα αντλεί η κρατούσα θέση από την ΑΚ 389, παρ. 2, η οποία προβλέπει πως μετά την υπαναχώρηση από τη σύμβαση τυχόν παροχές αναζητούνται με τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό (εν προκειμένω για αιτία λήξασα).

¹⁹² *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 188.

¹⁹³ *Γεωργιάδης*, ό.π., Γενικό Ενοχικό, σελ. 517 – 518 με περαιτέρω παραπομπές σε θεωρία υπό υποσημ. 25 και *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 190- 198 με εκτενή του επιχειρηματολογία.

¹⁹⁴ Βλ. για την έννοια *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 190 με περαιτέρω παραπομπές.

¹⁹⁵ Έτσι εύστοχα ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 190.

¹⁹⁶ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 191.

της υπαναχώρησης στην υποθετική κατάσταση μετά τη σύναψη της σύμβασης και προ της εκπληρώσεώς της είτε δια της αναζήτησης αρνητικού διαφέροντος στην υποθετική κατάσταση προ της καταρτίσεως της συμβάσεως.

Τέλος, εφόσον γίνει δεκτή η διαζευκτική συρροή μεταξύ των δύο ανωτέρω νόμιμων λόγων ευθύνης, διχοστασία επικρατεί για το αν, στην περίπτωση που ως νομική βάση επιλεγούν οι ΑΚ 197 – 198, θα υπερισχύσει η βραχύτερη προθεσμία των ΑΚ 554 – 555 αντί της προθεσμίας της ΑΚ 198, εδ. β' σε συνδ. με την ΑΚ 937.¹⁹⁷ Υποστηρίζονται και οι δύο απόψεις. Κατα την άποψη που υποστηρίζει την υπαγωγή της προσυμβατικής ευθύνης στη βραχύτερη παραγραφή¹⁹⁸ των ΑΚ 554-555, τούτο επιβάλλεται προκειμένου να μην καταστρατηγηθεί το σύστημα της ευθύνης των ΑΚ 534 επ. από τη διαζευκτική εφαρμογή των ΑΚ 197 – 198. Σύμφωνα όμως με την ορθότερη άποψη¹⁹⁹ ανάλογη του νόμιμου λόγου ευθύνης θα είναι και η παραγραφή. Ζήτημα, δε, καταστρατήγησης εκείνης της αξιολόγησης που οδήγησε το νομοθέτη να προβλέψει στην ενδοσυμβατική εκ της πωλήσεως ευθύνη συντομότερη παραγραφή δεν τίθεται, εφόσον επί της βάσης της προσυμβατικής ευθύνης ακολουθηθεί η εκεί προβλεπόμενη παραγραφή. Τούτο διότι πράγματι σκοπός του νομοθέτη στην πώληση ήταν να μη διαιωνίζεται η ευθύνη του πωλητή. Η εν λόγω όμως ευθύνη είναι αντικειμενική και δικαιολογείται έτσι η νομοθετική επιλογή. Αντιθέτως, επί προσυμβατικού πταίσματος πρόκειται για υποκειμενική ευθύνη²⁰⁰ και δεν υφίσταται κάποιος πειστικός λόγος να ευνοηθεί²⁰¹ ο υπαιτίως (εκ δόλου ή εξ αμελείας) παραβιάσας πωλητής την προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης και πληροφόρησης από τη συντομότερη και στα πλαίσια της πωλήσεως (έτερου δηλαδή νόμιμου λόγου ευθύνης) παραγραφή.

4στ. Τέλος, περιορισμένα την ελληνική θεωρία έχει απασχολήσει και η δυνατότητα ή μη συρροής των διατάξεων για την προσυμβατική ευθύνη με τις διατάξεις ΑΚ 362 – 363 περί αρχικής αδυναμίας παροχής. Ερωτάται, δηλαδή, αν ο υποσχόμενος εξ αρχής αδύνατη παροχή²⁰² ευθύνεται τόσο κατά τις διατάξεις για

¹⁹⁷ Στις ΑΚ 554 – 555 η παραγραφή είναι 2 χρόνια για τα κινητά και 5 χρόνια για τα ακίνητα και άρχεται σε κάθε περίπτωση από την παράδοση του πράγματος (αντικειμενικό κριτήριο έναρξης της παραγραφής) και ανεξαρτήτως της γνώσης του αγοραστή, ενώ στην προσυμβατική ευθύνη σύμφωνα με την ΑΚ 198, εδ. β' για την παραγραφή έχουν εφαρμογή οι διατάξεις για τις αδικοπράξεις, ήτοι η ΑΚ 937. Η εν λόγω διάταξη προβλέπει παραγραφή μετά την πάροδο πενταετίας από τότε που ο παθών έμαθε τη ζημιά και τον υπόχρεο σε αποζημίωση (υποκειμενικό κριτήριο έναρξης της παραγραφής – η διάκριση σε αντικειμενικό και υποκειμενικό κριτήριο έναρξης της παραγραφής σε *Στιγγράφη*, ό.π., σελ. 1.141). Σε κάθε περίπτωση προβλέπεται εικοσαετής παραγραφή.

¹⁹⁸ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 185 επ. Κατά το συγγραφέα ratio της σύντομης παραγραφής στην πώληση είναι η αποτροπή της μονομερούς επιβάρυνσης και της διαιώνισης της ευθύνης του πωλητή, ακόμα και για κρυμμένα ελαττώματα. Η παραγραφή που ισχύει επί προσυμβατικής ευθύνης, σύμφωνα πάντα με την ίδια άποψη, θα έχει εφαρμογή μόνον εφόσον η προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης παραβιάζεται δόλια (πρβλ. ΑΚ 557) ή δε σχετίζεται με τα πραγματικά ελαττώματα και την έλλειψη των συνομολογημένων ιδιοτήτων.

¹⁹⁹ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 279 – 280, *Στιγγράφη*, ό.π., σελ. 1.141- 1.142.

²⁰⁰ Την εν λόγω, δε, ευθύνη καλείται να επικαλεστεί και να αποδείξει, όπως αναφέρθηκε, ο ζημιωθείς.

²⁰¹ Έτσι ορθά η *Στιγγράφη*, ό.π., σελ. 1.141-1.142.

²⁰² καίτοι γνωρίζει ήδη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων το αδύνατο της παροχής ή το αγνοεί αλλά ασύγγνωστα (αν η άγνοια είναι συγγνωστή έχει εφαρμογή η ΑΚ 363).

την αρχική αδυναμία παροχής όσο και κατά τις διατάξεις για την c.i.c., ενώ σε δεύτερο χρόνο και εφόσον γίνει δεκτή η ενεργοποίηση της νομικής βάσης της ευθύνης από διαπραγματεύσεις, τίθεται το ζήτημα του είδους της συρροής των δύο αυτών κανόνων δικαίου. Κατά μία μερίδα της θεωρίας οι ΑΚ 362 – 363 αποκλείουν²⁰³ τις ΑΚ 197 – 198, ενώ κατ’ αντίθετη άποψη οι δύο κανόνες δικαίου συρρέουν για άλλους ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον²⁰⁴ και για άλλους διαζευκτικά²⁰⁵.

Καίτοι ορθότερη φαίνεται να είναι η θέση πως οι διατάξεις για την αρχική αδυναμία παροχής αποκλείουν την c.i.c., στην ελληνική θεωρία δεν είχε εκτενώς αναπτυχθεί πειστική επιχειρηματολογία περί του αποκλεισμού αυτού, παρά μόνο γενικόλογες διατυπώσεις. Ο Γαζής²⁰⁶ περιορίστηκε στην αναφορά πως: «...η ευθύνη δια μη εκπλήρωση...ρυθμιζόμενη λεπτομερέστερα και παρέχουσα εις τον δανειστήν έννομα βοηθήματα πληρέστερον ικανοποιούντα τούτον δέον ν’ αποκλείη την μάλλον ασαφή εκ των διαπραγματεύσεων ευθύνην...». Επιπλέον, ο Καμπίτσης²⁰⁷,καίτοι παραδέχεται ότι η σύναψη σύμβασης παρά την ύπαρξη αρχικής αδυναμίας παροχής συνιστά παράβαση της υπό του άρθρου 197 ΑΚ υπαγορευμένης συμπεριφοράς και ότι η περίπτωση της αρχικής αδυναμίας παροχής του ά. 362 ΑΚ «...δύναται κατ’ αρχήν να θεωρηθεί ως συνιστώσα και προσυμβατικό πταίσμα του υπαιτίου...», καταλήγει να δεχθεί πως η ΑΚ 362 αποκλείει την c.i.c. και πως δεν υπάρχει εν

²⁰³ Γαζής Α., σε Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, Τόμος ΙΙ, Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Ημίτομος Α’, Άρθρα 287 – 409, Αθήναι 1949, σελ. 281, παρ. 78 (εισαγ. ά. 335-348) και σελ. 380, παρ. 4 (ά. 362). Ομοίως και Κιτσαράς Λ., Αρχική Αντικειμενική Αδυναμία Παροχής, Συμβατική Δέσμευση και Ευθύνη, 2021, σελ. 187 επ., Καμπίτσης, ό.π., σελ. 160 – 161 και Τριανταφυλλόπουλος Κ. στην Αιτιολογική Έκθεση του εισηγητή του Ενοχικού Δικαίου –κατά παραπομπή από Κιτσαρά, ό.π., σελ. 193-194- κατά τον οποίον: «...το πταίσμα...το κατά την κατάρτισιν της συμβάσεως εκδηλωθέν, έχει αντίκτυπον εις το χρονικόν σημείον της εκτελέσεως, το μόνον ενδιαφέρον το δανειστήν...Η παροχή δεν εκτελείται συνεπεία πταίσματος, αδιάφορον δε είναι ότι το πταίσμα την πηγήν του έχει εις πράξιν ή παράλειψιν του οφειλέτου λαβούσαν ήδη χώραν προ του χρόνου εκτελέσεως. Η *culpa*, διαπραχθεΐσα *in contrahendo*, δεν παύει ούσα *culpa in solvendo*...».

²⁰⁴ Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 812 – 813. Κατά τον Καράση, το πραγματικό της ΑΚ 197 δεν εμφανίζει κανένα κοινό σημείο επαφής με το πραγματικό της ΑΚ 362. Η ευθύνη του οφειλέτη επί αρχικής αδυναμίας παροχής συνίσταται στο εξής: καίτοι κάποιος γνωρίζει ή υπαίτια αγνοεί προσυμβατικά το αδύνατο της παροχής, προβαίνει στην κατάρτιση της σύμβασης, αν και όφειλε να μην την καταρτίσει. Πρέπει, ως εκ τούτου, να φέρει τις συνέπειες της μη εκπλήρωσης (θετικό διαφέρον). «Αλλά, από τη «γνώση ή υπαίτια άγνοια» της αδυναμίας δε συνάγεται υποχρέωση διαφωτίσεως...Η υποχρέωση διαφωτίσεως του οφειλέτη παραμένει γνήσια προσυμβατική υποχρέωση και δεν ανάγεται σε στοιχείο του πραγματικού των ΑΚ 362-363. Επομένως η αθέτησή της οδηγεί αυτοτελώς σε ευθύνη για αρνητικό διαφέρον, ανεξάρτητα από την ευθύνη για θετικό διαφέρον κατ’ ΑΚ 362-363». Φαίνεται να υποστηρίζει ο Καράσης πως οι δύο εν λόγω κανόνες δικαίου συρρέουν σωρευτικά.

²⁰⁵ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 281, Ζερβογιάννη, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα (Σ.Ε.ΑΚ.), 2^η έκδοση, Τόμος Ι (άρθρα 1 – 946), σελ. 848, παρ. 25 (άρθρο 362). Διαζευκτική συρροή των ΑΚ 197-198 και 362 φαίνεται να δέχεται και ο Βαλτούδης, ό.π., σελ. 170. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της διαζευκτικής συρροής των ΑΚ 197 – 198 και 362 η κατάρτιση της σύμβασης καίτοι είναι ήδη γνωστή ή υπαίτιως άγνωστη η αδυναμία παροχής συνιστά κακόπιστη συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, πληροί με άλλα λόγια το πραγματικό των ΑΚ 197 – 198.

²⁰⁶ Γαζής, ό.π., σελ. 281 κατά παραπομπή από σελ. 380.

²⁰⁷ Καμπίτσης, ό.π., σελ. 160.

προκειμένω συρροή αξιώσεων, διότι κατά πρώτον²⁰⁸: «...Αι εις εφαρμογήν ελκόμεναι διατάξεις των άρθρων 197 και 198 και 362 δεν καλύπτουν τα αυτά πραγματικά περιστατικά. Τα άρθρον 198 αφορά εις την συμπεριφοράν του υπαιτίου, την λαβούσαν χώραν προ της συνάψεως της συμβάσεως. Ενώ το άρθρον 362 αφορά εις την συμπεριφοράν του υπευθύνου, την λαβούσαν χώραν μετά την σύναψιν της συμβάσεως...» και κατά δεύτερον διότι: «...η ζημία, την οποίαν υπέστη κατά τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων ο αντισυμβαλλόμενος, απορροφάται πλήρως και εκμηδενίζεται εκ της αξιώσεως προς παροχήν του διαφέροντος εκπληρώσεως, την οποία αποκτά δυνάμει του άρθρου 362. Εις τρόπον ώστε δύναται να λεχθεί ότι δεν υπάρχει ζημία εκ του προσυμβατικού πταίσματος του ετέρου...». Σε σχέση με το πρώτο επιχείρημά του σε αδρές γραμμές μπορεί να σημειωθεί το εξής: «...για την κατάφαση της συρροής δύο κανόνων δικαίου τα βιοτικά περιστατικά που πληρούν το πραγματικό περισσότερων κανόνων δικαίου δεν είναι απαραίτητο...ούτε να ταυτίζονται απόλυτα ούτε να υπόκεινται στην ίδια νομική αξιολόγηση. Η μερική ταύτιση των κρίσιμων βιοτικών περιστατικών, που αποτελεί μάλιστα και τον κανόνα, αρκεί για τη διάγνωση του φαινομένου της συρροής...»²⁰⁹. Ως εκ τούτου, το εν λόγω επιχείρημα του Καμπίτση για τον αποκλεισμό της συρροής των άρθρων 197 – 198 και 362 ΑΚ καταρρίπτεται για το λόγο ότι για τη συρροή δύο κανόνων δικαίου δεν είναι αναγκαία η πλήρης ταύτιση των βιοτικών περιστατικών που πληρούν το πραγματικό τους («*Tatbestand*»). Περαιτέρω, σε σχέση με το ανωτέρω δεύτερο επιχείρημα του Καμπίτση, ο Κιτσαράς²¹⁰ ορθώς παρατηρεί πως για απουσία ή εκμηδενισμό της ζημίας εκ των ανώφελων δαπανών κατά το προσυμβατικό στάδιο (αρνητικό διαφέρον) από την αξίωση για αποκατάσταση του διαφέροντος εκπληρώσεως της ΑΚ 362 (θετικό διαφέρον)²¹¹ μπορεί να γίνει λόγος μόνον όταν το αρνητικό διαφέρον υπολείπεται του θετικού, προϋπόθεση όμως που δεν είναι δεδομένη, όπως σημειώθηκε και ανωτέρω.

Πειστική επιχειρηματολογία για τον αποκλεισμό εν προκειμένω της ευθύνης από διαπραγματεύσεις αναπτύσσει, σε αντίθεση με τις ως άνω θέσεις, ο Κιτσαράς²¹². Για να τεθεί ζήτημα συρροής ανάμεσα στις ΑΚ 197 – 198 και 362 προϋποτίθεται να ενεργοποιούνται και οι δύο νόμιμοι λόγοι ευθύνης, κάτι που εν προκειμένω δε συμβαίνει. Η πλήρωση του πραγματικού της ΑΚ 197 απαιτεί επίδειξη κακόπιστης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων που στα πλαίσια της υπό κρίση μελέτης συνίσταται στην παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης πληροφόρησης και αλήθειας. Όπως όμως εισαγωγικά αναπτύχθηκε, υποχρέωση διαφώτισης υφίσταται ως προς τους όρους της υπό κατάρτιση σύμβασης, το «υλικό» της αντικείμενο και τις ιδιότητες αυτού (π.χ. στο παράδειγμά μας ως προς την ελαττωματικότητα του προϊόντος). Το εκπληρώσιμο, εντούτοις, ή μη της παροχής ούτε ανήκει στους όρους της σύμβασης ούτε συνιστά «ιδιότητα»

²⁰⁸ Καμπίτσης, ό.π., σελ. 161.

²⁰⁹ Έτσι ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 167-168, με περαιτέρω παραπομπές σε *Lent*.

²¹⁰ Κιτσαράς, ό.π., σελ. 188.

²¹¹ Για την απολύτως κρατούσα γνώμη ότι η ΑΚ 362 αποκαθιστά θετικό διαφέρον βλ. μεταξύ άλλων Σταθόπουλο Μ., σε Αστικό Κώδικα, Κατ' άρθρον ερμηνεία Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Τόμος II, Γενικό Ενοχικό, (άρθρα 287 – 495), Αθήνα 1979, σελ. 295, παρ. 1 (ά. 362 – 364).

²¹² Κιτσαράς, ό.π., σελ. 188επ.

του υλικού αντικειμένου αυτής, με αποτέλεσμα ω προς το εκπληρώσιμο ή μη να μην υφίσταται προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης²¹³. Τυχόν, λοιπόν, μη ενημέρωση του έτερου μέρους των διαπραγματεύσεων για το μη εκπληρώσιμο της παροχής δεν ενεργοποιεί την c.i.c. (δεν εντοπίζεται με άλλα λόγια ζημιόγonos συμπεριφορά κατά το προσυμβατικό στάδιο) και μόνον εφόσον καταρτισθεί σύμβαση με αδύνατη παροχή υπέχει ευθύνη εκείνος που υποσχέθηκε την αδύνατη παροχή με μοναδική νόμιμη βάση την ΑΚ 362. Το ότι εν προκειμένω δεν υφίσταται c.i.c. καταδεικνύεται και από το εξής: η παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης πληροφόρησης σε δύο είδη ζημιών μπορεί να οδηγήσει -όπως επισημάνθηκε ανωτέρω-: είτε στην κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης είτε στην κατάρτιση σύμβασης με ανεπιθύμητους όρους. Επί αρχικής όμως αδυναμίας παροχής που ήδη είναι γνωστή ή ασύγγνωστα άγνωστη κατά το προσυμβατικό στάδιο η σύμβαση και οι όροι της επιθυμητοί είναι, εντούτοις η εκτέλεσή της δεν είναι δυνατή²¹⁴ (στο παράδειγμά μας ως υποτεθεί ότι το προς πώληση αντικείμενο δεν υφίσταται και έτσι η παροχή του είναι αδύνατη). Δεν εντοπίζεται, ως εκ τούτου, ούτε η ζημία εκείνη που συνδέεται κατά τα ανωτέρω με την παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης - ελλείψει, όπως καταδείχθηκε, της εν λόγω ζημιόγonos συμπεριφοράς-. Άλλωστε, κατά τον *Κιτσαρά*, αποτελεί συνειδητή επιλογή του νομοθέτη^{215,216} να είναι η μη εκπλήρωση ο νόμιμος λόγος ευθύνης εκείνου που ήδη κατά την κατάρτιση της σύμβασης γνωρίζει ή ασύγγνωστα αγνοεί το μη εκπληρώσιμο της παροχής και όχι η επίδειξη κακόπιστης συμπεριφοράς κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Είναι η ίδια η μη εκπλήρωση η ζημιόγonos/ αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά²¹⁷. Ένεκα, δε, της σαφούς και θεμελιώδους απόφασης του νομοθέτη η αρχική αδυναμία παροχής

²¹³ Άλλωστε, κατά τον *Κιτσαρά*, ό.π., σελ. 189 – 190, στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις «...ο αμφοτεροβαρής τους χαρακτήρας βάση έχει την ανταλλαγή των υποσχέσεων προς παροχή και όχι τις παροχές καθ' εαυτές...».

²¹⁴ *Κιτσαράς*, ό.π., σελ. 189, υπό υποσημ. 6.

²¹⁵ που απορρέει από το ίδιο το γράμμα (de lege lata) της διάταξης ΑΚ 362, η οποία κάνει λόγο για ανόρθωση ζημίας από «τη μη εκπλήρωση της παροχής».

²¹⁶ Μολονότι ο *Καράσης*, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 812 – 813 κάνει λόγο για σωρευτική συρροή των ΑΚ 197 – 198 και 362, στις Μελέτες, ό.π., σελ. 857 κάνει αναφορά και παραδέχεται την αξιολογική εκτίμηση του νομοθέτη ο υποσχόμενος αδύνατη παροχή, καίτοι το γνωρίζει ή θα μπορούσε να το γνωρίζει, να φέρει ακέραιες τις συνέπειες της μη εκπλήρωσής, να αποκαθιστά με άλλα λόγια θετικό διαφέρον.

²¹⁶ *Κιτσαράς*, ό.π., σελ. 193 έως 195.

²¹⁷ Αυτή είναι και η απάντηση του *Κιτσαρά*, ό.π., σελ. 191, υπό υποσημ. 17 στον *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 281, υπό υποσημ. 586, ο οποίος εντοπίζει ζημιόγono συμπεριφορά κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων –αντίθετα από τον *Κιτσαρά* θεωρεί ότι η κατάρτιση σύμβασης από πρόσωπο που γνωρίζει ή υπαίτια αγνοεί την αρχική αδυναμία παροχής συνιστά παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης- δεν εντοπίζει όμως αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά μετά την κατάρτιση της σύμβασης. Σημειώνει χαρακτηριστικά: «Χωρίς πάντως να εξηγείται επαρκώς σε τι συνίσταται η αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά του οφειλέτη μετά την κατάρτιση της συμβάσεως: η μη εκπλήρωση είναι μάλλον «προδιαγεγραμμένη» αφού η αδυναμία του είναι αρχική». Κατά τον *Κιτσαρά* όμως ο *Τσολακίδης* «...δε λαμβάνει επαρκώς υπόψιν ότι η ευθύνη λόγω αδυναμίας παροχής είναι σε κάθε περίπτωση ευθύνη για μη εκπλήρωση, όχι ευθύνη για το περιστατικό στο οποίο αυτή ανάγεται...». Τούτη η δεύτερη θέση είναι ορθότερη και κατά τη γράφουσα, αφού, λόγω της αρχικής –έστω- αδυναμίας παροχής, παραβιάζεται σε κάθε περίπτωση η πρωτογενής ενδοσυμβατική υποχρέωση εκπλήρωσης, με αποτέλεσμα να γεννάται δευτερογενής ενοχή προς αποζημίωση (θετικό διαφέρον).

να συνδέεται με την αποκατάσταση θετικού διαφέροντος, θα πρέπει να αποκλεισθεί η θέση περί διαζευκτικής συρροής των ΑΚ 197 – 198 και 362²¹⁸.

Από την άλλη πλευρά, η θέση του *Καράση* ότι οι εν λόγω δύο κανόνες δικαίου ενεργοποιούνται ανεξάρτητα του ενός από τον άλλον (ΑΚ 197 και 362), από τους οποίους ο ένας αποκαθιστά αρνητικό και ο άλλος θετικό διαφέρον, απορρίπτεται από τον *Κιτσαρά*²¹⁹ με το λογικό επιχείρημα ότι δεν μπορεί να αποκαθίσταται ταυτόχρονα τόσο το θετικό όσο και το αρνητικό διαφέρον.

II.E. 2^ο δικαίωμα του πλημμελώς πληροφορηθέντος κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων: ανατροπή / τροποποίηση της σύμβασης

1. Ομοίως για την προσέγγιση του δικαιώματος ανατροπής/ τροποποίησης της σύμβασης που συνήφθη κατόπιν παραβίασης της προσυμβατικής υποχρέωσης διαφώτισης και αλήθειας θα ακολουθηθεί η διάκριση που διατρέχει το σύνολο της παρούσας μελέτης ανάμεσα σε *dolus causam dans* και *dolus incidens*.

2. Όπως ήδη αναφέρθηκε, επί *dolus causam dans*, ήτοι στην περίπτωση που η ζημία από το προσυμβατικό πταίσμα συνίσταται στην κατάρτιση ανεπιθύμητης σύμβασης και έτι ειδικότερα στην περίπτωση που η ζημία είναι μη περιουσιακή, πράγματι μόνος δρόμος για την ικανοποίηση του ζημιωθέντος/ πλημμελώς πληροφορηθέντος είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση προ της συνάψεως της σύμβασης και η ανατροπή της. Αν πάλι η ζημία από την ανεπιθύμητη σύμβαση είναι περιουσιακή, ο ζημιωθείς σωρευτικά (θα πρόκειται για σώρευση αξιώσεων) με την ανατροπή της σύμβασης μπορεί να αξιώσει επιπλέον χρηματική αποζημίωση για την περαιτέρω ζημία του.

Εφόσον η παραβίαση της προσυμβατικής υποχρέωσης πληροφόρησης τελέστηκε με δόλο του ζημιώσαντος και πρόθεσή του να εξαπατήσει το έτερο μέρος της διαπραγματεύσεως με σκοπό να το οδηγήσει στη σύναψη συμβάσεως, η ανατροπή της σύμβασης μπορεί να επιτευχθεί το πρώτον μέσω της ακύρωσής της δυνάμει της ΑΚ 147. Αν ακόμα συντρέχουν οι προϋποθέσεις της πλάνης²²⁰ –έστω εν απουσία δόλου στο πρόσωπο του ζημιώσαντος-, η ακύρωση της δικαιοπραξίας μπορεί να επέλθει μέσω των διατάξεων περί πλάνης και συγκεκριμένα της ΑΚ 140.

Σε αμφοτέρως τις ως άνω περιπτώσεις και σε συρροή νομίμων βάσεων τελεί το δικαίωμα του κατά τις διαπραγματεύσεις πλημμελώς πληροφορηθέντος να πετύχει την ανωτέρω ανατροπή της σύμβασης δια της *in natura* αποζημιώσεώς του δυνάμει: α) είτε της ΑΚ 198 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β', β) είτε των ΑΚ 914 και ΠΚ 386 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β' –προϋποτίθεται ότι έχει λάβει χώρα προσυμβατική απάτη-, γ) είτε της ΑΚ 919 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β' και όταν η ζημία είναι μη περιουσιακή²²¹ (ομοίως οι εν λόγω νομικές βάσεις αυτούσιας

²¹⁸ *Κιτσαράς*, ό.π., σελ. 195 – 196.

²¹⁹ *Κιτσαράς*, ό.π., σελ. 193 έως 195.

²²⁰ Αναφέρθηκαν ανωτέρω υπό II.Δ.4γ.

²²¹ Έτσι περί των νομικών βάσεων αξίωσης *in natura* αποζημίωσης ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 121.

αποζημίωσης τελούν σε συρροή νομίμων βάσεων). Δια της *in natura* αποζημίωσης η ανατροπή και αποδέσμευση από τη σύμβαση επέρχεται εμμέσως²²² και δια της γέννησης ενοχικής αξίωσης προς αποζημίωση (όχι χρηματικής, αλλά αυτούσιας). Ο ζημιωθείς θα αξιώσει την επιστροφή της παροχής του με ταυτόχρονη απόδοση της αντιπαροχής (ελαττωματικής) που έλαβε, η οποία επιστρέφεται ως συνυπολογιζόμενο όφελος κατά τη γενική αρχή συνυπολογισμού ζημίας και κέρδους²²³. Πρέπει, δε, να υπομνησθεί πως η επιστροφή των εκατέρωθεν παροχών συνιστά απλώς *in natura* αποζημίωση και όχι απόδοση αδικαιολόγητου πλουτισμού²²⁴, με αποτέλεσμα να μην έχουν εφαρμογή οι διατάξεις ΑΚ 904 επ. (ιδίως η ΑΚ 909)²²⁵.

Η ανωτέρω δυνατότητα έμμεσης ανατροπής της σύμβασης δια της *in natura* αποζημίωσης και δυνάμει των ΑΚ 198 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β' έχει εγείρει αμφισβήτηση ως προς το κατά πόσον η εν λόγω έμμεση ανατροπή επιφέρει καταστρατήγηση των διατάξεων που ρητώς και υπό προϋποθέσεις προβλέπουν την ανατροπή μίας σύμβασης. Η εν λόγω προβληματική στα πλαίσια του υπό εξέταση ζητήματος ανακύπτει στις εξής τρεις περιπτώσεις:

α) όταν η πλημμελής προσυμβατική πληροφόρηση οφείλεται σε αμέλεια και όχι σε δόλο του ζημιώσαντος. Ερωτάται κατά πόσο είναι δυνατή η έμμεση ανατροπή της σύμβασης, η οποία ως προς τις συνέπειές της ελάχιστα αποκλείνει από την ακύρωση, τη στιγμή που οι διατάξεις για την απάτη συνδέουν την ακυρωσία με την προϋπόθεση του δόλου.

β) όταν κατά το προσυμβατικό στάδιο η πλάνη αφορά στα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως του ζημιωθέντος και ταυτόχρονα οφείλεται σε αμέλεια²²⁶ του ζημιώσαντος και

γ) όταν μπορεί μεν να εντοπίζεται δόλος ως προς την πλημμελή προσυμβατική πληροφόρηση ή έστω αμέλεια ως προς την πρόκληση ουσιώδους πλάνης (ΑΚ 141 – 142) και έχει παρέλθει η –κατ' αρχήν- διετής αποσβεστική προθεσμία της ΑΚ 157, εδ. α', ενώ δεν έχει εισέτι παραγραφεί η αξίωση από την προσυμβατική ευθύνη.

²²² Τσολακίδης, ό.π., σελ. 254.

²²³ Βαλτούδης, ό.π., σελ.136-137.

²²⁴ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 255.

²²⁵ Επειδή ακριβώς η απόδοση των εκατέρωθεν παροχών συνιστά αποζημίωση και όχι απόδοση αδικαιολόγητου πλουτισμού, ο ζημιώσας –παραβιάσας την προσυμβατική υποχρέωση διαφώτισης και πληροφόρησης- «...υποχρεούται να επιστρέψει μόνο την παροχή που έλαβε στον ζημιωθέντα και όχι τα τυχόν ωφελήματα που εισέπραξε, αλλά ούτε και αυτά που όφειλε να εισπράξει κατά τους κανόνες της τακτικής διαχείρισης. Και αυτό γιατί η αποζημίωση αποβλέπει στην αποκατάσταση της ζημίας του δανειστή, και όχι (όπως οι ΑΚ 904 επ.) στην απόδοση της ωφέλειας που αποκόμισε αδικαιολόγητα ο οφειλέτης...». Έτσι ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 138.

²²⁶ Η πλάνη περί τα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω υπό ΙΙ.Δ.4γ, αδυνατεί να οδηγήσει σε ακύρωση της σύμβασης δυνάμει των διατάξεων της πλάνης, μπορεί όμως δυνάμει των διατάξεων για την απάτη, εφόσον εντοπίζεται δόλος στο πρόσωπο του ζημιώσαντος.

Ως προς την υπό α' προβληματική, κρατούσα στην ελληνική θεωρία²²⁷ φαίνεται να είναι η θέση ότι η αυτούσια αποκατάσταση του αρνητικού διαφέροντος και η δι' αυτού έμμεση ανατροπή της σύμβασης λόγω αμελούς προσυμβατικής παραπλάνησης δεν καταστρατηγεί την ΑΚ 147. Κυριότερο επιχείρημα υπέρ της θέσεως αυτής είναι οι αυστηρότερες προϋποθέσεις υπό τις οποίες επέρχεται η αποδέσμευση από τη σύμβαση στα πλαίσια της έμμεσης ανατροπής της δια της *in natura* αποζημιώσεως των ΑΚ 198 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β'. Συγκεκριμένα, ο ζημιωθείς φέρει το βάρος να επικαλεστεί και να αποδείξει, όπως αναλυτικά αναφέρθηκε ανωτέρω υπό ΙΙ.Γ, πως, εφόσον δεν είχε μεσολαβήσει το προσυμβατικό πταίσμα, δε θα συνήπτε τη σύμβαση, βάρος που δε φέρει στα πλαίσια της ΑΚ 147. Περαιτέρω, επί προσυμβατικής ευθύνης η παραπλάνηση απαιτείται να αφορά σε ουσιώδη περιστατικά²²⁸, ενώ αντίθετα επί απάτης, ακύρωση της σύμβασης είναι δυνατή και όταν η πλάνη είναι επουσιώδης²²⁹.

Ως προς την υπό β' προβληματική, ομοίως κρατούσα στην ελληνική θεωρία²³⁰ είναι η γνώμη ότι εν προκειμένω η αυτούσια αποκατάσταση του αρνητικού διαφέροντος και η δι' αυτής έμμεση ανατροπή της σύμβασης δεν καταστρατηγεί τις διατάξεις περί πλάνης και απάτης με την ίδια επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε και για την υπό α' ως άνω περίπτωση, η ανάπτυξη της οποίας παραλείπεται προς αποφυγή άσκοπων επαναλήψεων.

Τέλος, ως προς την υπό γ' προβληματική η ελληνική θεωρία, αντίθετα από τις ανωτέρω δύο περιπτώσεις, δεν είναι ομόφωνη. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται²³¹ η άποψη ότι η αξίωση της αυτούσιας αποκατάστασης της ζημίας (έμμεση ανατροπή της σύμβασης) δια της ΑΚ 198 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β' θα πρέπει να υπόκειται στα χρονικά πλαίσια της ΑΚ 157²³². Τούτο, διότι μόνο με αυτόν τον τρόπο δε ματαιώνεται ο νομοθετικός σκοπός της ΑΚ 157, ο οποίος είναι η οριστική άρση κάθε εκκρεμότητας σχετικά με τη δεσμευτικότητα της σύμβασης, τόσο έναντι του

²²⁷ Την ίδια θέση υιοθετεί και η γερμανική θεωρία –και νομολογία– με βασικό επιχείρημα υπέρ της μη καταστρατήγησης: την «ενοχική ενέργεια» που έχει η έμμεση ανατροπή της σύμβασης δια της *in natura* αποζημιώσεως της ΑΚ 198 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β' σε σχέση με την «απόλυτη ενέργεια» της ακύρωσης λόγω απάτης (για τη γερμανική θεωρία βλ. *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 256-258 και *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 149 – 153). Το εν λόγω επιχείρημα πάντως απορρίπτεται από την ελληνική θεωρία ως μη αποφασιστικό για την απάντηση στην υπό εξέταση προβληματική (βλ. *Τσολακίδη*, *Ibidem* και *Βαλτούδη*, *Ibidem*). Για την κρατούσα στην ελληνική θεωρία γνώμη βλ. *Βαλτούδη*, ό.π., Πώληση, σελ. 133 – 136 και 149 – 156, Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 235 – 240, *Τσολακίδη*, ό.π., σελ. 256 – 258.

²²⁸ Αναφέρθηκε εισαγωγικά ανωτέρω και υπό Ι.Α πως γενική υποχρέωση διαφώτισης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων δεν υπάρχει. Τούτη καταφάσκειται μόνο κατ' εξαίρεση και για τις ουσιώδεις εκείνες πληροφορίες που μπορούν να επηρεάσουν τη δικαιοπρακτική βούληση του έτερου μέρους και τις οποίες αδυνατεί να αρυσθεί από αλλού.

²²⁹ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 154 – 155.

²³⁰ *Τσολακίδης*, ό.π., σελ. 269 – 270 με παραπομπές και σε σποραδικές δικαστικές αποφάσεις (ΔΕΦΑΘ 1922/1990, ΕΦΠειρ 330/1986), *Καμπίτσης*, ό.π., σελ. 159 – 160, *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 133 επ.

²³¹ *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 122 – 124 και 147 – 148, *Καρακατσάνης Ι.*, Κατ' άρθρον ερμηνεία Αστικού Κώδικα, Γενικά Αρχαία, Τόμος Ι, Αθήνα 1978, άρθρο 149, σελ. 229.

²³² Είτε μάλιστα το προσυμβατικό πταίσμα οφείλεται σε δόλο του ζημιώσαντος είτε σε αμέλεια. Έτσι ο *Βαλτούδης*, ό.π., Πώληση, σελ. 147 – 148.

οφειλέτη, όσο κυρίως έναντι των τρίτων²³³. Ένα ακόμα επιχείρημα υπέρ της θέσεως αυτής θα μπορούσε να είναι και το εξής: είναι επιβεβλημένη η συστολή του χρόνου παραγραφής της *in natura* αποζημίωσης, διότι διαφορετικά η ΑΚ 157 θα στερούνταν νοήματος. Κάθε πράξη εξαπάτησης κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων ή εξ αμελείας πρόκλησης πλάνης συνιστά κακόπιστη συμπεριφορά κατά την ΑΚ 197²³⁴, με αποτέλεσμα ο ζημιωθείς, κάθε φορά που θα έχανε την αποσβεστική προθεσμία της διετίας, θα κατέφευγε στην *in natura* αποζημίωση της ΑΚ 198 σε συνδ. με ΑΚ 297, εδ. β', η οποία ως προς τις συνέπειες εν τέλει λίγο διαφέρει²³⁵ από την ακύρωση της σύμβασης. Υποστηρίζεται, ωστόσο, και η αντίθετη άποψη²³⁶ με επιχειρήματα κυρίως: α) την αυτοτέλεια των δύο αξιώσεων και την προστασία διαφορετικών εννόμων αγαθών²³⁷ (η ΑΚ 198 δεν έχει σκοπό να προστατέψει τις συναλλαγές και ως εκ τούτου δεν υφίσταται λόγος η αξίωση της *in natura* αποζημίωσης να υπόκειται στη βραχυπρόθεσμη διετία της ΑΚ 157), β) το παράδοξο με την ίδια νομική βάση (ΑΚ 197 – 198) ο χρόνος παραγραφής να μεταβάλλεται αναλόγως του αν ζητείται χρηματική ή αυτούσια αποζημίωση²³⁸ και γ) τη λειτουργική διαφορά μεταξύ της έμμεσης και ενοχικής ανατροπής της σύμβασης δια της *in natura* αποζημίωσης με έρεισμα τα άρθρα 198 και 297, εδ. β' ΑΚ και της άμεσης και αναδρομικής (ΑΚ 184) ανατροπής της σύμβασης δια της ακυρωσίας²³⁹. Είναι εύλογο η δραστικότερη προστασία να υπόκειται σε βραχύτερη προθεσμία, δεν υφίσταται όμως δικαιολογητικός λόγος, ώστε στην ίδια προθεσμία να υπόκειται και η λιγότερο δραστική προστασία.

3. Όπως ομοίως αναφέρθηκε ανωτέρω, επί *dolus incidens*, ήτοι στην περίπτωση που η ζημία από την πλημμελή ενημέρωση συνίσταται στην κατάρτιση σύμβασης που υπό συνθήκες προσυμβατικής πληροφόρησης και πάλι θα καταρτιζόταν αλλά με διαφορετικούς όρους, η εν λόγω ζημία είναι πάντοτε περιουσιακή. Νοείται, δε, για την αποκατάστασή της τόσο χρηματική αποζημίωση²⁴⁰, όσο και *in natura* αποζημίωση στα πλαίσια της ΑΚ 198 σε συνδ. με την ΑΚ 297, εδ. β'²⁴¹. Για αυτούσια αποκατάσταση της ζημίας στην προκειμένη περίπτωση θα γίνεται λόγος όταν τροποποιούνται²⁴² οι όροι της αρχικής σύμβασης υπό τους όρους που θα είχαν συμφωνηθεί ελλείψει του προσυμβατικού πταίσματος. Όταν, βέβαια, η παροχή του ζημιωθέντος είναι χρηματική, όπως στο

²³³ Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 148.

²³⁴ Το επιχείρημα σε Τσολακίδη, ό.π., σελ. 275 (ο οποίος βέβαια τάσσεται υπέρ της αυτοτελούς παραγραφής της αξίωσης για *in natura* αποζημίωση).

²³⁵ Για το ότι είναι μικρές κατ' αποτέλεσμα οι διαφορές μεταξύ της ακυρωσίας και της *in natura* αποζημίωσης και έμμεσης ανατροπής της σύμβασης βλ. τη σχετική ανάπτυξη του Βαλτούδη, ό.π., Πώληση, σελ. 149 – 153.

²³⁶ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 276, Αυγουστιανάκης Μ., Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, 2011, σελ. 189 – 190, Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 241.

²³⁷ Ζερβογιάννη, ό.π. σελ. 241, Αυγουστιανάκης, ό.π., σελ. 190.

²³⁸ Τσολακίδης, ό.π., σελ. 276.

²³⁹ Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 239.

²⁴⁰ η οποία θα αποκαθιστά την οικονομική διαφορά ανάμεσα στην πράγματι καταρτισθείσα σύμβαση και σε εκείνη που θα καταρτιζόταν, αν δεν είχε μεσολαβήσει το προσυμβατικό πταίσμα.

²⁴¹ Έτσι ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 127.

²⁴² Για τροποποίηση των συμβατικών όρων ως μορφή *in natura* αποζημίωσης κάνουν ρητώς λόγο η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 246 και ο Καράσης, ό.π., ΕρμΑΚ, σελ. 818.

παράδειγμά μας που κατέβαλε υψηλότερο τίμημα σε σχέση με αυτό που θα κατέβαλε αν είχε πληροφορηθεί κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων για την ελαττωματικότητα του προϊόντος, η αυτούσια αποζημίωση δεν απέχει από τη χρηματική²⁴³.

Στα πλαίσια της *in natura* αποζημίωσης ανακύπτει η ίδια προβληματική που αναπτύχθηκε ανωτέρω υπό II.Δ.3 και σε σχέση με τη χρηματική αποζημίωση (σελ. 41 της παρούσας). Δεδομένου ότι είναι αδύνατη, κατά την υιοθετούμενη στην παρούσα μελέτη θέση, η θεμελίωση επί *dolus incidens* αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ ζημιολόγου συμπεριφοράς και ζημίας (βλ. αναλυτικά ανωτέρω υπό II. Γ), η *in natura* αποζημίωση, καίτοι δογματικά²⁴⁴ μπορεί να υποστηριχθεί, δε δύναται να αποκατασταθεί.

²⁴³ Έτσι η Ζερβογιάννη, ό.π., σελ. 246.

²⁴⁴ Έτσι ο Βαλτούδης, ό.π., Πώληση, σελ. 132.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αυγουστιανάκης Μ.*, Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής, 2011.
- Βαθρακοκόιλης Β.*, ΕρΝομΑΚ, Γενικές Αρχές (άρθρα 1 - 286), 2001, πηγή:sakkoulas.online.
- Βαλτούδης Α.*, Η προσυμβατική ευθύνη στην πώληση επιχείρησης, Ομιλία σε εκδήλωση της Μακεδονικής Ένωσης Εμπορικού Δικαίου, ΕπισκεΔ 1/2003, πηγή: sakkoulas.online.
- Ο ίδιος*, Πώληση Επιχείρησης, Προσυμβατική, συμβατική και από αδικαιολόγητο πλουτισμό ευθύνη, 2005.
- Γαζής Α.*, Ερμηνεία του Αστικού Κώδικος, Τόμος ΙΙ, Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Ημίτομος Α', Άρθρα 287 - 409, Αθήνα 1949.
- Γεωργιάδης Α.*, Ενοχικό Δίκαιο, 1998, Γενικό μέρος.
- Ο ίδιος*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοση.
- Ο ίδιος*, Εγχειρίδιο Ειδικού Ενοχικού Δικαίου, 2014.
- Ο ίδιος*, «Η ευθύνη του πωλητή για πραγματικά ελαττώματα επί πωλήσεως επιχείρησης», ΧρΙΔ, Τεύχος Μαρτίου 2002, σελ. 193 επ.
- Ζερβογιάννη Ε.*, Η επαναφορά της προηγούμενης κατάστασης ως τρόπος αποκατάστασης της ζημίας (Μία συμβολή στην ερμηνεία της ΑΚ 297 εδ. 2), 2006.
- Η ίδια*, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα, 2^η έκδοση, 2023, Τόμος Ι (άρθρα 1 -946), άρθρα 361 - 373.
- Καλλιμόπουλος Γ., Καραγιάννης Κ. και Τσολακίδης Ζ.*, Δίκαιο τραπεζικών συναλλαγών, Τ. Ι, Γενικό μέρος, Παθητικές Τραπεζικές Εργασίες, 2019.
- Καμπίτσης Α.*, Περί της προσυμβατικής ευθύνης (Η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων), 1960.
- Καραγιάννης Κ.*, Κάμψη της αρχής του «όλα ή τίποτε» σε περιπτώσεις «νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς», ΕφΑΔΠολΔ, 6/2011.
- Καρακατσάνης Ι.*, Κατ' άρθρον ερμηνεία Αστικού Κώδικα, Γενικά Αρχαί, Τόμος Ι, Αθήνα 1978, άρθρο 149.
- Καραμπατζός Α./ Τίτσιας Δ.*, Νέο Δίκαιο της Πώλησης, Σύντομη Ερμηνεία του Αστικού Κώδικα, 2^η έκδοση, 2023, Τόμος Ι (άρθρα 1 - 946),
- Καράσης Μ.*, Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου ΙΙ, 2002.
- Ο ίδιος*, σε ΕρμΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, Γενικές Αρχές, Τόμος ΙΒ, 2^η έκδοση, 2016, άρθρα 197- 198 ΑΚ.

Κεραμεύς Κ./ Κονδύλης Δ./ Νίκας Ν., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Τόμος Ι, 2000.

Κιτσάκης Σ., Πολύπλοκα τραπεζικά προϊόντα και υποχρέωση αποζημίωσης - Σκέψεις με αφορμή την ΕφΑθ 4507/2018, ΕφΑΔΠολΔ, 2018, Τεύχος 12, σελ. 1312 επ.

Κιτσαράς Λ., Αρχική Αντικειμενική Αδυναμία Παροχής, Συμβατική Δέσμευση και Ευθύνη, 2021.

Κορνηλάκης Α., Η κακόπιστη συμπεριφορά ως προϋπόθεση της ευθύνης από διαπραγματεύσεις, Αρμ. 4/2003, πηγή: sakkoulas.online.

Λαδάς Π., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Τόμος ΙΙ, 2009.

Λαδογιάννης Γ., Η θεμελίωση του αδίκου, Δικαιοθεωρητικές βάσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης και ερμηνευτικές προεκτάσεις στο θετικό δίκαιο, 2016.

Ο ίδιος, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 1136/2020 – Εντοπισμός της αποκαταστατέας ζημίας και θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας σε περίπτωση πλημμελούς επενδυτικής πληροφόρησης και συμβουλής, ΕφΑΔΠολΔ, 2021, Τεύχος 4, σελ. 445 επ.

Λιάππης Δ., Αποζημίωση των επενδυτών και δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, 2012.

Μαριδάκης Γ., Αιτιολογική Έκθεση Εισηγητού Γενικών Αρχών του Αστικού Κώδικα, σε Σχέδιον Αστικού Κώδικος, Γενικά Αρχαί, 1936.

Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτισιν της συμβάσεως κατά τον Κώδικα, ΕΕΝ, 1946, σελ. 209 επ.

Μπαλής Γ., Ενοχικόν Δίκαιον, 1969.

Νεζερίτη Ε., (Αδικοπρακτικές) αξιώσεις του εξαπατηθέντος, σε περίπτωση αποδοχής σύμβασης συναφθείσας συνεπεία απάτης - Συγχρόνως μερικές σκέψεις υπό το φως της διάκρισης του διαφέροντος σε θετικό και αρνητικό, ΧρΙΔ 2010, Τεύχος Νοεμβρίου, σελ. 683 επ.

Η ίδια, Σχολιασμός επί της υπ' αριθμ. 1661/2022 απόφασης του ΑΠ, ΧρΙΔ 2023, Τεύχος Ιουνίου, σελ. 428επ.

Νίκας Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, Β' έκδοση, 2016.

Παναγιωτόπουλος Β., Αγωγές Γενικών Αρχών Αστικού Δικαίου (επιμ. Καράκωστα), 2016.

Παπανικολάου Π., Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, 2000.

Παπαντωνίου Ν., Γενικές Αρχές του αστικού δικαίου, 3^η έκδοση, 1983.

Ρούσσοσ Κ., Αιτιώδης συνάφεια και θεμελίωση ευθύνης κατ' ΑΚ 914, 71 ή κατ' ΑΚ 914, 922, ΕλλΔνη 1994.

- Σημαντήρας Κ.*, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 4^η έκδοση, 1988.
- Σπερδόκλη Έ.*, Ο αιτιώδης σύνδεσμος ως προϋπόθεση της αδικοπρακτικής ευθύνης, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, 2016.
- Σπυριδάκης Ι.* Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 3^η έκδοση, 2022.
- Σταθόπουλος Μ.*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 5^η έκδοση, 2018.
- Ο ίδιος*, σε Αστικός Κώδιξ, Κατ' άρθρον ερμηνεία Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Τόμος ΙΙ, Γενικό Ενοχικό (άρθρα 287 – 495), Αθήνα 1979.
- Σταμπέλου Χρ.*, ΑΚ 145, σε Αστικό Κώδικα Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Γενικές Αρχές, Τόμος ΙΒ, 2^η έκδοση, 2016, άρθρα 127-286.
- Στιγγράφη Κ.*, «Η σχέση μεταξύ συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης του πωλητή στην περίπτωση μη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση», σε ΤιμΤ Κλαμαρή, σελ. 1131 επ.
- Τσολακίδης Ζ.*, Η αποζημίωση στην προσυμβατική ευθύνη, 2020.
- Engisch Κ.*, Εισαγωγή στη νομική σκέψη, Μετάφραση: Σπινέλλη Δ., εκδόσεις: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Δ' ανατύπωση, 2017.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΟΛΑΠ 37/2005, ΕλλΔνη 2005, 1040.
- ΑΠ 211/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 1431/2022, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 1721/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ1231/2008 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 1458/2001, ΝοΒ 2002, 1470.
- ΑΠ 1232/2000, ΕλλΔνη 2002, 112.
- ΑΠ 12/2006, ΕλλΔνη 2006, 778.
- ΑΠ 1100/2020, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 309/1996, ΕλλΔνη 1997, 83.
- ΑΠ 920/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 756/1981, ΕΕΝ 49, 491.
- ΑΠ 339/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
- ΑΠ 1435/2015, ΧρΙΔ 2016, 106.
- ΑΠ 1302/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΑΠ 1228/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1738/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 974/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1350/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 244/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1161/2022, ΧρΙΔ 2023, Τεύχος Ιουνίου, σελ. 428επ.
ΑΠ 745/2020, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1735/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1960/2009, ΧρΙΔ 2010, σελ. 603.
ΑΠ 715/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 649/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 491/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 325/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 282/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1661/2022, ΧρΙΔ, 2023, Τεύχος Ιουνίου, σελ. 428.
ΔΕφΑθ 1922/1990, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.
ΕφΑθ 4507/2018, ΕφΑΔΠολΔ, τεύχος 12, 2018, σελ. 1347-1358.
ΕφΑθ 8566/2007, ΕλλΔνη 2008, 841.
ΕφΑθ 6203/2000, ΕλλΔνη 2003, Τεύχος Ι, σελ. 250 – 253.
ΕφΑθ 6197/1982, ΝοΒ 30, 1291.
ΕφΑθ 1536/1966, ΝοΒ 14, σελ. 884.
ΕφΑθ 693/1977, Αρμ. 1978, 28.
ΕφΑθ 662/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΑθ 5431/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΑθ 1908/2012, αδημ.
ΕφΛαρ 76/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΛαρ 131/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΠατρ 335/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΠειρ 330/1986, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.
ΕφΠειρ 353/2021, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΠΠρΑθ 354/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΠΠρΑθ 1887/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΠΠρΑθ 2038/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΠΠρθεσ 32772/2007, Αρμ 2008, 552.
ΠΠρθεσ 10223/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΠΠρΘεσ 36927/2005, Αρμ. 2006, 871.

ΠΠρΚαρδ 12/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΠΠρΛαο 35/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΠΠρΠατρ 244/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

Ειρθάσου 14/2022, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

